Hayat

TARİH MECMUASI

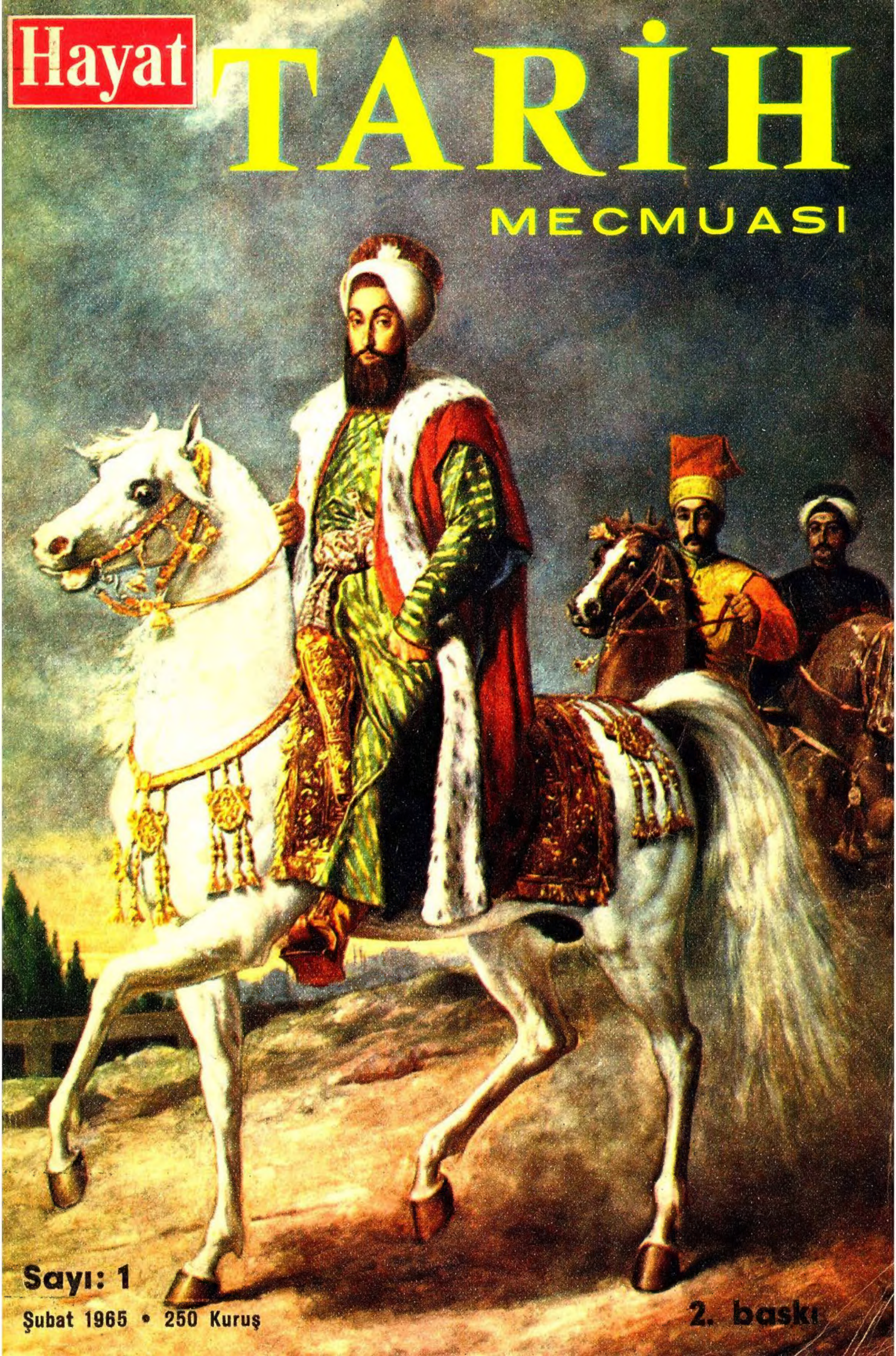

Sayı: 1

Şubat 1965 • 250 Kuruş

2. baskı

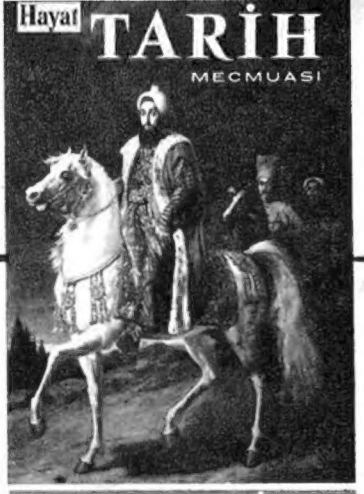

III. SULTAN SELİM
(A. Güler)

HER AYIN BAŞINDA ÇIKAR
KÜLTÜR MECMUASI

YIL: 1 SAYİ: 1
CİLT: 1 1 ŞUBAT 1965

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

TEKNİK SEKRETER:
Öz DOKUMAN

İDAREHANE VE BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22.
TEL: 27 95 10 (4 hat)

MUHASEBE VE ABONE:
Divanyolu Klodfarer Caddesi No. 5 İstanbul. Tel: 22 48 80

ABONE ŞARTLARI:
Yıllık: 30 lira
6 aylık: 15 lira

Mecmuamızda neşredilen bütün yazıların ve resimlerin iktibas hakkı mahfuzdur. Gönderilen yazılar neşredilsin edilmesin iade edilmez.

İLÂN TARİFESİ:

İç sayfalar (Siyah - beyaz)

Tam sayfa	.....	1000 lira
1/2	»	500 »
1/4	»	250 »

	Bir renk ilâvesiyle	İki renk ilâvesiyle
Tam sayfa	1200	1400 Lira
1/2 »	600	700 »
1/4 »	300	350 »

Çok renkli

Tam sayfa	1500 Lira
1/2 »	800 »
1/4 »	500 »

Hayat

Tarih Mecmuasının Okuyucularına

YERYÜZÜNDE, tarihi, Türkler'in tarihi kadar zengin başka bir millet hemen hemen yok gibidir.

Türkler'in geçmişte bıraktıkları bu tarih zenginliği, sadece Türk milletinin çok uzun ömürlü bir millet olmasından ileri gelmiyor; Türkler'in zaman içinde dünyanın üç kıtasında topraklar fethedip kurdukları, en az Roma veya İngiliz İmparatorluğu büyüklüğündeki İmparatorluk, onun kazanılması ve parça parça kaybedilmesi, kendi içinde ve münasebete giriştiği milletler topluluklarında öyle hâdiselerin doğmasına yol açmıştır ki, bunlardan her biri ciltler ve ciltler dolusu eserler vücuda getirmeye yetecek de artacak kadar, bizim için kâh tatlı, kâh acı, fakat ekseriya dikkatle incelenmeye değer vakalarla doludur.

Buna rağmen kendi tarihi üzerine neşriyatı bizimki kadar cılız başka bir millet de zamanımızda yok galiba! Tarihi, Türkler'in tarihinden çok sonra başlamış Fransa'da olsun, tarihinin en canlı devresi Türkler'le çekiştiği zamanlara isabet eden İtalya'da olsun, tarih üzerine yapılan yığın yığın ilmî neşriyat bir tarafa, yalnız halk için, beş altı tarih mecmuası çıkmaktadır.

Bunun neden böyle olduğunu düşünmek lâzımdır. Acaba tarihimizin heybeti, bizde, onu öğrenmek cesareti bırakmıyor mu dersiniz? Belki de biraz böyledir. Çünkü bu cesaretin kırılması için oldukça mühim sebepler vardır. Türk tarihi asırlar süresince dağlar boyu birikmiş ve pek büyük bir kısmına henüz el sürülmemiş muazzam bir arşiv yığınının içinde, korkulur ki tozlar altında ve muhakkak ki zamanın tahribatına mâruz bir halde, yatmaktadır. Daha fenası, Arap harfleri ve Türkçe'den çok Arap ve Fars dili taşıyan bu vesikaları çözebilecek kabiliyette, onları yeni nesillere aktaracak kudrette insanlar günden güne azalıyor.

Resmî kültür teşekküllerini bu arşive ışık tutmaya davet ededuralım; tarihimizi halkımıza duyurmayı ve tarih okuma zevkini vermeyi, millet olarak ayakta durmamızın başlıca dayanağı saydığımız için, elinizde bulunan şu tarih mecmuasını neşretmeye karar vermiş bulunuyoruz. Bu mecmua sadece vesika neşreden ilmî bir yayın değil, daha çok geçmiş vakaları alâka çekici taraflariyle aydınlatmayı hedef tutan, halka mahsus bir tarih mecmuasıdır ve Avrupa'da halk için çıkan tarih mecmualarına benzemeye çalışacaktır.

Bir küçüklük kompleksinin vicdanları sarar gibi olduğu ve «Tarihe ne lüzum var? İlerlemek için bir milletin tarihi mi olmak lâzımdır?» diyebilen gençlere sık sık rastlamaya başlamanın verdiği hüzün bizi bu hizmet yoluna sevketmiştir. Çünkü nereden geldiğini, neyin nesi olduğunu bilmeyen ve bunu öğrenmeye de heves duymayan insanların salim bir hedefe varabileceklerine ihtimal vermiyoruz. Anlı şanlı bir maziyi beraber yaşamanın şuur ve heyecanı, muhakkak ki, bizi, çıktığımız yolda, daha kuvvetli yapabilir ve böyle bir kuvvete de fazlasıyla ihtiyacımız vardır.

ŞEVKET RADO

Almanya'nın savaşı kazanacağ
na olan inancı yüzünden b
emr-i vaki yaparak, Osma
İmparatorluğunu harbe soka
ENVER PAŞA

50 yıl önce I. Dünya Savaşına girmiştik

Zamanın Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, Millet Meclisi'ni, hükümeti ve padişahı emrivaki karşısında bırakarak, Türkiye'yi harbe sokmuştu.

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Enver Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim (Goben) zırhlısında, II. Wilhelm ile görüşmesi. Paşa'nın esas vaziyette duruşuna dikkat ediniz.

Birinci Cihan Savaşı'na girişimizin üzerinden tam 50 yıl geçmiş bulunuyor. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye için de çok büyük bir felâket teşkil eden bu savaş sonunda Türkler, 2 200 yıllık tarihlerinin en feci durumu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bütün çabasına rağmen savaşta yenilen Türkiye yeniden 4 yıllık büyük bir mücadeleyi göze almak zorunda kalmıştır.

TÜRKİYE İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, millî iradenin değil, birkaç macera arayıcının çılgınlığının sonucudur. Bu işe, gözü kapalı bir Alman taraftarı olan, fakat iktidar ve kabiliyeti, vatanseverliği derecesinde bulunmayan Enver Paşa önayak olmuştur. Bu sırada ancak 33 yaşında olan eski ihtilâlci ve komitacı Enver Paşa, Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) idi, Türk Ordusu'nu fiilen elinde tutuyordu. Bahriye Nazırı Cemal Paşa ile Dahiliye Nazırı ve iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi'nin başı Talât Paşa, Enver'in emr-i vakilerine boyun eğmek durumunda kaldılar. Bir rivayete göre, savaşa girme kararından Meclis-i Meb'ûsân reisi Halil Menteş Bey'in de haberi vardı. Hepsi bu kadar. Ne Meb'uslar Meclisi, ne Âyân (Senato), ne hükümet başkanı olan sadrâzam, ne bakanlar kurulu, nihayet ne de hükümdar, devletin savaşa gireceğinden, hattâ girdiğinden haberdar değillerdi. Türk Donanması'nın Karadeniz'deki Rus limanlarını bombardıman

Churchil, I. Dünya Savaşı sonunda bir resm-i geçidi seyrederken

*

II. Wilhelm'in İstanbul'da Şeyhulislâm'ı ziyareti. Soldan sağa: Şeyhulislâm Musa Kâzım Ef., Mısır Hidivi II. Abbas Hilmi Paşa, II. Wilhelm, Sadrâzam Talât Paşa, V. Mehmed Reşad, Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı Damat Enver Paşa, Şehzade Ömer Faruk Ef., Esat Paşa, Veliaht Mehmed Vahîdeddin Ef.

etmek suretiyle, imparatorluğun fiilen savaşa sokulması karşısında, yukarıda andığımız salâhiyetli şahıs ve kurulların hepsi hayretten donmuşlardır.

PADİŞAH VE SADRÂZAMIN SAVAŞA GİRİŞİMİZDEN HABERİ YOKTU

Sadrâzam Kavalalı Prens Said Halim Paşa, haberi öğrendiği Yeniköy'deki yalısında donup kalmış, istifa etmek istemiş, fakat iktidar partisi tarafından tehdit edilerek yerinde bırakılmıştır. İttihat ve Terakki'nin baskısına rağmen bazı bakanlar istifalarını vermişlerdir. Haberi, Dolmabahçe Sarayı'nda öğrenen padişah V. Sultan Mehmed Reşad hayret ve teessüründen söz söyleyememiştir. Halbuki Anayasa'ya göre, hükümdarın tasvibi alınmadan harp ve sulh mümkün değildi. Millî iradenin temsilcileri olan milletvekilleri ve senatörler ise, olupbitti üzerinde söz söylemek hakkını bile kullanamamışlardır.

Enver Paşa, şüphesiz devleti yıkmak için Türkiye'yi savaşa sokmuş değildir. O, imparatorluğun son zamanlarındaki bütün kayıplarını, Ege Asya Adaları'nı, Kıbrıs'ı, Mısır'ı, hattâ Tunus'u geri alarak telâfi etmek, üstelik Rusya yıkılınca, Kafkasya ve Türkistan'daki Türkler'i, Osmanlı toplumuna katmak istiyordu. Savaş, Türkiye ve müttefikleri olan Almanya ve Avusturya - Macaristan tarafından kazanılsaydı, Enver Paşa'nın ümitlerinin bir kısmı olsun gerçekleşebilirdi. Ancak Enver hariç, savaşın Türkiye ve müttefikleri tarafından kazanılmasının oldukça zayıf bir ihtimal olduğu, aklı başında herkes tarafından hesap ediliyordu. Şöyle ki: Batı Cephesi'n-

de eylül 1914 başlarında Alman taarruzu, Fransa ve müttefikleri tarafından durdurulmuştu. Bu, savaşın geleceğini etkileyen en önemli hususlardan biridir. Çünkü Almanya, 43 yıldan beri, iki cephede, Rusya ve Fransa'ya karşı savaşmak durumunda kalırsa, bir yıldırım savaşıyla birkaç hafta içinde Fransa'yı tasfiye edip bütün gücüyle Rusya'ya yükleneceğine bütün cihanı inandırmıştı. Bütün cihan gibi Türkiye de buna inanmıştı. Ancak, eylül 1914 başlarındaki Marne vuruşmaları bu inanışı değiştirdi. Bu vuruşmalarda, Fransız mukavemeti kırılamayınca artık bütün dünya, Almanya'nın belirsiz bir bocalama devresine girdiğini anlamış, yalnız Enver, nihaî Alman zaferine olan inancını değiştirmemişti.

Savaşın, Almanya ve müttefikleri tarafından kazanılmasını âdeta imkânsız kılan diğer bir durum, dünya denizlerine, karşı tarafın, yani İngiltere, Fransa ve müttefiklerinin hâkim olması idi. Bu durumun savaşın ekonomik cephesi üzerindeki etkilerini açıklamak bile fazladır. Diğer bir âmil, Almanya'nın, nüfus bakımından kat kat üstün devletlerle karşı karşıya gelmiş olmasıydı. Almanya ve müttefiklerinin nüfus toplamı 168,3 milyon olduğu halde, karşı tarafta bir milyardan fazla nüfus toplanmıştı. Alman askerî üstünlüğünün bu faktörleri bertaraf etmesi, az ihtimal verilebilecek bir şeydi.

SAVAŞIN SONUÇLARI

Türkiye'nin Birinci Cihan Savaşı'nda ve bu savaşın tabii bir sonucu olan Millî Mücadele'de verdiği zayiat korkunçtur. Dediğimiz gibi Türkler, 2 200 yıllık tarihleri boyunca bu derecede topyekûn bir felâkete mâruz kalmamışlardır. 1919 yılı, bütün Türk tarihinin en felâketli yılıdır. Ancak bu yıldan sonra grafik yavaş yavaş yükselmeye başlayacaktır. Türkler, 1922'ye kadar devam eden süreli savaşlarda, yüz binlerce nüfus kaybetmişlerdir. Bilhassa Çanakkale'de yedek subay zayiatı akıllara durgunluk verecek bir dereceyi bulmuş, Doğu ve Batı kültürlerini toplayan bütün bir genç nesil, imha edilmiştir.

Sadrâzam Prens Said Halim Paşa

Birinci Dünya Savaşı'nda çok ağır kayıplara uğrayan Türk kuvvetlerine mensup bir birlik cephe yolunda.

I. Dünya Savaşı'nın en mâruf şahsiyeti Almanya Imparatoru II. Wilhelm.

Bu savaş sonunda, Türkiye'nin hiçbir zaman istilâ yüzü görmemiş, en değerli toprakları, Anadolu'nun içerilerine kadar, feci şekilde tahrip edilmiştir. Esasen kâfi derecede kötü olan Türk ekonomisi, savaştan sonra tam bir yıkıma mâruz kalmıştır. Asrın başlarında 50-100 bin nüfusa sahip olan Anadolu şehirleri yanmış, yıkılmış, âdeta birer harabe haline gelmiş, geçim imkânlarını yitirmiş, nüfusunu kaybetmiş, birer kasaba derekesine düşmüştür. Nitekim 1927'de yapılan sayım, ancak 13.648.000 nüfus göstermiştir.

Bütün bunlarla beraber Birinci Cihan Savaşı, Türk milletinin askerlik değerini ve mânevî gücünü bir defa daha ortaya çıkarmıştır. Bu savaş sırasındaki bazı askerî başarılar, Türkler'in büyüklük yüzyıllarında kazandıkları zaferlerden daha az mânalı değildir. Bunların başında Çanakkale gelir. İngiltere - Fransa - Avustralya - Yeni Zelânda - Kanada müttefik deniz ve kara kuvvetleri, Çanakkale'yi düşürememiş ve geçememiştir. Bu Türk zaferi, Rus İmparatorluğunun boğulmasına ve yıkılmasına sebep olmuş, İngiliz başbakanı Lloyd George'un dediği gibi, savaşı başlıbaşına 2 yıl uzatmıştır. Türkler, 4 uzun yıl boyunca, Kafkasya, Irak, Filistin, Arabistan, Yemen, Libya, Çanakkale, Galiçya (Lehistan), Makedonya, Dobruca, İran cepheleri gibi akıl almaz coğrafya azametindeki cephelerde vuruşmuşlardır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, Cevad, Mersinli Cemal, Ali İhsan, Şehzade Osman Fuad Paşalar gibi üstün değerde birkaç kumandan hariç, Türk silâhlı kuvvetleri, kendilerine lâyık büyük serdarlardan mahrum olmuş, bazan bu kabiliyetten tamamen mahrum generallerin elinde harcanmıştır. Türk ordusunun teçhizatı da çok eksikti. Eğer Alman ve Avusturya - Macar ordularındaki teçhizat mükemmelliğine sahip olsaydı, daha büyük harikalar yaratacağı muhakkaktı.

Türkiye, kudretinin son damlasını harcayarak, 2.900.000 kişiyi silâh altına almış, 9 ordu ve 63 tümen teşkil etmiştir.

Savaştan sonra dünya haritası değiştiği gibi, ondan daha çok mühimmi cemiyetin bünyesi de değişmiştir. Harbin felâketlerinden faydalanan komünizm gibi her türlü insan haklarını inkâr eden bir rejim Rusya'da yerleşmiş, başka devletlerde yerleşmesine de ramak kalmıştır. Yüzlerce yıllık monarşiler yıkılmış, bu arada Osman-Oğulları, Habsburglar, Hohenzollernler gibi dev hanedanlar çökmüştür. Harpten memnun çıkmıyan devletlerde büyük ölçüde teşkilâtlandırılmış diktatörlükler türemiş, bunlar hem komünizme, hem liberal devletlere amansız bir düşman halinde gelişmişlerdir. İktidar, tarihte görülmemiş bir şekil ve kuvvette bir tek şahısta toplanmıştır. Almanya, İtalya ve İspanya'da durum böyle olmuştur.

Savaştan sonra yenilen devletlerin uğradığı hakaretamiz ve son derece haksız muamele, II. Cihan Savaşı'nın gerçek sebebini teşkil etmiştir. Bu haksız muameleye yalnız Türkler baş kaldırmış, Almanlar, Avusturyalılar, Macarlar ve Bulgarlar, baş eğmeye mecbur olmuşlardır.

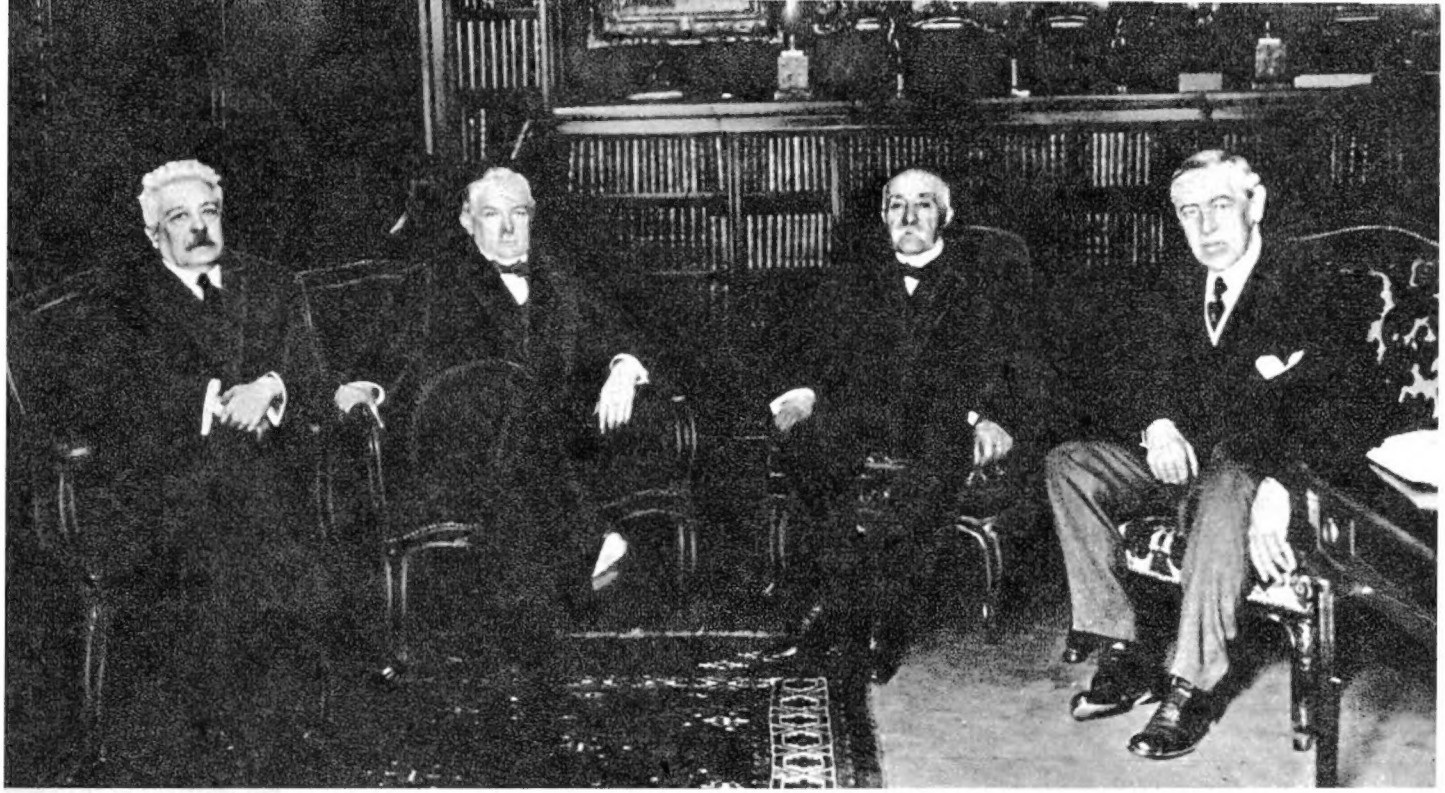

I. Dünya Savaşı'nı kazanan hükümet reisleri savaştan sonra 1919'da yaptıkları toplantı sırasında. Soldan sağa doğru: Vittorio Orlando (İtalya), Lloyd George (İngiltere), Georges Clemenceau (Fransa) ve Başkan Woodrow Wilson (A.B.D.).

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İTTİFAK VE İTİLÂF DEVLETLERİNİN GENEL DURUMLARI

İTTİFAK DEVLETLERİ	I	II	III	IV
Almanya	79.000.000	11.000.000	1.950.000	7.300.000
Avusturya - Macaristan	55.000.000	7.800.000	1.200.000	7.000.000
Türkiye	29.000.000	2.900.000	400.000	1.050.000
Bulgaristan	5.300.000	1.200.000	90.000	270.000
	168.300.000	22.900.000	3.640.000	15.620.000
İTİLÂF DEVLETLERİ				
Rusya	181.000.000	12.000.000	1.700.000	9.150.000
İngiltere(*)	461.000.000	8.900.000	910.000	3.190.000
Fransa(**)	84.000.000	8.400.000	1.390.000	6.300.000
İtalya	38.000.000	5.600.000	650.000	2.350.000
A.B.D.	111.000.000	4.750.000	120.000	320.000
Sırbistan	5.000.000	800.000	450.000	740.000
Japonya	78.000.000	800.000	300	1.000
Romanya	8.000.000	750.000	340.000	540.000
Belçika	16.000.000	300.000	100.000	180.000
Yunanistan	5.000.000	250.000	10.000	30.000
Portekiz	15.000.000	100.000	10.000	40.000
Karadağ	435.000	50.000	3.000	20.000
	1.002.435.000	42.700.000	5.683.300	22.861.000
Her iki tarafın genel toplamı	1.170.735.000	65.600.000	9.323.300	38.481.000

I — Devletlerin — bütün sömürgeleri dahil — 1915 nüfusları.
II — Silâh altına alınan asker miktarı.
III — Ölenler.
IV — Orduların genel zayiatı (ölenler dahil).

(*) Kanada, Avustralya, Yeni Zelânda, Hindistan ve birçok sömürgeler dahil.
(**) Fas, Cezayir ve birçok sömürgeler dahil.

Barbaros Paşa'nın

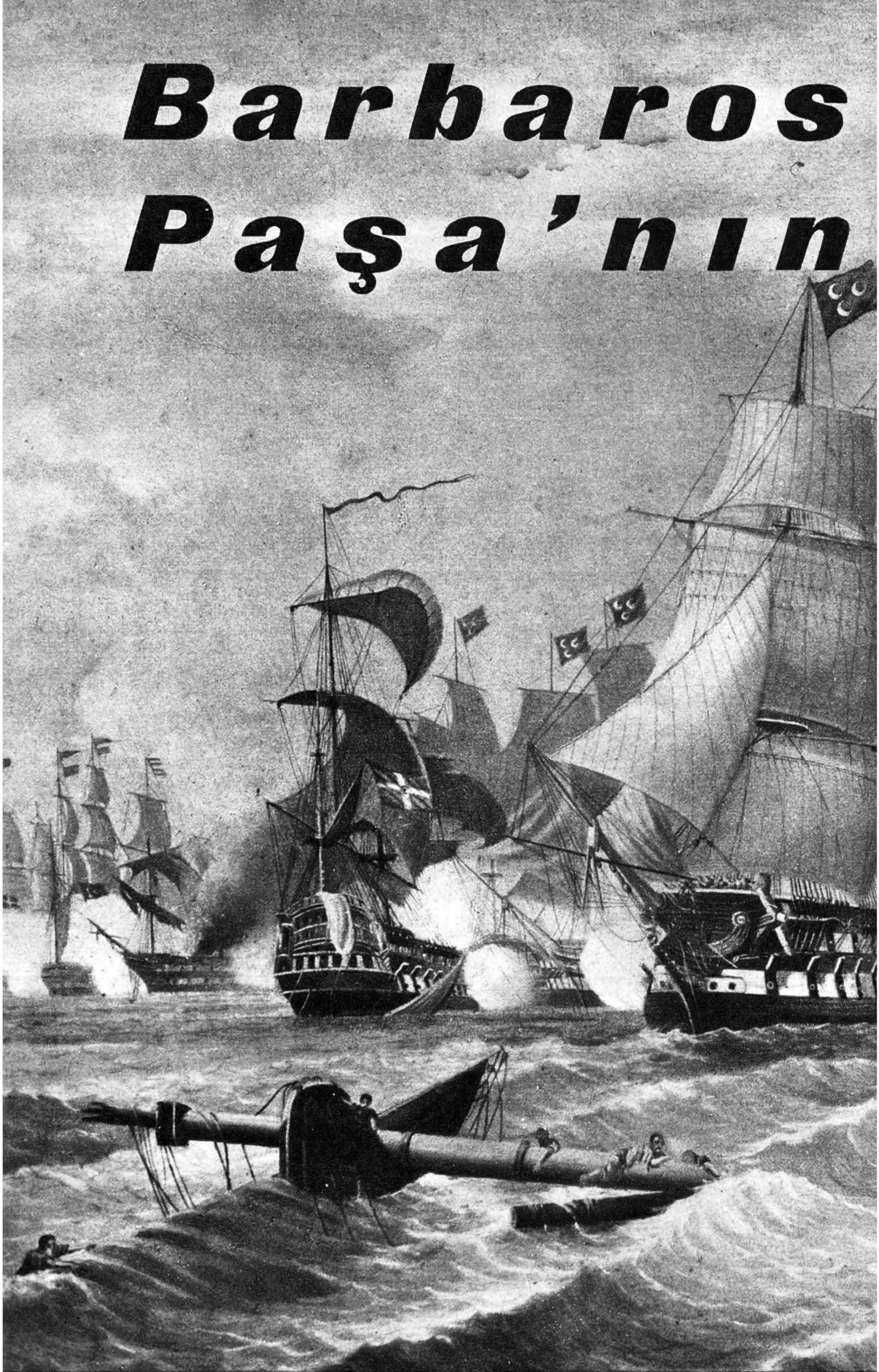

Hayreddin Hâtıraları

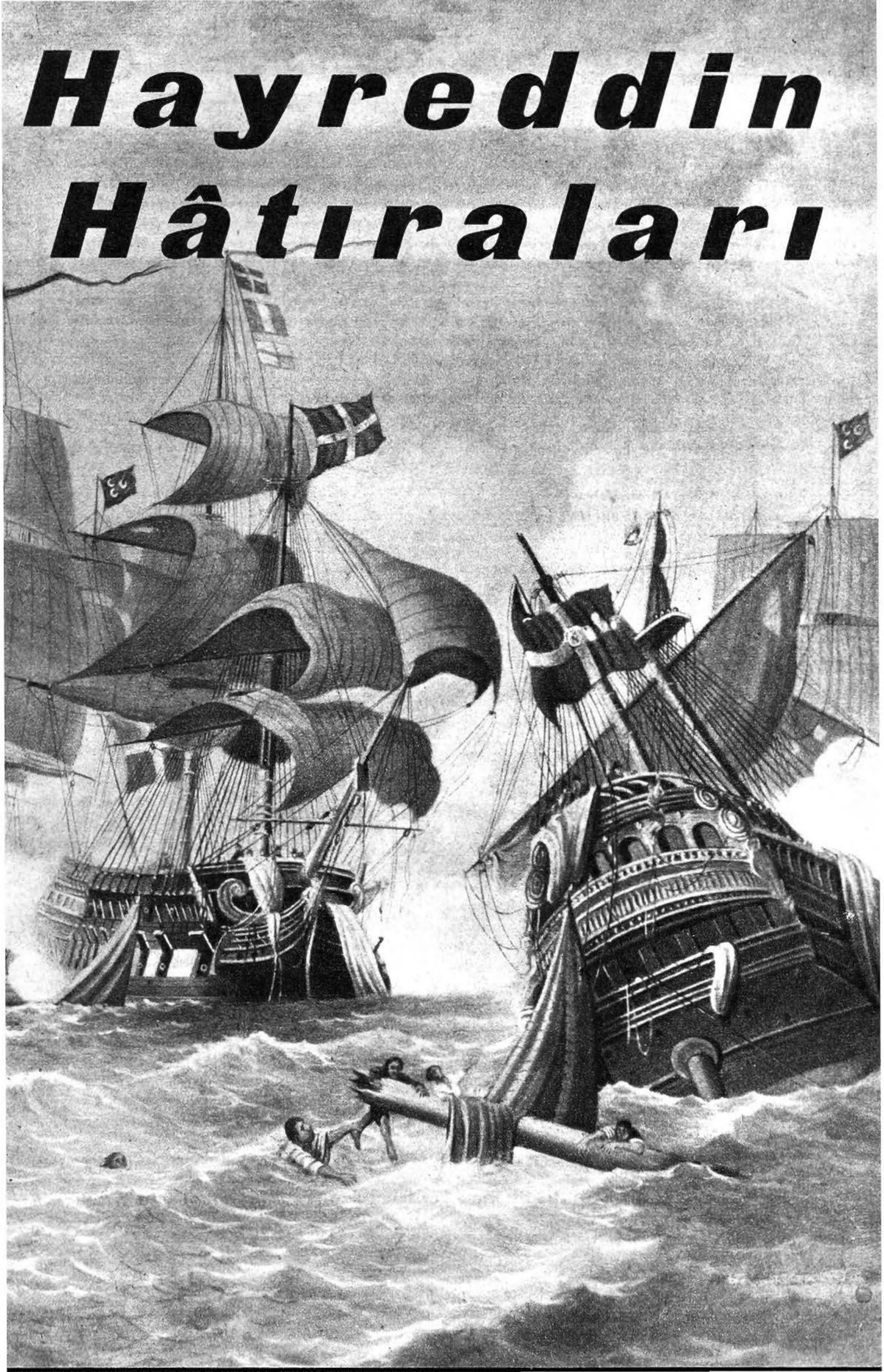

BARBAROS'UN HÂTIRALARI

Kapdân-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, hâtıralarını, bizzat Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle yazdırmıştır. Paşa anlatmış, söylediklerini, Murâdî Sinan Reis kaleme almıştır. Türk tarihinin mühim kaynaklarından biri olan bu pek değerli hâtıralar, bugüne kadar yayınlanmamıştır. Türkiye'de 5 el-yazması nüshası vardır. Bunların biri Topkapı Sarayı'nda, diğer dördü ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmalar bölümündedir. Biz, Üniversite Kütüphanesi yazmalarından 94 ve 2 490 numaralı olanlarının mikrofilmlerini aldırttık. Bu sayımızdan başlayarak sunduğumuz hâtıralarda, 2 490 numaralı yazma esas alınmış, fakat yer yer, harekeli olan 94 numaralı yazma ile karşılaştırılmıştır.

Eseri, geniş okuyucu kitlesine sunabilmek için, dilini bugün konuşulan Türkçe'ye göre sadeleştirdik. Barbaros, önce ağabeyi Oruç Reis'ten bahsetmekte, sonra «Hayreddin Paşa» olmadan önce taşıdığı «Hızır Reis» adıyla yaptığı faaliyeti anlatmaktadır.

Bu derece önemli bir eseri Türk okuyucusuna verebildiğimiz için şeref duyuyoruz. Barbaros gibi dünya tarihinin en müstesna amiralinin hâtıralarının bile daha yayınlanmamış olması, Türk tarihinin henüz ne kadar dokunulmamış bir saha olduğunu göstermektedir.

Hayat Tarih Mecmuası

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN EMRİYLE HÂTIRALARIMI YAZDIRMAYA BAŞLADIM

Bir gün Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han ile görüşürken, hakanımız, bana şöyle ferman buyurdular:

—«Sen ve karındaşın Oruç, nasıl Midilli adasından çıkıp Cezâyir'i fethettiniz? Bu ana gelinceye kadar denizde ve karada ne çeşit gazalar yaptınız? Bütün bu hâdiseleri, eksik ve fazla söz söylemeksizin bir kitap halinde yazdır. Kitap bitince, bir nüshasını da, hazineme konmak üzere bana getir.»

Bu emri alınca, birçok deniz cenginde arkadaşım olan zamınımızın kalem sahiplerinden Murâdi'yi çağırttım. Padişahımızın fermanını söyledim. Derhal işe giriştik. Ben söyledim, Murâdî yazdı.

BABAM YÂKUB AĞA'NIN MİDİLLİ'YE YERLEŞMESİ VE ANNEMLE EVLENMESİ

Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretleri, Midilli'yi kâfirlerin elinden fethedince, adaya Türkler'in yerleşmesini buyurdu. İlk yerleşenler arasında babam da vardı. Babam Yâkub Ağa, bir sipahinin oğlu idi, kendisi de sipahî idi. Selânik civarında Vardar Yenicesi'nde tımarı vardı. Midilli'ye yerleşince, Şevketlû Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin emriyle kendisine adada bir tımar verildi. Bu suretle yeni dirliğine kavuşan babam, ada halkından bir kızla evlendi. Babam, yakışıklı bir yiğitti. Anam ona dört oğul doğurdu. İshak, dört oğulun ulusu idi. Sonra ağam Oruç, sonra ben Hızır, sonra İlyas doğdular. Cenâb-ı Hak her birimize uzun ömürler, nece cengler ve zaferler ihsan buyurdu.

Ağam İshak, Midilli kalesinde otururdu. Ağam Oruç'la ben, derya seferlerine merak sardık. Oruç Reis, bir gemi edindi, onunla ticaret maksadıyla denize açıldı. Ben de 18 oturak bir tekne edindim. Önce Selânik ve Ağrıboz'a gidip geldik. Midilli'ye mal getirip satıyorduk. Fakat ağam Oruç, bu yakın seferlerle kanaat etmedi. Şam Trablusu'na gitmek istedi. Bir gün, küçük karındaşım İlyas'la beraber, Trablus'a gitmek üzere Midilli'den ayrıldı.

AĞAM ORUÇ RODOS KÂFİRLERİ'NE ESİR DÜŞÜP NECE YIL ELLERİNDE ESİR KALDI

Ağam Oruç, Şam Trablusu'na varamadı. Yolda Rodos gemilerine rasladı. Büyük cenk oldu. Karındaşım İlyas şehit düştü. Tanrı rahmet eylesin! Kâfir gemileri cengi kazandı. Oruç Reis'i gemisiyle beraber esir aldılar. Zincire vurup Rodos adasına götürdüler. Bu haber Midilli'ye erişince çok üzüldüm. Kanlı gözyaşları döktüm. Fakat hemen ağam Oruç'u kurtarmak çarelerini düşünmeye başladım.

Krigo isminde bir kâfir tacir vardı, dostumdu. Rodos'la ticaret yapardı. Krigo'yu tekneme alıp Bodrum'a geldim. Kendisine dedim ki:

— «Dostluk bugünde belli olur. Al sana 18.000 akça. Ağam Oruç'u kurtarmak için bana yardım et. Sen Rodos'a git, zemini yokla. Ben seni Bodrum'da bekleyeceğim.»

Krigo: «Baş üstüne» deyip Rodos'a gitti. Orada Oruç Reis'i bulup görüştü. Oruç'a dedi ki:

— «Sana karındaşın Hızır Hayreddin Reis çok selâm ve dualar eder. Senin kâfir elinde esir olmana çok üzülmekte, gece gündüz ağlamaktadır. Beni sana gönderdi. Şimdi karındaşın Bodrum'dadır. Bir hayır haber beklemektedir.»

Oruç, Krigo'dan bu sözleri duyunca sevincinden ağladı. Dedi ki:

— «Hemen karındaşım Hızır'a selâm söyle. Ne maksatla adaya geldiğini değil kâfirlere, sırtındaki gömleğe duyurma. Yine ilk fırsatta görüşelim.»

Oruç Reis'in, Rodos'ta Santurluoğlu namında bir tanıdığı vardı. Adı sanı bilinen bir kâfirdi. Arada gelip Oruç'la görüşür, hatırını sorardı. Oruç, Santurluoğlu'na dedi ki:

— «Bu Rodos Şövalyeleri, beni karındaşım Hızır'a satmazlar. Belki sana satarlar. Sen de beni adadan kaçırırsın. İleride sana borcumu öderim.»

Santurluoğlu:

— «Emrin canıma minnet, dedi; satarlarsa seni alayım. Fakat doğrudan doğruya müracaat edip seni satın almak istesem şüphelenirler. En iyisi sen şehre indiğin bir gün, benim dükkânımın önünden geç. Fakat sakın dükkâna doğru bakma ki, seninle tanışıklığım olduğu anlaşılmasın. Sen geçerken, ben tesadüfen seni görmüş olurum. Çok beğendiğimi söyler, şövalyelere seni bana satmaları için rica ederim.»

Oruç Reis, bu sözleri duyunca, azat olmuş gibi sevindi. Esirlik hayatı o kadar acıydı. Günlerden bir gün Santurluoğlu, Rodos kaptanları ile dükkânının önünde oturmuş, sohbet ediyordu. Gûya bir hizmete gidercesine dükkânın önünden geçen Oruç'u gördü. Yanındaki kaptanlara dedi ki:

— «Şu geçip giden esir kimindir? Her zaman buradan geçtiğinde görürüm. Ateş gibi hizmet eder. Sahibi şu esiri satsaydı alırdım.»

Bunun üzerine kaptanlardan biri:

— «Sahibi benim,» dedi; «istersen satarım.»

— «Söyle, ne istersin?»

— «Bin altın isterim.»

— «Çok para!»

— «Pekiyi, 800 altına bırakırım.»

Fakat satış muamelesi olmadan işler bozuldu. Şövalyeler Oruç'un namlı bir tacir olduğunu öğrendiler:

— «Karındaşı Hızır Hayreddin Reis, Bodrum'dadır, dediler; ağası için 10 000 altın vermeye hazırdır. 10 000 altın verilen bir esir 800 altına satılır mı?»

Santurluoğlu'nun parasını iade edip Oruç'u geri aldılar. Şövalyeler, Oruç'un gerçek değerini, Krigo'dan öğrenmişlerdi. Krigo, Hızır Reis'in verdiği 18 000 akçayı dolandırdığı gibi, benim Oruç'u kurtarmaya hazırlandığını Şövalyeler'e bildirmişti.

Bunun üzerine Rodoslular, Oruç'u yer altında bir zindana attılar. Tâ ki ben fırsat bulup kurtarmıyayım. Eskisinden fazla eziyet etmeye başladılar. Eline, ayağına ve boğazına kadar zincir vurdular. Ancak ölmeyecek kadar ekmek veriyorlardı. Oruç, bu hale fazla tahammül edemedi. Kapatıldığı zindanın kumandanı ile görüşmek istedi. Kumandanın karşısına çıktı. Kumandan:

— «Neye geldin?» dedi.

— «Bana bu kadar eziyet etmekten maksadınız nedir?»

— «Ey Türk, anla bakalım, 800 altın verip kurtulmaya çalışmak nasıl olurmuş. Karındaşın Hızır Hayreddin Reis, dünyanın malı ile, seni kurtarmak için Bodrum'da bekler. Bundan haberimiz yok mu sanırsın? Yoksa sen bizi budala mı zannedersin?»

— «Beni serbest bırakmak için kaç akçe istersin?»

*

Barbaros Hayreddin Paşa'ya hâtıralarını yazmasını emreden Kanunî Sultan Süleyman

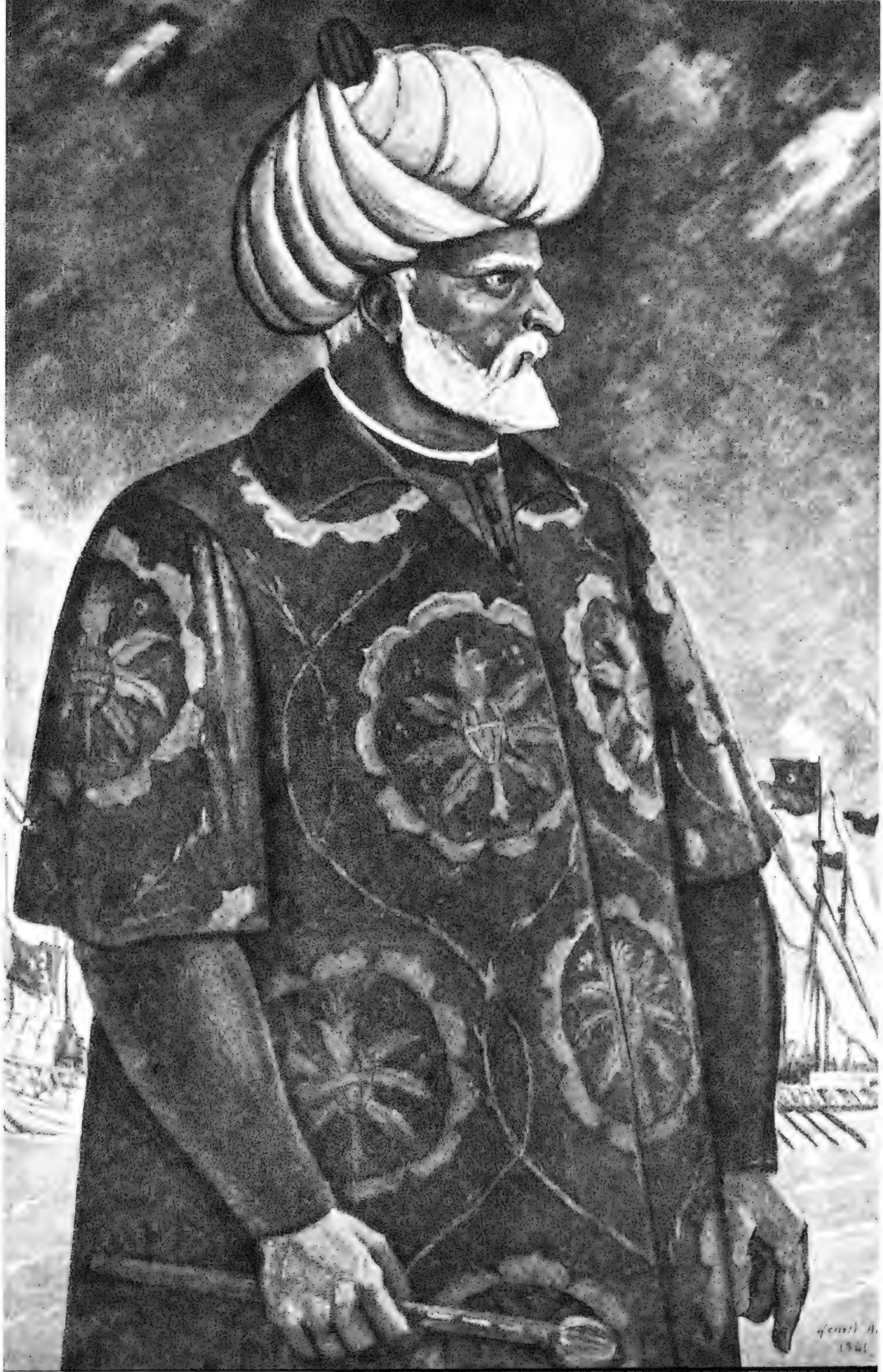

— «Ya sen ne kadar verirsin? Kendine ne paha biçersin? De bakalım.»

— «Ben kendime değer olarak bütün Rumeli'ni arpalık, Anadolu'yu cep harçlığı verir, üstüne 100 000 altın öderim.»

— «Bre divane, sen hele maskaraca sözler söylemekte devam et bakalım, âkıbetin ne ola.»

Oruç'un kendisiyle alay etmesine kızan kumandan, ona eskisinden kötü muamele edilmesi için zindancıbaşına emir verdi. Oruç, bu halden çok sıkıldı. Bir gece zindanda tek başına ağladı:

— «Yârab, diye dua etti; bîkes kalmışlara derman senden olur! Habibin Hazret-i Peygamber hakkı için ben biçare kuluna meded eyle, beni tez zamanda bu kâfirlerin zulmünden kurtar!»

O gece dua ede ede takatsiz kaldı, balçıklı zemine düşüp uyuyakaldı. Rüyasında parlak çehreli bir ihtiyar göründü:

— «Ey Oruç, dedi; gönlünü ferah tut. İslâm dini uğruna çektiğin eziyetlere katlan. Mahzun olma. Kurtulman yakındır.»

Oruç bu rüyadan büyük bir sevinçle uyandı. Gamı kasaveti dağıldı. Gönlü açıldı. O sabah, bütün Rodos kaptanları toplanmış, Oruç hakkında görüşüyorlardı. Bu mecliste kaptanlardan biri:

— «Derya işleri belli olmaz, dedi; bugün Oruç'a olan, yarın bizedir. Bu Türk'e fazla eziyet etmek doğru değildir.»

Bunun üzerine Oruç'un zindandan çıkarılmasına karar verildi. Bir tekneye küreğe çaktılar. Oruç, forsa oldu. Fakat o:

— «Yer altında olan eziyete göre derya üzerinde küreğe çakılmak nimettir, diyordu; Yârabbi şükürler olsun, dünya yüzünü gördüm.»

AĞAM ORUÇ RODOS ŞÖVALYELERİ'NİN GEMİSİNDEN KAÇIP KURTULUYOR

O zamanda Sultan Korkut (*), Antalya'da otururdu. Orada vali idi. Her sene Allah aşkına Rodos'tan 100 Türk esirini satın alıp azat etmeyi âdet edinmişti. O yıl da kapıcıbaşısını Rodos'a gönderdi. Rodoslular, 100 Türk esirini ayırıp kapıcıbaşıya teslim ettiler. Yapılan anlaşmaya göre reisler, bir Rodos gemisiyle Antalya sahillerine çıkarılacaktı. Hak Taâlâ'nın hikmeti, Türk esirlerinin nakli için, Oruç Reis'in çakılı olduğu tekne seçildi. Oruç çok kıymetli bir esir olduğu için Rodoslular onu, kurtulacak 100 Türk'ün arasına katmamışlardı.

Oruç Reis, hoş mizaçlı bir adamdı. Her lisanda mahirdi. Bilhassa Rumca'yı emsalsiz şekilde konuşurdu. Sık sık gemisine gelen Rodoslu kaptanlarla sohbet ederdi. Bir gün bu kaptanlar Oruç'a dediler ki:

— «Ey Türk, sen bir güzel sözlü kişisin. Bahusus bizim lisanımızı âlâ bilirsin. Müslümanlık'ta ne buldun? Gel bizim dinimize gir. İçimizde sen de adı, sanı belli adam olursun.»

Oruç:

— «Ey akılsızlar» diye cevap verdi. «Herkesin dini kendine tatlı gelir. Hazret-i Peygamber'den üstün peygamber var mıdır ki, ona inanayım.»

— «O halde var bu halinde kal. Bakalım peygamberin seni bizim elimizden nasıl halâs eyler? Şimdilik küreğini çekedur.»

Oruç'un çakılı olduğu teknede bir papaz vardı. Rodoslu kaptanlara dedi ki:

ORUÇ'TAN SAKINMAK GEREK

— «Bu Oruç, dedikleri adamdan sakının. Onunla fazla konuşmayın. Okumuş ve bilmiş bir adama benzer. Müslümanlık üzerindeki bilgisi, benim Hıristiyan dinindeki bilgimden fazladır. Gaflet etmeyin. Sizin cümlenizi tepetaklak etmeye kadir bir dinsizdir.»

Rodos gemisi, Antalya yakınlarında ıssız bir yere yanaştı. Sultan Korkut'un kapıcıbaşısı ile 100 Türk esiri buraya çıkarılıp bırakıldı. O gece rüzgâr muhalif esiyordu. Hareket etmeyip sabahı beklemeye karar verdiler. Teknenin sandalını indirip, balık avlamak üzere açıldılar. Bu sırada büyük bir fırtına koptu. Sandal gemiye yanaşamadı. Uzakça bir yerde sahile demir attı. Oruç Reis, bu fırsatı ganimet bildi. Göz gözü görmüyordu. Her yer karanlık ve fırtına içindeydi. Zincirlerinden boşandı. «Bismillahirrahmânirrahîm» deyip kendisini denize attı. Yüze yüze sahile çıktı. Selâmete erişti. Yüzünü toprağa sürüp Tanrı'ya hamdeyledi. Yola çıkıp bir Türk köyüne geldi. Iki tarafına bakınırken bir kocakarıcık önüne çıkadüştü:

— «Ey oğul, dedi; müşkül voldan gelmişe benzersin. Gel, bu gece bana konuk ol.»

Kocakarıcık Oruç Reis'i evine götürdü. Önüne yemek getirdi. Yedirip içirdi. Urbacığını değiştirdi.

Oruç Reis o köyde 10 gün eğlendi. Köylüler, geceleri Oruç'u konuk etmek için biribiriyle kavga ettiler.

Rodoslular'a gelindikte, sabah olunca, Oruç'un kürek yerini boş gördüler. Kaçtığını anladılar. «Rodos'a ne yüzle gideriz?» diye telâşa başladılar. Amma Oruç'u bulamadılar. Keder içinde Rodos'a döndüler. Teknenin papazı, Oruç'un sihir bildiğini ve bu yüzden kaçtığını söyledi.

Oruç Reis, kocakarıcığa veda edip köyden ayrıldı. Midilli'ye gitmek istiyordu. 3 günde Antalya'ya geldi. Antalya'da Ali Reis namında bir kalyon kaptanı vardı. İskenderiye ile Antalya arasında işler, ticaret yapardı. Oruç Reis'in şöhretini işitmişti:

— «Hoş geldin, safa geldin, oğul,» diye Oruç'u karşıladı. «Gemi benim değil, senindir.»

Böylece Oruç Reis, Ali Reis'in teknesine ikinci kaptan oldu.

Bu esnada ben, Bodrum'da beklemekten ümidimi kesmiş, Midilli'ye dönmüştüm. Ağam Oruç, İskenderiye'ye varınca, oradan Midilli'ye name gönderdi. Ma-

(*) II. Sultan Bâyezid'in 3. oğlu ve Yavuz'un ağabeyi olan Türk şehzadesi ki, Türk denizciliğini geniş çapta himayesi ile meşhurdur (H. T. Mecmuası).

Kapdan-ı Derya olduğu sıralarda Barbaros Hayreddin Paşa

Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren Barbaros Hayreddin Paşa'nın doğup büyüdüğü Midilli limanının bir görünüşü.

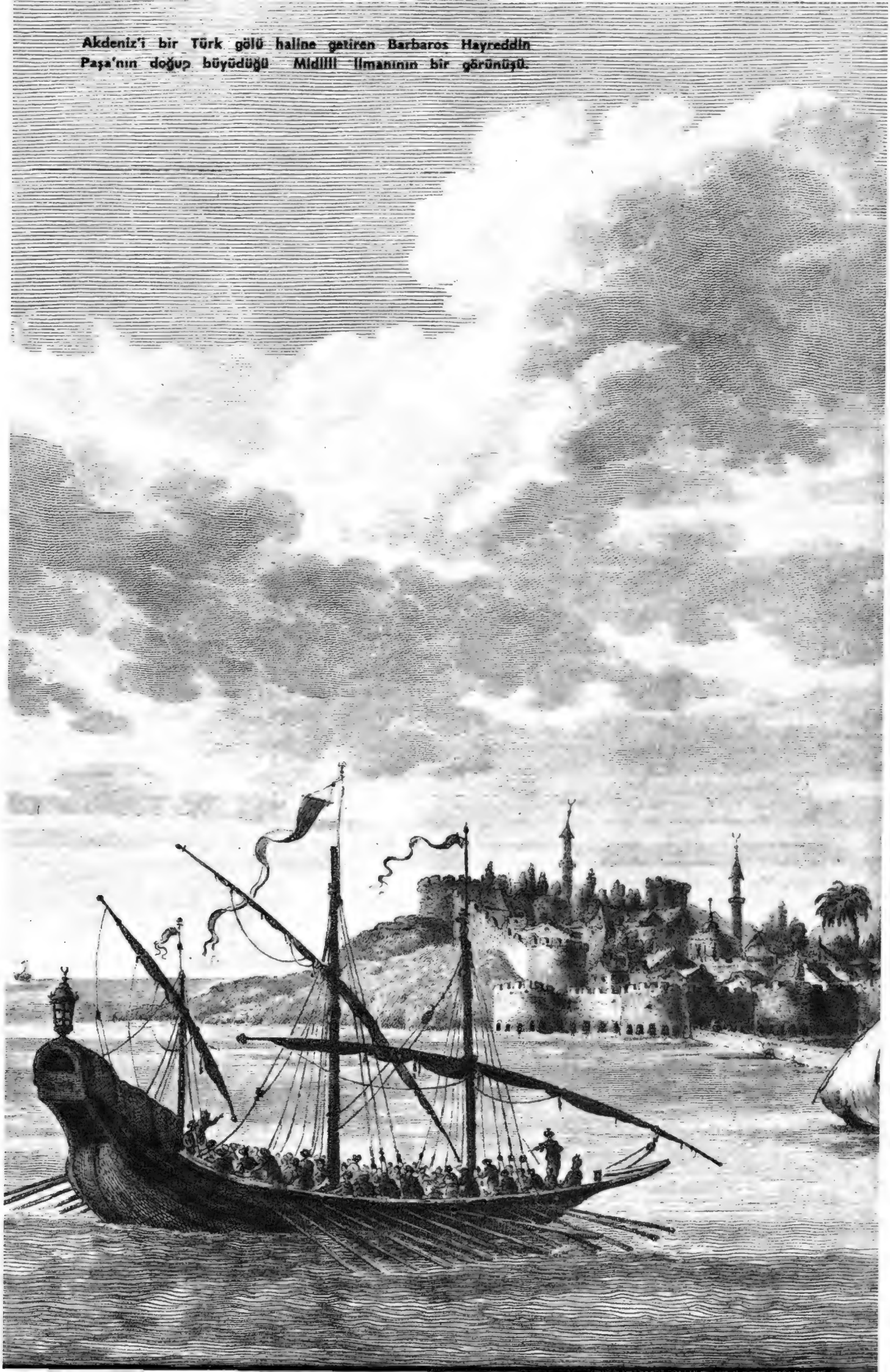

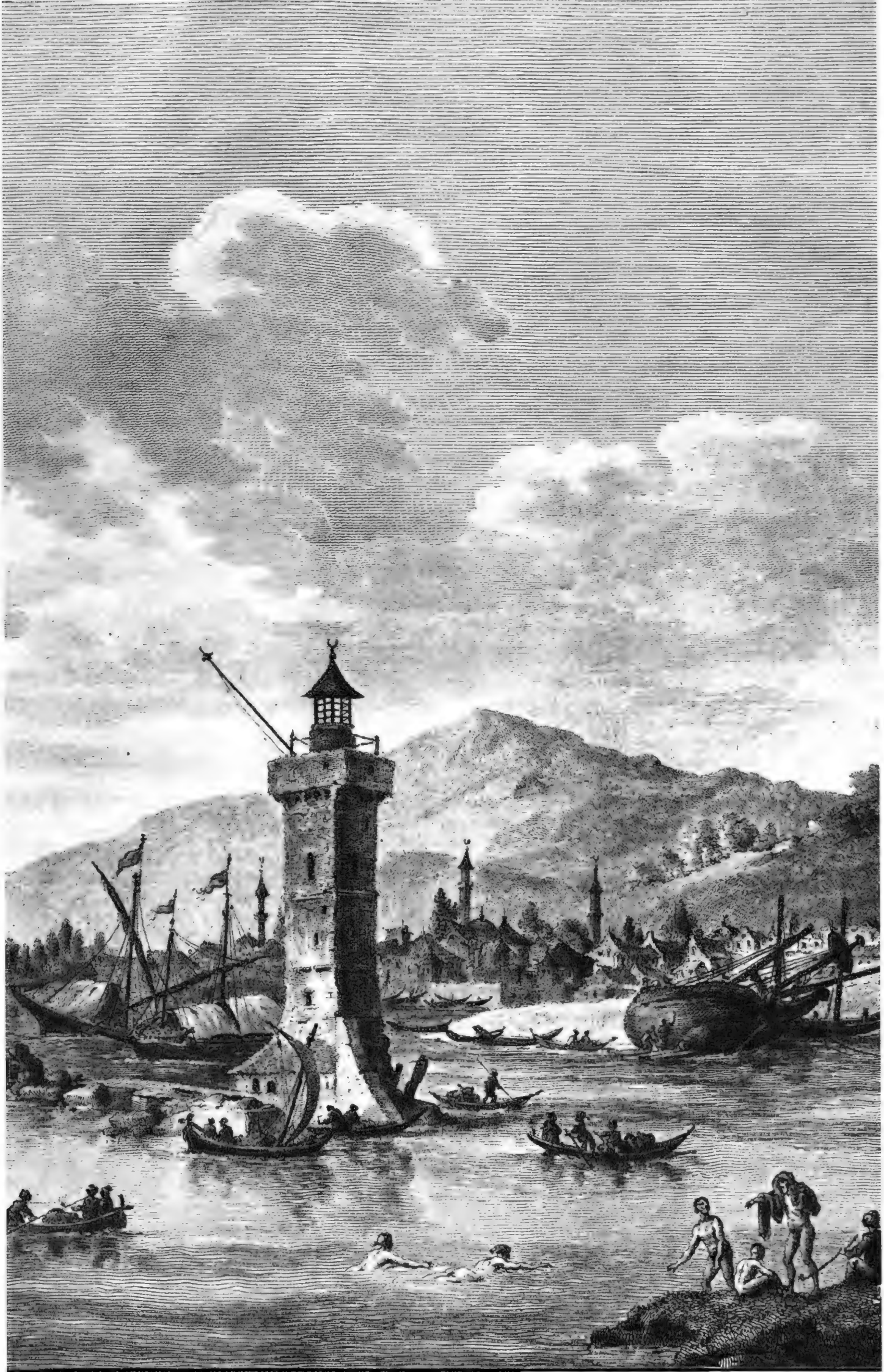

cerasını anlatıyordu. Ağamın kurtuluşuna son derece sevindim.

AĞAM ORUÇ MISIR SULTANI'NIN HİZMETİNE GİRİYOR

Ağam Oruç'un şöhretini Mısır Sultanı da işitmişti. Kendisini çağırdı, huzuruna kabul etti, hizmet teklif eyledi. Sultan'ın emeli, Hind taraflarına donanma göndermekti. Oruç'u bu donanmaya serasker tâyin etti. Adana valisine (*) ferman yazdı. İskenderun Körfezi'nde Payas limanına 40 pare gemi yapmaya yetecek kereste göndermesini bildirdi. Adana valisi, keresteleri hazırlattı, Payas'a gönderdi. Oruç Reis, bunları alıp Mısır'a getirmek üzere yola çıktı, 16 pare gemiyle Payas'a geldi.

Rodoslular, Oruç'un Mısır Sultanı'nın seraskeri olduğunu duymuşlar, fırsat gözetiyorlardı. Ağamın Payas'a geldiğini haber alınca, büyük donanma ile bastırdılar. Oruç Reis, vaziyetin vahametini anladı. Cümle gemilerini baştan kara ettirdi, karaya oturttu. Leventlerini alıp içerilere çekildi. Leventler dağılıp memleketlerine gittiler. Ağam gene Antalya'ya geldi. Antalya'da 18 oturak bir tekne yaptırdı. Rodos sahillerini bastı. Kâfire aman vermedi. Rodos Şövalyeleri'nin üstâd-ı âzamı (**):

— «Oruç Reis namında bir korsan zuhur eylemiş,» dedi; «altında 18 oturak teknesi var. Uçar kuşa hükmeder. Malımızı alıp memleketimizi yakar. Nece defa oğullarımızı esir eyleyip Şam Trablusu'na götürdü, pazarda sattı. Onun şerrinden denize çıkamaz olduk. Ben size bu Türk'ü yeraltındaki zindanından çıkarmamanızı söylemiştim, beni dinlemediniz, gemiye forsa olarak çaktınız. Şimdi tez varın, hakkından gelmeye çalışın.»

Rodoslular, 5-6 parça yürük tekneyi Oruç'un peşine taktılar. Türk korsanını liman liman, bucak bucak aramaya başladılar. Sonunda bir limanda bastırdılar. Teknesini yaktılar. Oruç Reis, leventleri ile kurtulup kaçtı. Gene Antalya'ya döndü. Oruç'un teknesi Rodos limanına getirildi, halka teşhir edildi. Fakat Oruç'un esir alınıp Rodos'a getirilememesi, Üstâd-ı âzam'ı çok kızdırdı:

— «Tekne Oruç'un amma, kendisi içinde yok!» diye gürledi.

Oruç Reis, Antalya'ya döndüğü zaman, zamanın padişahı II. Sultan Bâyezid'in oğullarından Sultan Korkut, Antalya'dan Manisa'ya hareket etmişti. Kendisine Teke (Antalya) vilâyeti yerine Saruhan (Manisa) vilâyeti verilmişti. Sultan Korkut'un «Piyâle Bey» adında bir hazinedarı vardı. Evelce Oruç Reis, bu Piyâle Bey'e bir frenk oğlancığı hediye etmişti. İkisi arasında dostluk vardı. Şimdi Oruç Reis'in başına bu haller gelip teknesiz kalınca, Piyâle Bey, efendisi Sultan Korkut'a vaziyeti anlattı:

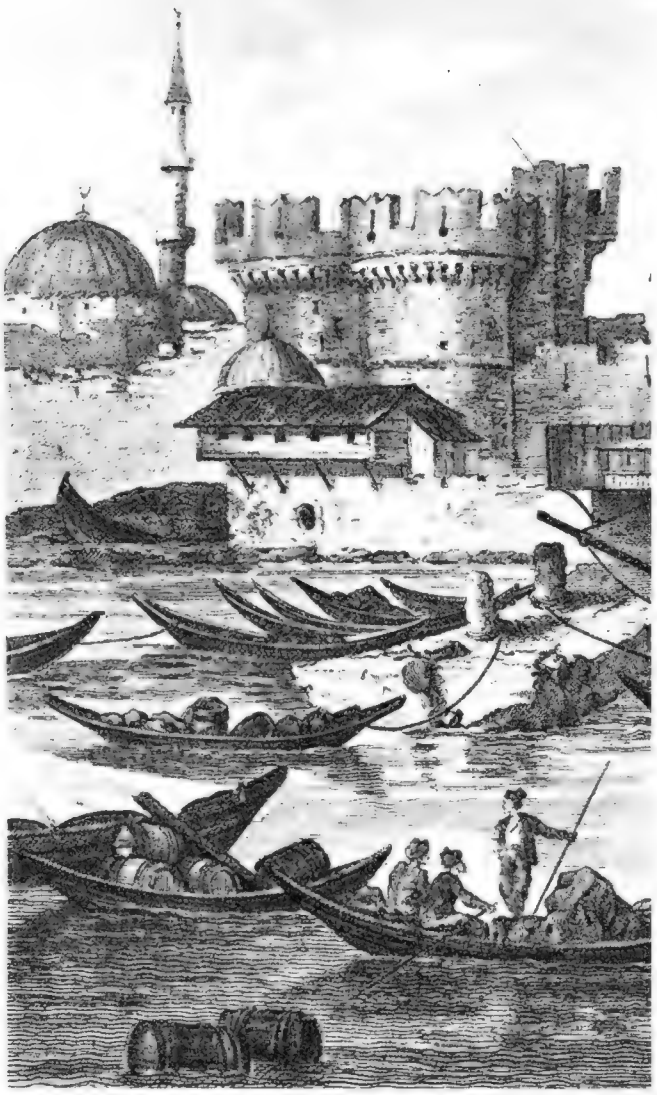

— «Oruç Reis, bir mücahit kulunuzdur» dedi, «gece gündüz kâfirle cenk edip nece zaferler kazanmıştır. Şimdi teknesini kaybetmiştir. Gerektir sultanım, bu mücahit kuluna bir tekne ihsan ede.»

Sultan Korkut, Oruç Reis'in şöhretini biliyordu. Dileğini memnuniyetle kabul etti. Ağam Oruç'u huzuruna çağırdı. Konuştu, görüştü. Çok ikram ve ihsan etti:

— «Hemen başın sağ olsun,» diye teselli etti; «ben seni teknesiz komam. Elem üzre olma.»

Sultan Korkut, hemen İzmir kadısına bir emir yazdı:

— «Fermanım sana gelir gelmez, Oruç Reis oğlumuza, dilediği üzre mükemmel bir kalite yaptırasın. Varsın dinimiz uğruna kâfirlerle savaşsın. Öcünü alsın. Hanedanımızı rahmetle ansın.»

Piyâle Bey de İzmir Gümrük Emini'ne name yazdı:

— «Oruç Reis, dünya ve âhiret karındaşımdır,» dedi; «size geldikte, hemen himmetinizi eksik etmeyin. Her türlü yardımınızı esirgemeyin. 22 oturak bir tekne yapılmasına nezaret edip tez zamanda Oruç

(*) O zaman Adana, Ramazanoğulları denen bir Türk prensliğinin elindeydi. Bu prenslik, Mısır-Suriye Türk-Memlük imparatorluğuna tabi idi (H. T. Mecmuası).

(**) Rodos devlet başkanına verilen ad (H. T. Mecmuası).

Barbaros'un kardeşi Oruç Reis'in hapsedildiği Rodos Kalesi.

Reis'e teslim eyleyin. Teknenin donanması için her türlü masrafı, efendim Sultan Korkut'un hesabına yazın.»

Oruç Reis, İzmir'e geldi. Tez zamanda kendisine iki tekne verildi. Biri Sultan Korkut'un şahsına olan hediyesiydi. Diğer tekne de Piyâle Bey'in malıydı. O da Oruç'un emrine verildi. Oruç Reis, tekneleri donattı, leventlerini topladı, Foça'ya geldi. Oruç'un gemisi 24 oturak, Piyâle Bey'inki 22 oturaktı. Bu iki tekne üç buçuk ay içinde inşa edilip donatıldı. Foça limanına demir attı. Oruç Reis, Foça'dan Manisa'ya geldi. Piyâle Bey'in konağına indi. Burada üç gün misafir kaldı. Üç gün sonra Sultan Korkut'un huzuruna çıktı. El öptü. Sultan Korkut çok iltifat etti:

— «Cenâb-ı Hak seni her işinde mansûr ve muzaffer eylesin,» dedi.

Oruç, Manisa'da Sultan Korkut'a ve Piyâle Bey'e veda etti. Foça'ya döndü. O gece dua ve ibadet etti. Ertesi gün erkenden teknelerine demir aldırdı.

Birkaç gün sonra derya üzerinde iki Venedik gemisine rasgeldi. İkisi de zaptedildi. Gemilerde 24 000 altın vardı. Bu para vesair eşya ganimet alındı. Birçok levent zengin oldu. Nasıl zengin olmasınlar ki, Osmanoğlu Sultan Korkut'un duasını aldılar. Padişah duası alanın âkıbeti hayrolur. Padişah bedduası alan, felâketten felâkete uğrar.

Oruç Reis bu cengini Pulya sahillerinde (*) yapmıştır. Oradan Rumeli sahillerine geldi. Ağrıboz adası açıklarında üç Venedik gemisine daha rasladı. Venedikli kâfir, Oruç Reis'in gemilerini görünce, top ateşi açtı. Oruç ,leventlerini güzel sözlerle teşci etti. Venedik gemilerine yaklaştılar. İki taraftan atılan gülleler deryayı cehenneme çevirdi.

(*) İtalya'nın güneydoğusundaki «Apuglia» eyaletine Türkler, «Pulya» derler.

GELECEK SAYIDA

Ağam Oruç Cezayir'i Nasıl Fethetti

AYIN TAKVİMİ

3 ŞUBAT 1917

48 yıl önce, Sadrâzam Prens Mehmed Said Halim Paşa, V. Sultan Mehmed Reşad Han'a istifasını vermişti. Said Halim Paşa, İttihat ve Terakki Partisi'nin bir kuklası olup hiçbir nüfuzu, hattâ devlet idaresinde hiçbir sözü yoktu. Türkiye, I. Cihan Savaşı içindeydi. Devleti fiilen Enver Paşa ile dahiliye nazırı Talât Bey idare ediyordu. Sivil işlerde gerçek iktidar, İttihat ve Terakki Partisi genel başkanı Talât Bey'in elindeydi. Nitekim Said Halim Paşa'nın yerine o sadrâzam oldu. Talât Paşa'nın, savaşın Türkiye için kaybedilmesiyle bitecek olan sadâreti başladı.

8 ŞUBAT 1919

46 yıl önce, Balkanlar'daki müttefik Fransız - İngiliz - Sırp - Yunan kuvvetleri başkumandanı Fransız mareşali Franchet d'Espérey, büyük velvele ile İstanbul'a girmişti. Müttefikler'in mağlûp devletler, bu arada Türkiye hakkındaki kötü niyetlerini bu olay kadar belirten tipik bir hâdise göstermek müşküldür. Fransız Mareşali, Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı bir şekilde Türkiye'nin taht şehrine giriyordu. Beyaz bir ata binmişti. Eski Roma imparatorlarının yaptırdığı gibi, atının dizginlerini kendisi değil, iki asker tutuyordu. İstanbul'daki Rum, Ermeni, hattâ Yahudi azınlıkları, mareşali alkışlıyor, Türkler'e küfürler ediyor, büyük tezahüratta bulunuyorlardı. Bu anlar, Türkler'in 22 asırlık tarihleri boyunca yaşadıkları en felâketli dakikaları teşkil eder.

9 ŞUBAT 1621

344 yıl önce, İstanbul Boğazı donmuştu. Bu, tarihte ancak birkaç defa vuku bulmuş çok nadir bir tabiat olayıdır. İstanbul ile Üsküdar arasında yaya gidip gelen İstanbullular olmuştur. Bir şair «Yol oldû Üsküdâr'â bin otuzdâ Akdeniz dondu» mısraını tarih düşürmüştür.

10 ŞUBAT 1918

47 yıl önce, II. Sultan Abdülhamid, Beylerbeyi Sarayı'nda ölmüştü. II. Abdülhamid, tahttan indirildikten sonra Selânik'e gönderilmiş, Balkan Savaşı'nın başında da Beylerbeyi Sarayı'na nakledilmişti. Oradaki dairesinde, zevcelerinden Müşfika IV. Kadınefendi ile sakin bir hayat yaşıyordu. 76 yaşında idi. Ondan birkaç ay sonra da tahtta bulunan kardeşi V. Sultan Mehmed Reşad öldü ve yerine, küçük kardeşi VI. Sultan Mehmed Vahîdeddin, padişah oldu.

12 ŞUBAT 1821

144 yıl önce, Mora'nın Patras şehrinde Yunanlılar ayaklanmışlardı. Bu, büyük Yunan isyanının başlangıcı oldu. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın âsi Yunanlılar'ı desteklemesi üzerine, uzun yıllar süren mücadelelerden sonra Türkiye, Yunanistan'a bağımsızlık vermeye mecbur oldu. O zamanki Yunanistan, sadece Mora, Attika, Ağriboz ve Kiklad adalarından ibaret bulunuyordu.

15 ŞUBAT 1517

448 yıl önce, Yavuz Sultan Selim Han, büyük törenle Kahire'ye girmişti. Az önce Rîddânîye meydan muharebesini kazanan Osmanlı Türkleri, yeryüzünün Türkiye ve İran'dan sonra 3. büyük devleti olan Mısır-Suriye Türk-Memlûk İmparatorluğuna son vermişler ve Mısır ile ona bağlı ülkeleri, Türkiye'ye katmışlardı.

17 ŞUBAT 1855

110 yıl önce, Serdâr-ı Ekrem (başkomutan) Ömer Paşa, Kırım'da, Gözleve zaferini kazanmıştı. Ömer Paşa, 4 saat içinde, 26 000 asker ve 80 toptan ibaret bulunan Rus ordusunu, büyük bir bozguna uğratmıştır.

18 ŞUBAT 1536

426 yıl önce, Fransa'ya, «kapitülâsyon» denen ilk ticarî imtiyazlar verilmişti. Türkiye, Almanya-İspanya tarafından yutulmasına engel olmak için, Fransa'yı bütün gücüyle destekliyor, her türlü askerî, bahrî ve malî yardım yapıyordu. Sonradan bu kapitülâsyonlar, tek taraflı lûtuf eseri olmalarına rağmen, Avrupa devletleri tarafından, Türkiye'nin başına belâ olacak şekilde istismar edilmiştir. XIX. asır sonlarında emperyalizmin zirvesinde bulunan büyük Avrupa devletleri, Türkiye'den başka Çin, Japonya, Brezilya gibi eski imparatorluklara da «kapitülâsyonlar» denen tek taraflı görüşlerini empoze etmişlerdir.

24 ŞUBAT 1793

172 yıl önce, III. Sultan Selim, «Nizâm-ı Cedîd» denen yenileşme ve batılılaşma hareketini fiilen açmıştı. Nizâm-ı Cedîd, Türkiye'nin yenileşme ve batılılaşma hareketleri tarihinin en mühim adımlarından birini teşkil eder.

29 ŞUBAT 1924

41 yıl önce, Halife II. Abdülmecid Efendi, İstanbul'da sonuncu cuma selâmlığına çıkmıştı. 3 gün sonra halifelik kaldırılmış ve Osmanoğulları hanedanı, Türkiye dışına çıkarılmıştır.

Baron de Tott'un hâtıraları

200 YIL ÖNCE TÜRKİYE

Baron de Tott, 200 yıl önce Türkiye'ye askerî mütehassıs olarak gelmiş bir subaydır. Aslen Macar'dır. Türkiye üzerine yazdığı Fransızca Seyahatnamesi, çok beğenilmiş ve birçok defalar basılmıştır. Aşağıda, okuyucularımıza, bu eserden pasajlar veriyoruz:

TÜRKLER kadar haklarında yazı yazılmış hiçbir millet yoktur. Bununla beraber, bilhassa Türkler'in âdetleri hakkında Avrupa'da bilinenler, saçma sapan şeylerdir. Avrupalılar daima, Türkler'in özellikle harem hayatını, saraylarının güzelliğini, zevk ve safa âlemlerini, hareketlerindeki nezaket ve cömertliği merak edegelmiştir. Bunlar, gerçekten meraka değer konulardır. Türkler'in adaleti de, Avrupa'da örnek olarak tanınmaktadır. Bununla beraber, bu millet hakkında, Avrupa'nın, hattâ en yüksek mahfillerinde bilinen şeylerin çoğu yanlıştır.

Ben, Türkler'in arasında 23 yıl yaşamış olmak sıfatıyla bu millet hakkında daha doğru şeyler yazabileceğime kanaat hâsıl etmiş bulunuyorum.

İstanbul'a, ilk defa 1755 yılının mayısında ayak bastım. Bir gemi, beni bu şehre getirdi. Babam da, benim gibi, Fransa Kıralı'nın hizmetinde, birçok defalar İstanbul'a gelmiş, bu arada Türkçe de öğrenmişti.

Bir harita üzerinde, dünyaya hâkim olabilmek ihtirası tahayyül edilirse, hiç şüphe yoktur ki, dünyanın merkezi olmak üzere İstanbul, bütün şehirlere tercih edilir.

İstanbul limanı, son derece faaldi. Dünyanın her tarafından gelmiş gemiler, limana mal çıkartıyorlardı.

Türkler, ağacı çok seviyorlardı. Bir Türk'ün en büyük zevklerinden birinin büyük bir ağacın gölgesinde dinlenmek ve hayale dalmak olduğunu, birçok kere müşahede ettim.

BİR SULTANIN DOĞUMU

BİR defasında, sarayda bulunurken, III. Sultan Mustafa'nın bir çocuğu doğdu. Bu münasebetle yapılan töreni seyrettim. Olay, şöyle cereyan etti:

Padişah zevcesi olan hanımın doğum sancısı başlar başlamaz, âdet olduğu üzere, sadrâzam, şeyhulislâm, generallerin ilerigelenleri, Saray'a çağırıldı. Haremin dışındaki büyük sofaya buyur edilen bu şahıslar, doğumu beklemeye başladılar. Bu sofa, Marmara'ya bakıyordu. Sofanın denize doğru uzanan terası üzerinde 12 küçük top vardı. Denize doğru bakılınca, şimdi de sarayın duvarlarını teşkil eden Bizans sûrları görülüyor, daha uzakta Tophane uzanı-

Sokakta padişah kıyafetine girmiş bir oyuncu gördüm. Yalancı padişahı yalancı vezirler takip ediyordu.

XVIII. Yüzyıla ait İstanbul gravürlerinden: Beşiktaş sırtlarından Boğaziçi.

yordu. Doğum olur olmaz, Kızlarağası, haremden çıktı. Kucağında doğan bebeği taşıyordu. Bebek, bir prensesti. Kızlarağası, padişah kızını, sofada bekleyen devlet ilerigelenlerine teker teker gösterdi. Bu suretle devletin başında bulunanlar, doğan çocuğun, padişah kızı olduğunu tasdik ettiler. Bundan sonra, sofanın önündeki terasta bulunan küçük toplar ateşlendi. Bunların sesi duyulunca, Tersane, Gümrük ve Kızkulesi'ndeki toplar da, kurusıkı ateşe başladılar. Padişahın bir kızı olduğunu, bütün İstanbul duydu.

Bir şehzade veya sultan doğumunu İstanbul halkı, eğlence vesilesi saymak âdetindeydi. Bu defa da öyle oldu. Doğan sultana «Hibetullah» adı verildi. O gece İstanbullular, çılgınca eğlenmeye başladılar. Sokaklarda dolaşan oyuncu kolları, padişah dahil, devletin bütün ilerigelenlerinin taklidini yapıp halkı güldürüyorlardı. Bizzat ben, bir sokakta, aynen padişah gibi giyinmiş bir aktöre rasladım. Bu temsilî padişahı, maiyeti takip ediyordu. Maiyet de, gerçekten hükümdarın etrafındakiler nasıl giyiniyorlarsa, öyle giyinmişlerdi. Aynı şekilde sadrâzamın, İstanbul kadısının (belediye reisi) taklitleri yapılıyordu. Taklitleri yapılan devlet adamlarından bir kısmı bunu hoş görüyorlar, bir kısmı ise müthiş kızıyor ve aktörleri önlemek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

XVIII. Yüzyılda bir Osmanlı padişahı bayram kıyafetiyle. Padişahın arkasında silâhdar görülüyor.

Türkler'in garip âdetleri vardı. Meselâ mahkemede yalancı şahitlik ettiği belli olanları, bir eşeğin üzerine ters bindirip İstanbul'un bellibaşlı sokaklarını gezdirerek teşhir ediyorlardı.

Başkent sokaklarında ,sükûnet mükemmeldi, tam bir asayiş vardı. Gece sokakları dolaşan bekçilerin ellerinde yalnız sopaları bulunuyordu. Başka her türlü ateşli ve kesici silâh taşımaları yasaktı.

KILIÇ ALAYI NEDİR?

TÜRK ihtişamını görmek için, bir kılıç alayını seyretmek icap eder. Bizde taç giyme töreni neyse, Türkler'de kılıç alayı odur. Tahta yeni çıkan padişah, büyük merasimle kılıç kuşanır. Padişah, kılıç kuşanmak için Eyüp'e gider. Bu gidiş Topkapı Sarayı'ndan bazan kara, bazan deniz yoluyladır, yahut deniz yoluyla gidip karadan döner veya bunun aksi olur. Bence denizden gidişte yapılan tören, daha şâşaalı olmaktadır. Türk kayıklarının hafifliği, zarifliği, zengin döşemesi, övülmeye değer. Bizde (Avrupa'da) böyle güzel kayıklar olmadığını itiraf etmek lâzımdır. Yalnız padişah, al renkle döşenmiş, yaldızlı 3 yelkeni bulunan saltanat kayığına binmek hakkını haizdir. Bu kayığı, 26 kürekçi çeker. Bu kürekçiler o kadar mahirdirler ki, tekneyi yürütmez, âdeta uçururlar.

Bir şehzade halk arasında dolaşacak yaşa gelince, ona da böyle bir saltanat kayığı tahsis edilir. Onunkini de 26 kürekçi çeker. Padişah kayığından farkı, yelkenlerinin yaldızlı değil, mavi olmasıdır. Sadrâzam kayığı ise, yeşil yelkenlidir ve ancak 24 kürekçi tarafından çekilir. Şeyhulislâmınkinde, 18 kürekçi vardır. Bu minval üzere, devlet büyüklerinin hepsinin kayıkları, protokol sırasına göre birbirinden farklıdır. İstanbul'daki Avrupalı büyükelçilerin ve elçilerin de böyle tenezzüh kayıkları vardır ve bunlar da Türk nizamına göre boyanır ve kürekleri yerleştirillr. Öyle ki, bir İstanbullu, ta uzaktan gördüğü bir kayığın içinde kimin bulunduğunu hemen anlar. Padişahın harem halkını teşkil eden kadınlar da Boğaz üzerinde gezmeye çıkarlar. Onları gezdiren kayıkta 24 kürekçi kürek çeker. Yelkenleri beyazdır. Diğer bütün kayıklardan farklı olarak, tekne, çepçevre perdelerle örtülmüştür.

TÜRKİYE'DEKİ BOLLUK

FELÂKET seneleri dışında Türkiye'de yiyecek ve mühimmat boldur. Öyle ki, Avrupa ülkelerinden Türk sınırını geçer geçmez, bu maddelerin bollaştığı derhal göze çarpar. Ben bir defasında Lehistan'dan Türkiye'ye girdim ve Türkler'in Hotin kalesine geldim. Lehistan'da her şey kıttı. Orada bulamadıklarımı Hotin'de satın aldım. Hotin'e girer girmez, Türk gümrük memurları, getirdiğim eşyaya baktılar.

Hotin kalesi(*), mühim bir Türk şehri idi. Burada 3 tuğlu, vezir (mareşal) rütbesinde bir Türk paşası bulunuyordu. Bu paşa, hem Lehistan'da geçen olaylara, hem de Boğdan (Moldavya) eyaletine nezaret ediyordu.

Hotin'den Yaş'a geldim. Oradan Prut'u geçtim. Besarabya'ya ayak bastım. Besarabya'daki Türk valisi, 18-20 yaşlarında bir Kırım prensiydi. Türk hükümetinin mihmandar olarak yanıma verdiği 2 yeniçeri, beni genç prensle tanıştırdı. Prens, uzunca boylu, yakışıklı, asîl yüzlü idi. Hareketlerinden, mütevazı bir delikanlı olduğu anlaşılıyordu. Biz Avrupalılar, Kırımlılar'ı barbar olarak tanırız. Ben Kırımlılar'da barbarlıktan eser görmedim. Prens ve maiyeti, gayet yumuşak huylu ve nazik adamlardı.

O devirde Türk hanımları musiki ile yakından ilgilenirdi. Bu gravür, kanun çalan bir genç kızı gösteriyor.

KIRIM HANLIĞI'NDA HAYAT

BESARABYA'dan Kırım'a gldiyordum. Orkapı'dan Kırım yarımadasına girdim. Burada Türk askerleri, topçuları, Rus ve Tatar (Kırımlı Türk) tacirleri, birbirine karışmışlardı.

Kırım'da olduğu kadar az suç işlenen hiçbir ülke yoktur. Kırım Türkleri, ekseriyetle kendi hallerinde adamlardı. Bir katilin tevkifi hâdisesine şahit oldum. Bu katili asmak vazifesini hiçbir Tatar (Kırım Türkü), üzerine almak istemedi. Yahudi azınlığına teklif edildi, onlar da cellâtlık yapmayı reddettiler. Nihayet Türkler, Yahudiler'den birini getirip, ona zorla cellâtlık yaptırarak katili asabildiler.

(*) Hotin, şimdi Sovyetler Birliği'nin Ukrayna Cumhuriyeti'nde kalmaktadır. Dniestr nehrinin güney kıyısında, 48,5° arzında, Çernoviç ve Kamenec Podolsk (Türkçe: Kamaniçe) şehirleri arasındadır.

Kırım Hanlığı'nın 200 000 atlısı vardı. Bunların 100 000'ine bizzat Han, 60 000'ine «Kalgay» denen veliaht, 40 000'ine de «Nûreddin» denen 2. veliaht kumanda ediyordu. Kırım Hanlığı, Türkiye imparatorluğuna dahildir, han, kalgay ve nûreddini, padişah tâyin eder. Kırımlı her süvarinin, 2 veya 3 atı vardır. Bu suretle Kırım ordusundaki atların sayısı, 300 000'den fazla idi. At sayısının süvari sayısından çok fazla olması, muharebede düşmanı etkiler.

Kırımlılar'ın Ruslar'la yaptıkları savaşların birkaçına ben de katıldım. Kırımlılar kahramanca vuruşuyor, fakat modern savaş tekniğini bilmedikleri için, çok zayiat veriyorlardı. Benim katıldığım bir vuruşmada, bir tek gün içinde 3 000 asker ve 30 000 at kaybettiler. Bunların çoğu, soğuktan öldüler. Halbuki ekserisi gayretli, tahammüllü ve şaşılacak derecede dayanıklı adamlardı. Meselâ bir Kırım prensi, günde sadece 3 saat uyuduğu halde, mükemmel görevini yapıyordu.

Kırım'dan İstanbul'a döndüm. Görevim, Türk topçusunu ıslah etmekti. Padişah, bu işe çok önem veriyordu. Birçok atışlarımıza geldi ve takdirlerini esirgemedi. Ben de Türk topçusunu iyi yetiştirdim. Dakikada 5 gülle atan topçular vardı. 4 saniyede bir mermi atan bataryalar teşkil etmiştim. Padişah, bunları çok beğendi.

TÜRK - RUS HARBİ

III. MUSTAFA'NIN Türk Ordusu'nu Ruslar'ı yenecek bir seviyeye çıkarma gayretlerine, ekserî vezirler katılmıyorlardı. Bu adamların çoğu, türlü ahlâksızlıklar içinde yaşıyorlar, mevkilerini muhafazadan başka bir şey düşünmüyorlardı. Vezirlerin bir kısmı üstelik cahildi. Baltık Denizi'ndeki Rus donanmasının Akdeniz'e gelebileceğini kabul etmiyorlar, bu kadar uzun bir deniz yolunu almaya Rus gemilerinin takati yetmez sanıyorlardı. Karadeniz, tamamen Türk gölü halindeydi. Rusya'nın donanması, Baltık Denizi'nde idi. Öyle olduğu halde Ruslar, bu donanmalarını, İngiliz amirallerinin de yardımıyla, Cebelitârık'tan Akdeniz'e geçirmeye muvaffak oldular. Bu donanma Çeşme'ye kadar geldi ve orada, Türk donanmasını yaktı. Böyle bir şey olamayacağını iddia eden Türk devlet adamları, haksız çıktılar.

1768'de başlayan Türk - Rus harbinde, Ruslar da büyük zayiat veriyorlardı ama, savaşın seyri, Türkler'in aleyhindeydi. Sultan Mustafa'nın didinmeleri, netice vermiyordu. Gün geçmiyordu ki Sultan Mustafa, yanında genç şehzadesi Selim (III. Selim) olduğu halde şu kışlayı, bu atış yerinî, bir devlet dairesini teftişe çıkmasın. Genç şehzade Selim'in baba-

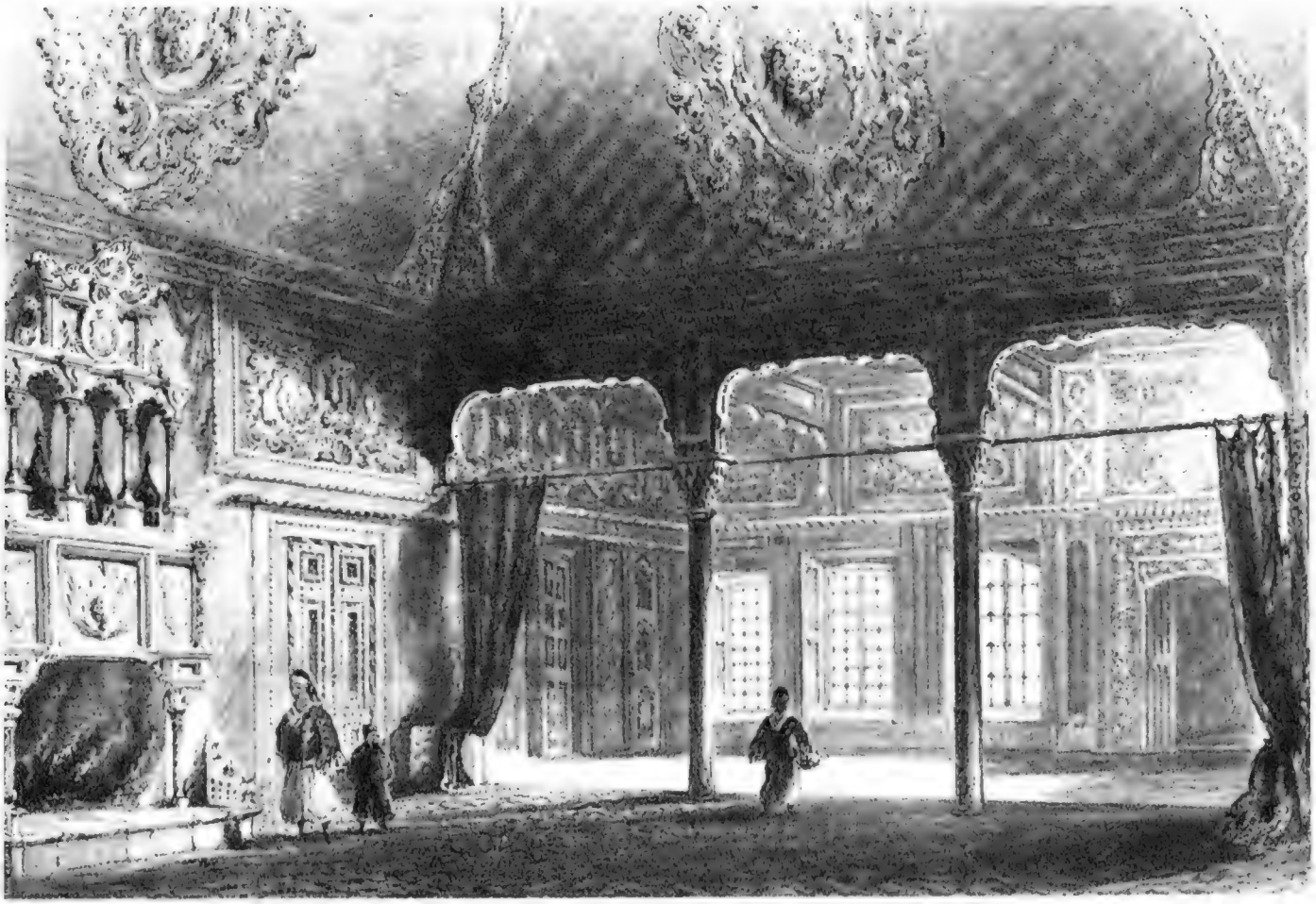

Haliç kıyıları eskiden, yalılar, konaklar ve kasırlarla süslüydü. Gravürde, Fener'deki bir konağın büyük salonu görülüyor.

Boğaziçi, eski çağlardan beri, ressamlara konu olmuştur. İşte bugünkü Rumelikavağı sırtlarından Boğaziçi. Karşıda bugün de harabeleri duran Ceneviz Kalesi görülüyor.

sının yanında, hâdiselere karşı gösterdiği alâkaya bilhassa dikkat ettim. Padişah, bazı teftişlerinde gördüğü gayretsizlik ve düzensizliklere çok kızıyor ve üzülüyordu. Bir defasında Boğaz istihkâmlarını teftiş ediyordu. Yapılan çalışmaları hiç beğenmedi, mühendislere: «Hepiniz hain heriflersiniz,» dedi; «altı aydan beri ne yaptınız?»

SÜVEYŞ KANALI PROJESİ

Sultan Mustafa, çalışkan olduğu derecede ileri görüşlü idi. Süveyş'te bir kanal açtırmak, Kızıldeniz'le Akdeniz'i birleştirmek istiyordu. Bu maksatla istikşafta bulunmam için, beni Mısır'a gönderdi. Fakat bu sıralarda, bu büyük hükümdar öldü. Tahta kardeşi I. Abdülhamid çıktı. Doğuda her şey, şahıslarla kaimdir. Bir adam ölünce, onun çalışmaları yüzüstü bırakılır. Yerine gelen, sıfırdan başlar. Sultan Mustafa'nın bütün projeleri de yüzüstü kaldı. Rus savaşının ve devlet adamlarının ihanetlerinin verdiği kahırdan ölen III. Mustafa'nın yerine gelen I. Abdülhamid, yumuşak bir adamdı. Nazik ve merhametliydi. O da gayretle devlet işlerine sarıldı. Fakat Sultan Mustafa'nın otoritesi onda yoktu. Öyle sanıyorum ki, Sultan Mustafa bir müddet daha yaşasaydı, epey ıslahat yapacaktı. Çünkü devlet mekanizmasının tamamen bozulduğu hakkında tam bir kanaat sahibi olmuştu.

Bu sıralarda ben, Mısır'da idim. Bu zengin Türk eyaletinde 1 200 şehir ve kasaba, 9 000'den fazla köy vardır. Mısır'dan İzmir yoluyla İstanbul'a döndüm. İzmir, Türkiye'nin Akdeniz üzerindeki en canlı ve en zengin limanıdır.

Biz Avrupalılar'ın Türkler hakkında bildiklerimizin çoğunun, önceden verilmiş hükümler olduğunu, Türk İmparatorluğunda geçirdiğim uzun yıllar sonunda anladım. Seyahatnamemde, mümkün olduğu kadar tarafsız şekilde hâdiseleri aksettirmeye çalıştım. Dikkatimi çeken ve beni Türkler'e ısındıran bir husus da, bu miletin, esirlerine gösterdikleri şefkat ve yaptıkları iyi muamele oldu. Hiçbir esir görmedim ki, Türk efendisi tarafından iyi giydirilmiş, iyi beslenmiş, iyi muamele edilmiş olmasın. İtiraf etmemiz lâzımdır, biz Avrupalılar, esirlerimize iyi bakmıyor ve onları insan yerine bile koymuyoruz.

TARİH POSTASI

HAYAT TARİH MECMUASI'nın OKUYUCULARINA BİR HİZMETİ

● Tarih konusunda merak ettiklerinizi bize sorun.

Üçüncü sayımızdan itibaren açacağımız Tarih Postası köşesinde, okuyucularımızın tarihle ilgili sorularını cevaplandırmaya başlıyoruz.

Bir Suikast İhbarı

1913 yılında bir suikasta kurban giden Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa

Harbiye Nazırı Hurşid Paşa, Mahmud Şevket Paşa'ya, hayatının tehlikede olduğunu bildirmişti.

SADRÂZAM ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya bir suikast yapılacağı, Hurşid Paşa tarafından kendisine ihbar edilmişti. Bunu, Hurşid Paşa'nın zevcesinden satın aldığımız evrakı arasında çıkan bir mektuptan öğreniyoruz. Bu mektup, o sıralarda harbiye nazırlığından çekilmiş bulunan I. Ferik (Orgeneral) Mahmud Şevket Paşa tarafından, Hurşid Paşa'ya yazılmıştır. Hurşid Paşa'nın aynı günde Şevket Paşa'ya yazmış olduğu bir mektuba cevaptır. Hurşid Paşa, bu tarihte bahriye nazırı ve harbiye (millî savunma) nazır vekili bulunuyordu. Şevket Paşa'ya bir suikast yapılacağını ihbar etmiş, fakat aşağıda yayınladığımız mektubundan anlaşılacağı üzere Şevket Paşa, buna katiyen inanmamıştır. Mektubun tarihi 6 temmuz 1328 rûmî, milâdî tarihle 23 haziran 1912'dir. Bu tarihten 23 gün sonra, Hurşid Paşa'nın üyesi bulunduğu 9. Küçük Said Paşa kabinesi düşmüştür. Said Paşa'nın yerine kısa süreyle Müşir Gazi Ahmed Muhtar ve Kıbrıslı Kâmil (4. defa) Paşalar sadrâzam (başbakan) olmuşlardır. Onlardan sonra, «Bâbıâli Baskını» denen kanlı hükümet darbesi sonunda, 23 ocak 1913'te bu mevkie, harbiye nazırlığı da uhdesinde bulunmak üzere, Mahmud Şevket Paşa gelmiştir. Şevket Paşa iktidara geldikten 4 ay, 19 gün sonra, kendisine suikast yapılmıştır. Demek ki dostu Hurşid Paşa, suikastı tam 11 ay, 18 gün önce ihbar etmiştir. Bilindiği gibi Mahmud Şevket Paşa, şimdiki Üniversite merkez binasında bulunan Harbiye Nezaretinden, şimdiki Vilâyet'te bulunan Sadâret'e (başbakanlığa) giderken, Beyazıt Meydanı

Huzûr-ı Â'lîleri'ne

Devletlû Efendim Hazretleri,

İki günden beri zâbitân arasında görülen bâ'zı cereyânlardan dolayı, cum'a selâmlığı'nda bulunmakda ihtiyât edilmesi hakkında irsâl buyurulan 6 temmûz 328 (23 haziran 1912) târîhli tezkire-i devletlerini aldım. Uhdeme yâver-i ekremlik me'mûrîyetinin tevcîh buyurulmasına vaktiyle ne mertebede muhâlefetde bulunduğumu ve bi'l-â'hıre bunun nasıl bir ilhâh ve ısrâr üzerine kabûlünde muztar kaldığımı, zât-i â'lîleri cümleden iyi bilirsiniz. Çünki o vakıt seryâverlik hıdmetinde bulunuyor idiniz. Hattâ ayni zamânda tahsıys olunmak istenilen mâ'aşı ne sûretde reddetdiğimi de elbet der-hâtır buyurursunuz. Yâver-i ekremliği istememekliğim, yevmen mine'leyyâm saray-ı hümâyûn semtine bile uğramamaklığıma lüzûm görüleceğini tahattur eylemekliğimden ileri gelmişti. İşte o vakıt düşündüğüm, bugün başıma geldi ve bunu istememekde haklı olduğum tebeyyün eyledi. Şu kadar ki, bugünkü ahvâl henûz o mertebeyi bulmamıştır. Fakat bu gidişle yakında bulacakdır. Bunun devletce tevlîd edeceği mehâzîr, her gûna tasavvurun fevkında olacağı için, ahvâlin o mertebeyi bulmamasına sarf-ı himmet olunmak lâzımdır. Bunun için, evvel-be-evvel her işitilen söze inanmamalıdır. Zîrâ ortada bir şey yok iken, bâ'zı adamlar, göz yıldırmak ve bu sûretle merâmlarını istihsâl eylemek üzere, günâgûn şeyler îcâd ederler. Netekim zâbitân beyninde, aleyhimde bâ'zı cereyânlardan bahsolunmuş ve buna metânet-i tab'ı nezdimde öteden beri mâ'lûm olan zât-i â'lîleri dahi ıknâ' edilmişdir. Bendeniz, bu cereyânlara ehemmîyet verse idim, çokdan beri nezâret'den çekilmeli idim. Emîn olunuz ki, bu def'a da zâbitân arasında mevcûdiyeti rivâyet olunan adem-i hoşnudîden çekinmedim. Adem-i hoşnudîyi izâle için, yalnız kışlalara ziyâret ve herkesi vazîfesine dâ'vet etmekliğim, kâfi idi. İstîfâ-nâmemde beyân etdiğim sebeb, çekilmekliğime bâdî olmuş ve buna ancak ileride anlaşılacak bâ'zı esbâb dahi munzam olmuşdur. Bugün Harbîye ve Bahrîye nezâretleri gibi iki mühim nezâreti idâre buyuruyorsunuz. Masiahat nâmına sizden recâ ederim ki, cereyânlar filânlar hakkında edilen rivâyetlere, kolaylıkla inanmayınız ve size bundan bahsedenlere karşı, her gûna teşebbüsât ve nîyât-ı la'îmânelerini akıym bırakacak sûretde ibrâz-ı metânet buyurunuz. Zîrâ aksi sûretle hareketiniz, tekrâr ederim ki, netâic-i vahîme tevlîd eder. Bugün cum'a selâmlığı'na gitmedim. Fakat gitmemekliğime, tezkireniz sebeb olmadı. Bi'l-akis tezkirenizi alınca, selâmlığa gitmek ve bahs buyurduğunuz cereyânların âsârını görmek ve hattâ bunun için kasden taburların önünden geçmek istedim. Lâkin bu cereyânların belki Zât-ı Şâhâne'ye de îsmâ' edilmiş olmasından korkdum. O hâlde, müşkil bir vaz'ıyetde kalacak idim. Zâten geçen hafta, Başkâtib Hâlid Ziyâ Bey, cum'a günleri selâmlığa gelmekle mukayyed olmadığımı ve yalnız bâ'zı eyyâm-ı resmîyede Saray'da mensûbîn-i şâhâne meyânında ısbât-ı vücûd edebileceğimi, bir tarz-ı acîbde olarak, taraf-ı şâhâne'den bana teblîğ etmiş idi. Bu teblîğ, cum'aları selâmlığa gelmemekliğim için bir işâret-i kâfîye idi. Fakat bundan müteessir olmadım. Çünki buna zâten muntazır idim. Hâsılı, şu oldukca mufassal tezkiremin sebeb-i takdîmi, her söylenilen söze inanmamanızı recâdan ibâretdir. Bu recâmın mâ'nâsı büyükdür. Onu, birçok yerlere teşmîl buyurabilirsiniz. Uhuvvet-i kadîmemize mağrûren, böyle bir recâda bulunmakda beis görmedim. Ol bâbda emr-u irâde, Efendim Hazretleri'nindir.

6 temmûz 328 (23 haziran 1912)

Harbîye nâzır-ı sâbıkı Â'yân'dan
Mahmûd Şevket

Mahmud Şevket Paşa'nın, suikast ihbarına verdiği cevap ve mektubun fotokopisi

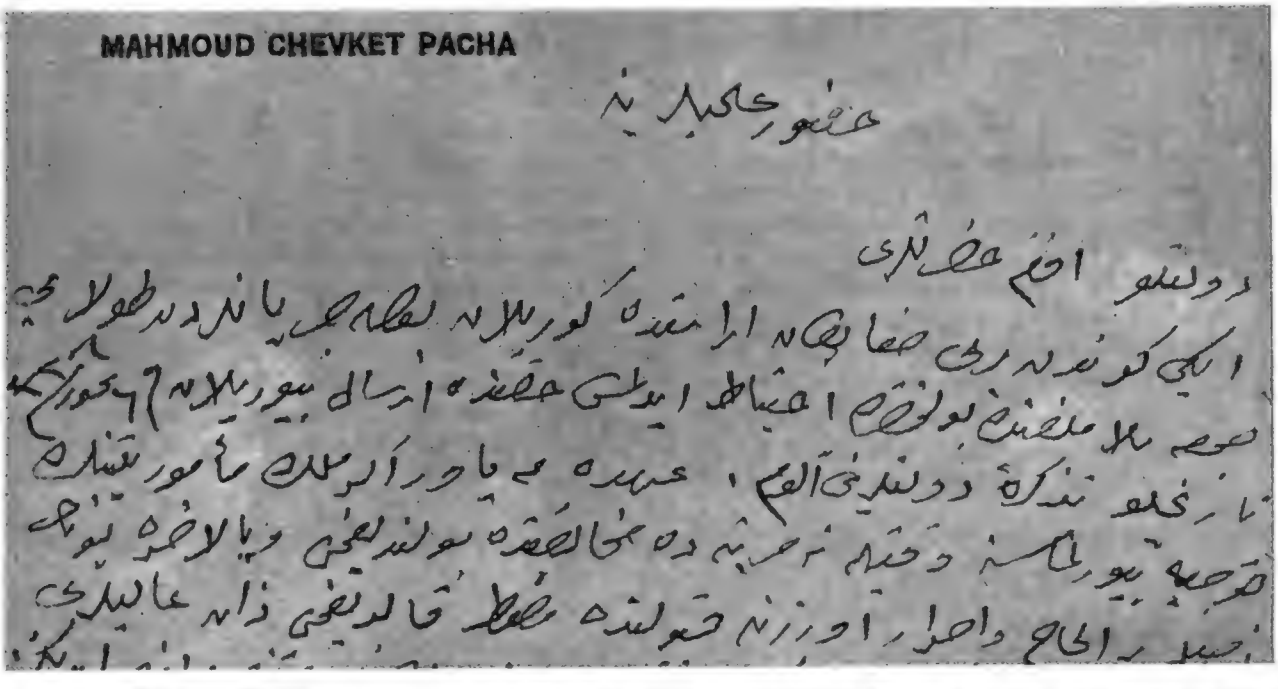

civarında, otomobilin içinde tabanca kurşunu ile vurularak öldürmüştür. Bu otomobil, bugün Askerî Müze'de bulunmaktadır.

Mahmud Şevket Paşa'nın öldürüleceğini birçok kimseler öteden beri biliyorlardı, yalnız Şevket Paşa bilmiyor veya inanmıyordu. Bilenler arasında, o zaman İstanbul Merkez Kumandanı olan Büyük Cemal Paşa (o zaman bey, sonra bahriye nazırı) da vardı. Fakat İttihat ve Terakki Partisi, böyle bir olayı parti menfaatlerine uygun gördüğü için, durum sadrâzamdan gizlenmiştir. Zira bu suikasttan sonra, İttihat ve Terakki, olayı son derecesine kadar istismar etmiş, suikastla hiçbir ilgisi olmayan muhaliflerini astırmaya kadar işi ileri götürmüş, bütün muhalefeti susturmuştur. Birinci Cihan Savaşı'na girişimizde, bu susturmanın büyük payı vardır.

Yayınladığımız vesika, Mahmud Şevket Paşa'nın, nasıl bir gaflet uykusunda bulunduğunu, üstelik son derece mağrur bir adam olduğunu gösteriyor. Paşa, hükümette Bahriye ve Harbiye Nazırlıkları'nı işgal eden Hurşid Paşa gibi bir zatın ihbarına inanmamakla kalmıyor, ona nasihatler ediyor: «Edilen rivayetlere kolaylıkla inanmayınız!» diyor. Hattâ daha da ileri giderek şöyle söylüyor: «Her söylenilen söze inanmayınız!» Yani Hurşid Paşa'yı sâf, zekâdan mahrum bir adam sayıyor. Aslında, sâf olan ve vaziyeti kestiremeyen kendisidir. Çünkü İttihat ve Terakki Partisi, kendisini ancak maşa gibi kullanmaktadır ve gerçek iktidarı Şevket Paşa'ya teslim etmek için, en küçük bir niyeti yoktur.

Mahmud Şevket Paşa'nın cenazesi Harbiye Nezareti'nde (şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binası). Paşa'nın cenazesi buraya getirilerek dinî tören yapılmış, sonra, yapılan büyük bir törenle Hürriyet-i Ebediye tepesindeki mezarlığa defnedilmiştir.

BİR GÖZ YETER

Osman Gazi zamanındaydı. Padişah, İzmit'i fetih için, ordunun başında yürüyüşe geçmeden evvel, Gazi Ali Bey'i, yüze yakın yiğitin başında Hereke'nin alınması için görevlendirmişti.

Ali Bey, Hereke önüne vardığı zaman, bu Bizans kalesinin sağlamlığına, savunucularının çokluğuna bakmaksızın: «Dinini, devletini sevenler arkamdan gelsin!» diyerek, yalın kılıç, kaleye hücum etti. Bu kahramanca saldırıya dayanamayan kale, düşeceği sırada, nereden atıldığı bilinmeyen bir düşman oku Ali Bey'in gözüne saplandı.

Koca komutan, bir an durakladıktan sonra gözüne saklanan oku bir tutuşta çekip çıkarınca, göz çukurundan kan boşandığı görüldü. Komutanının bu dehşet verici durumu yanındaki yiğiti büyük bir telâşa sürüklemişti. Ali Bey onun bu telâşını görünce, şöylece bağırdı:

— «N'oldun yiğit? Bir başa, bir göz yeter. İki gözü olup da ardına bakar olmaktansa bir gözle, bir yüreği olup, ileriye bakmak yeğdir!...»

Sultan Reşad'a Nasıl Başyaver Oldum?

Sultan Reşad'ın başyaveri Hurşid Paşa

Sultan Reşad'ın Başyaveri Hurşid Paşa'nın Saray Hâtıraları

1964'te, Hayat Mecmuası'nda Hurşid Paşa'nın kabine hâtıraları yayınlanmış ve büyük ilgi görmüştü. Hurşid Paşa'nın bıraktığı bütün evrak, Hayat müessesesi tarafından satın alınmış bulunmaktadır. Bunların arasında, saray hâtıraları da vardır. Hurşid Paşa, 31 Mart olayındaki suçluları muhakeme eden divân-ı harbin başkanı iken, bu olay üzerine ağabeyi II. Abdülhamid'in yerine tahta geçen V. Sultan Mehmed Reşad'a başyaver tâyin edilmişti. İşte yayınladığımız hâtıralar, Paşa'nın bu görev devresine alttir ve Meşrutiyet devri Osmanlı sarayı üzerinde son derece ilgi çekici şeyler söylemektedir.

Hurşid Paşa, sonradan Küçük Said Paşa kabinesinde, Bahriye Nazırı ve Mahmud Şevket Paşa'nın yerine, ilâveten Harbiye Nazırı vekili olmuştur. Kendisi topçu feriki (korgeneral) idi; son derece namuslu ve titiz bir adamdı. Derin ve yerinde düşünceleri olduğu, ancak bunları tatbik edemediği, incelediğimiz hâtıralarından, mektuplarından ve sair evrakından anlaşılmaktadır. Yazı dili sadedir. Onun için biz ifadesini aynen bıraktık. Ancak bazı

terkipleri çözmek gibi ufak tefek sadeleştirmelerde bulunmakla yetindik. Hâtıralarında söyledikleri, tabiatıyla şahsî görüşleri ve fikirleridir. Bazı şahıslar hakkındaki ithamları da kendi intibalarından ibarettir. Paşa, hâtıralarını Saray'dan ayrıldıktan 5 yıl sonra yazmış, 9 mayıs 1330 (1914) tarihinde tamamlamış, 8 mart 1331 (1915)de tekrar gözden geçirmiştir. Bu tarihte Türkiye, I. Cihan Savaşı'ndaydı. Hurşid Paşa da siyasî ve askerî hayattan ayrılmıştı, emekliydi. Birkaç yıl sonra, ekseri namuslu devlet adamları gibi zaruret içinde ölmüştür.

SARAY

YUKARIDAKİ isimle bir risale yazmaya ve vatan çocuklarına verebileceğim bazı malûmatla hakikatleri aydınlatmaya hizmet etmeye ve saray ve saltanat hanedanı hakkındaki bazı kanunlar ve nizamlara dair maddelerin esaslarını hazırlamaya niyet ettim.

Tafsilâta girişmezden önce, saray, saray ricali ve memurlarına ne nazarla bakmış olduğumu söylemek isterim. Umumiyetle saray büyükleri ve memurları, hükümdarlara, mizaca muvafık fikir ve mütalâalar vererek hoş görünmek ve menfaatler koparmak hislerinden sıyrılamazlar. Şayet bunun müstesnası olarak, nadiren bazı adamlar fikir selâmetlerini korumaya ve söylemeye muvaffak olabilirlerse, diğer saray halkı, o adamların aleyhlerinde türlü iftiralar uydururlar. Sarayda barındırmazlar. Kovulmak, zaman müsait olursa sürülmek ve azaba uğramak onlar içindir.

1293-1325 rumî senelerinde (1876-1909) Osmanlı İmparatorluğu tahtında bulunmuş olan II. Sultan Abdülhamid zamanı, saray entrikalarına, gayet açık misaller teşkil eder. Sadakat namına, icra edilmedik zulümler ve iftira bırakılmadı. Hükümet işleri, sarayın ve hattâ sarayın âdi hizmetkârlarının oyuncağı oldu. Hükümet daireleri, işsiz ve tesirsiz kaldı. Namuslu insanların ağzı kapandı. Kafalarından beyinleri çıkarılmış zannolunacak dereceye vardı. Zamanın kötülükleri ve zulümlerine dair hiçbir kimse, kimseye söz söylemez oldu. Bu hal, pek yerinde ve tabiî görülmekteydi. Hattâ insan kendi kendine zihninden geçirdiği asîl hisleri ve vicdan alâmetlerini, kendinden gizler bir hale gelmişti. «Sarayiardan içeriye doğru söz girmez» diye tarih ve sair kitaplarda okunan beyanların dehşeti, tamamıyla kendini gösterdi. Saray halkının birbirlerine karşı yaptıkları isnatlar, artık şehre ve memleketin her tarafına yayıldı. Jurnalcılık, İftiracılık, akılları dehşete düşürecek derecede ileri gitti. Saray'da hizmet gören en âdi ve cahil adamlar, saray haricinde bulunan insanlara, devlet adamlarına ve hükümet memurlarına tahakküm ettirildi...

31 mart 1325 rumî tarihinde İstanbul'da ihtilâl çıkaran askerin ve onlara katılan kimselerin muhakemeleri için teşkil edilen Dîvân-ı Harb-i Örfî Reisi olarak vazife görürken yorulmuş bulunduğumdan, bu hizmetten çıkmak ve birkaç gün de istirahat izni talep etmek niyetiyle, o zamanda «Hareket Ordusu Kumandanı» unvaniyle nüfuz kazanmış bulunan Mahmud Şevket Paşa'yı ziyarete gitmiştim. O sırada, Mâbeyn-i Hümâyûn (Saray) başkâtibi Halid Ziya Bey odaya girdi. Ben de, hususî bir görüşme yapacaklarını düşünerek, ayrılmaya hazırlandığım halde, Halid Ziya Bey, vuku bulacak konuşmayı dinlememin münasip olacağını ve bahsedecekleri hususu öğrenmemin muvafık olduğunu söyledi. Ben de, gidişimi geciktirdim.

Başkâtip'le Mahmud Şevket Paşa'nın konuşması başladı. Başkâtip, heyecanlı bir şekilde, padişahın seryaveri Miralay (Albay) Remzi Bey'le diğer hünkâr (padişah) yaverlerinin, Mâbeyn'deki hareket tarzlarını, şiddetli tâbirler ve beyanlarla tenkit etti. Bununla beraber, kendi şahsına karşı hürmetsizliklerde bulunmakta olduklarını; koridor ve sofalarda tesadüflerde ayağa kalkmadıklarını ve selâm resmine riayet etmediklerini söyledi.

Mahmud Şevket Paşa da, bu işi tahkik eyleyeceği-

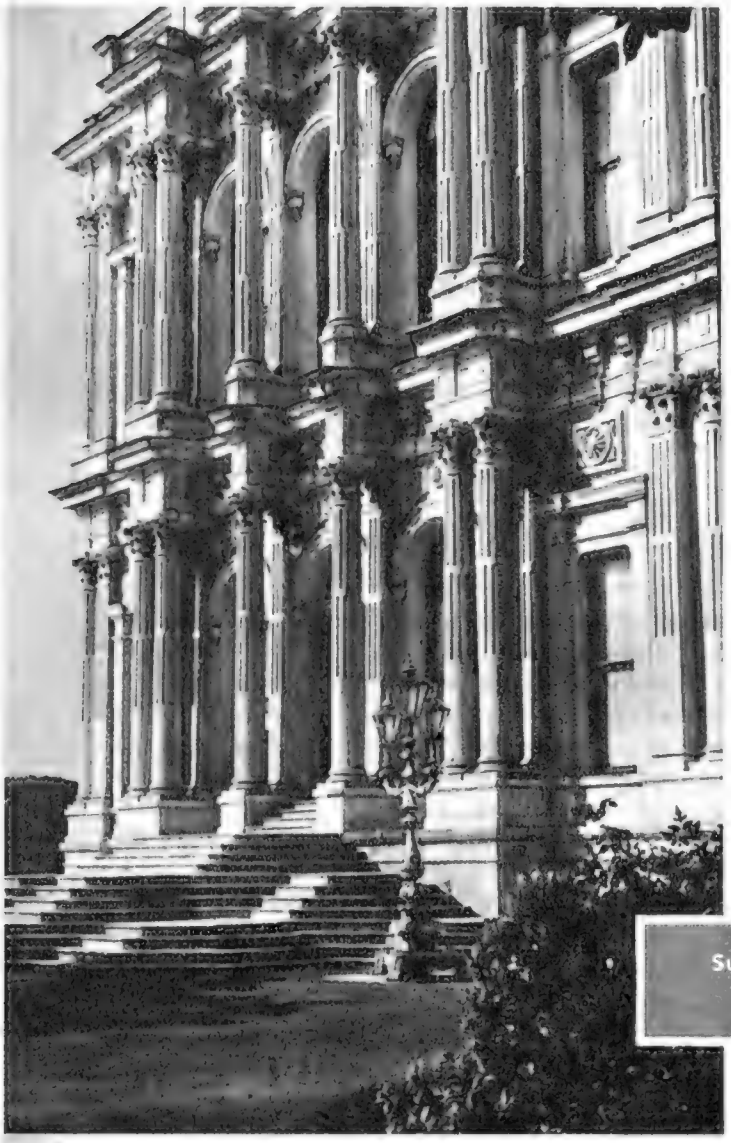

Sultan Reşad'ın ikamet ettiği Dolmabahçe Sarayı'nın Girişi.

ni ve halin lüzumuna göre hareket edeceğini söyledi. Başkâtip gitti. Bu meselenin ne olduğunu, Mahmud Şevket Paşa'dan sordum. **«Böyle bir anlaşmazlık vardır, evvelce de haberim vardı. Seryaverliğe münasip bir zat olarak kimi hatırlıyorsunuz?»** dedi. O anda aklıma Ömer Faik Paşa geldi. Bu zat, Almanya'da tahsil etmiş ve Alman ricalinden Kamlhofner Paşa'nın muavinliğinde bulunmuştu. Meşrutiyet'ten sonra da askerî rütbeler tasfiye edilirken, rütbesi kaymakamlığa (yarbaylığa) indirilmişti. Daha sonra, muzıka, hademe ve maiyet bölükleri kumandanlığına tâyin edilmişti. İşte ileri sürdüğüm Mirliva (tümgeneral) Faik Paşa, bu zattı. Mahmud Şevket Paşa da, ben söyler söylemez, Faik Paşa'yı münasip gördü. Bundan 2-3 gün sonra gene Mahmud Şevket Paşa'nın yanında bulunduğum sırada, Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) Salih Paşa geldi. Üçümüz konuşurken, Salih Paşa tarafından, bana seryâverlik teklif olundu. Salih Paşa'nın bu teklifi, Mahmud Şevket Paşa tarafından da uygun görüldü.

Sultan Reşad

Seryâverliğin bana teklîf edilmesi üzerine, katî olarak kabule yanaşmadım. Saray işleri mizacıma hoş gelmediğinden, biraz düşünmek üzere müsaade istedim. Salih Paşa, Zât-ı Şâhâne'nin (V. Sultan Mehmed Reşad Hazretleri'nin) yüksek vasıflarından bahsetti. Beni bu hizmeti kabul etmem için teşvik ve teşçi eyledi. Mahmud Şevket Paşa da, Harbiye Nazırı Salih Paşa'yı destekliyordu. Bir, iki gün sonra, benim seryâverliğe tâyinim hususunda, Zât-ı Şâhâne'nin kabul ve tensiplerini elzem addettiğimi söyledim. Memuriyete resmen başlamadan önce padişahtan da hususî surette sormalarını söylediğim sırada, beni dinleyen paşalar: «Zât-ı Şâhâne'nin haberi vardır ve tensip etmişlerdir» dediler.

Böylece 2 ağustos 1325'ten (1909) itibaren **«Seryâver-i Hazret-i Pâdşâh»** tâyin olundum. Mahmud Şevket Paşa, Saray-ı Hümâyûn'a gitmemi, Başmâbeyinci Lûtfî Simavi Bey'i görmemi ve vazifeye başlamamı emretti. Ben de bu suretle servayerlik hizmetine başlamış oldum. Fakat Meşrutiyet tarzında hükümet usulünün icaplarına uyarak vazifemi yapmak isterken, birçok engellere tesadüf ettim. Saray hayatı ve ahvali, askerlik mesleğine muvafık düşmüyordu. Bunun içindir ki, bu riseleyi yazmaya karar verdim.

Yazacağım risaleyi birtakım kısımlara bölerek maksadımı lâyıkıyla anlatmak ve okuyacak olanları da sıkmamak elzem olduğundan, evvelce nasıl bir fihrist yaparak yazmak münasip olacağını düşündüm. Sonunda, memuriyetimin başından itibaren tesadüf ettiğim ve geçirdiğim bütün vakaları sırasıyla okuyucunun gözleri önüne koymaya karar verdim. Okuyucuyu, anlattıklarım hakkında muhakeme ve telâkkilerinde serbest bırakmayı, ancak nihayette, kendimce hâsıl ettiğim netice ve kararı yazıp ilâve eylemenin muvafık olacağını düşündüm. Böylece, bu sayfalarda doğrudan doğruya görüp yaşadıklarımı anlatmakla iktifa edeceğim.

Resmî tâyin emrini aldıktan sonra, Mâbeyn-i Hümâyûn'a gittim. Başmâbeyinci Lûtfi Simavi Bey'i gördüm. Zât-ı Şâhâne'ye takdim edilmek üzere huzûr-ı hümâyûna dahil olacağım sırada, huzura girince ne harekette bulunacağımı sordu. Usul ve askerî kaidelere uyarak, askerî selâm vereceğimi ve «hazırol» vaziyetinde duracağımı söyledim. Başka şekilde hürmet göstermenin usulden olup olmadığını sordum. Lûtfi Simavi Bey: «Hayır, söylediğiniz vaziyet kâfidir» dedi. Huzûr-ı hümâyûn'a çıktım. Sultan Reşad, iltifatını esirgemedi. Huzurdan Lûtfi Bey'le beraber çıktık. Başmâbeyinci Bey, bana ilk izahat ve malûmat olmak üzere, Mâbeyn'de en büyük zatın kendisi olduğunu ve kendisiyle Başkâtip Bey'e Saray'a girer ve çıkarken saltanat kapısı açılıp oradan girip çıkmakta olduklarını, diğer saray memurlarının ve bu arada benim, koltuk kapısından girip çıkacağımı söyledi. Bana en evvel söylenecek bu hususlan başka bir şey olmadığını hayretle karşıladım, fakat cevap vermedim.

Mâbeyn ricalini ve hattâ küçük memurlarını ziyaret ederek tanışmak ve büyük, küçük cümlesiyle

Dolmabahçe Sarayı'nın bir buçuk tonluk avizesiyle ünlü, Muayede Salonu.

görüşmek ve anlaşmak fikrinde bulundum. Bir, iki gün sonra, Başkâtip Halid Ziya Bey, bana bir mahfaza içinde kösteğiyle beraber bir altın saat verdi. Padişah tarafından ihsan olunduğunu söyledi. Hazine-i Hassa'dan ayda 4 000 altın kuruş maaş tahsis buyurulduğunu tebliğ etti. Bunun için de Zât-ı Şâhâne'ye teşekkür etmemin münasip olacağını bildirdi. Askerî rütbemin üzerinde maaş ve ihsan almak istemiyordum. Fakat Zât-ı Şâhâne'nin huzuruna çıkınca, bu fikrimi söylemeyi nezakete aykırı buldum.

Mâbeyn-i Hümâyûn'daki vazifemi deruhde ettiğim zamanlarda, esasen Mâbeyn'in sivil erkânı ve eski Seryaver Remzi Bey ve diğer yaverler arasında anlaşmazlık çıktığı için, şayet yaverler haksız ve söz dinlemez bir halde iseler, ne gibi tedbir almak fikrinde bulunduğunu, Mahmud Şevket Paşa'dan hususî surette sormuştum. O da, icap ederse yaverleri değiştirmek üzere vaitte bulunmuştu. Binaenaleyh, sarayda önce yaverlerle siviller arasındaki anlaşmazlığın neden ibaret bulunduğunu ve haksızlığın hangi tarafta olduğunu anlamak istedim. Önce bu anlaşmazlığı geçici bir şey sanarak hataya düştüm ve askerlerle sivillerin arasını bulmaya çalıştım. Bu bap-

taki düşüncelerimi, Başkâtip Halid Ziya ile Başmâbeyinci Lûtfi Simavi Beyler'e açtım. Üçümüz aramızda karar verdik. Ben, yaverlerle konuştum. Yaver beyler, bu baptaki karar ve teklifime karşı edepli ve yumuşak başlı davrandılar. Gerekenler, el sıkıştırılmak suretiyle barıştırıldı. Hattâ Başmâbeyinci Lûtfi Bey, bunu benim bir muvaffakıyetim olarak kabul ve beni tebrik etti. Başkâtip Bey de teşekkür etti. Yaverler ise, ben âmirleri ve onlar da asker oldukları için, hareketime itiraz etmemişlerdi. Ancak, pek memnun olmadıklarını hissediyordum. İleride, onların haklı olduğunu da anladım.

Zât-ı Şâhâne'nin şahsıma karşı gösterdikleri teveccüh, hayli eskiydi, başyaverliğe tâyinimden çok önceydi. Yeni tahta çıktıkları zaman, ben aynı zamanda Tophane nazırı idim. Zât-ı Şâhâne de Tophane'yi ziyarete gelmişler, bana iltifat etmişler, beni başyaverleri olarak görmek istediklerini söylemişlerdi. Saraya geldikten sonra da iltifatlarını eksik etmediler. Mevzu açıldıkça, kendileriyle askerî bahisleri görüşürdük. Fakat bir müddet sonra, teveccühlerini kaybetmeye başladım.

Sarayda bir başyaver odası, bir de diğer yaverlere mahsus oda vardı. Evvelce, Sultan Mecid zamanında (1839-1861) yaverler, Saray'ın dışındaki Hazîne-i Hassa Nezareti dairelerinde kalırlardı. Fakat Meşrutiyet'ten sonra teşkilât karıştı. Başyaverle diğer yaverler aynı odada kalmaya başladılar. Ben geldiğim zaman vaziyet böyleydi. Kendi odamdan, yaver arkadaşları çıkarmayı nezakete uygun bulmadım. Fakat gene eskisi gibi Hazîne-i Hassa Nezareti dairelerine nakletmemizin münasip olacağını söyledim. Fakat Zât-ı Şâhâne, benim Saray'ın dışında bir daireye nakletmemin münasip olmayacağını söyledi.

Ben başyaver olduğum zaman, Nuri Bey, hazîne-i hassa nazırı (*) idi. Ayda 15 000 altın kuruş maaşı vardı. Ben Nuri Bey'i tanımıyor, nasıl bir adam olduğunu bilmiyordum. Ancak Başkâtip ve Başmâbeyinci Beyefendiler, bu zamanda, bu kadar yüksek bir maaşın verilemeyeceğini ileri sürüyorlardı. Bu hususlaki fikrimi sordular. Dedim ki:

— «Nazır, unvanıyla büyük bir memurun bu işte kullanılmasını münasip görmüyorum.»

Gerçekten önceleri Başkâtip'le Başmâbeyinci'nin maaşları ayda 250 altındı. Fakat son bütçe müzakerelerinde meb'uslar, bu maaşlara itiraz ettiler. Bunun üzerine bu en yüksek saray memurlarının maaşı 120 altına indirildi. Halbuki hazîne-i hassa nazırının maaşı evvelce de 120 altındı, şimdi de öyle kaldı. Protokolde başkâtip'le başmâbeyinci, hazîne-i hassa nazırından önce geldikleri halde aynı maaşı almaları münasip değildi.

Bir gün huzûr-ı hümâyûn'da idim. Padişah:

— «Hazîne-i hassa nazırı Nuri Bey'in memuriyeti hakkında ne düşünüyorsunuz?» dedi.

Nazırın daimî şekilde teftişe tâbi tutulması icap ettiğini söyledim. Bunun üzerine Nuri Bey, bir, iki gün sonra istifa etti. Böylece «Hazîne-i Hassa Nezâreti» adı «Hazîne-i Hassa Umum Müdürlüğü» olarak değiştirildi. Bu vazifeye 40 altın maaşla Hazîne-i Hassa başmuhasebecisi Hacı Feyzi Bey getirildi. Feyzi Bey, ahlâklı bir adamdı. Fakat lüzumundan fazla Başkâtip Bey'in sözünü dinliyordu. Bir müddet sonra maaşı 60 altına çıkarıldı.

Nuri Bey'in azlinin sebebi, maaşının fazlalığından dolayı kıskanılmasıydı. Feyzi Bey'in tâyinine sebep de, kolayca nüfuz altına alınabilecek karakterde olmasıydı.

Tanzimat'tan sonra padişahların oturdukları Dolmabahçe Sarayı'nın içinden muhteşem bir köşe. Saray, 1853' te Sultan Abdülmecid'in emriyle yapılmıştır.

(*) Padişahın şahsına bağlı olarak hanedana ait emlâki idare eden yüksek memur. Hanedana ait emlâkin değeri, milyarlarca lirayı buluyordu (Hayat Tarih Mecmuası).

Gelecek Sayımızda:

Sarayın, Mutfak, Şenlik ve Mobilya Masrafları

Eski Türk Güzel Sanatlarından Biri: MİNYATÜR

OKUYUCULARIMIZA sık sık Türk güzel sanatlarından orijinal örnekler takdim etmek kararındayız. Bu sayımızda 6 minyatür sunuyoruz. Bundan sonraki sayımızda da Lâle Devri'nin büyük ressamı Levnî'nin orijinalleri Topkapı Sarayı'nda bulunan renkli 5 minyatürünü vereceğiz.

Yayınladığımız 6 minyatürün aslı, İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nde Enderûnlu Fâzıl Bey'in Hûbân-Nâme ve Zenân-Nâme adlı manzum eserlerinin içinde bulunmaktadır. Bu minyatürler, XVIII. yüzyıl sonlarında İstanbul toplum hayatından sahneler vermektedir. Eserin şairi Fâzıl, 1810 yılında 50 yaşlarında ölmüştür. Eyyûb-Sultan'da gömülüdür. Asıl değerini, şiirlerini toplayan Dîvân'ında göstermiştir. Fakat Hûbân-Nâme (Güzeller Kitabı) ve Zenân-Nâme (Kadınlar Kitabı) de şöhret kazanmıştır. Hattâ J. Decourdemanche tarafından Türkçe'den Fransızca'ya çevrilerek 1870'te Paris'te basılmıştır. Zenân-Nâme, 1838'de İstanbul'da taşbasması ile basılmış, fakat bu nüsha, hariciye nazırı (sonradan sadrâzam) Büyük Reşid Paşa tarafından müstehcen görülerek, toplatılıp imha edilmiştir. Başka baskıları da vardır.

Eserlerin metni gerçekten müstehcendir. Zenân-Nâme'nin kadınlar hamamı ve mahalle baskını kısımları çok tanınmıştır; bu kısımları canlandıran minyatürleri yayınlıyoruz. Hûbân-Nâme'de ise şair, birçok milletin güzellerini, hususiyetlerini anlatmaya çalışmaktadır. Bu suretle Hindû, Acem, Iraklı, Mısırlı, Zenci, Habeş, Yemenli, Faslı, Cezâyirli, Tunuslu, Hicazlı, Suriyeli, Halepli, Anadolulu, Rumelili, Adalı, Yunanlı, İstanbullu, Rum, Ermeni, Yahudi, Çingene, Tatar, Arnavut, Boşnak, Çerkes, Holândalı, İspanyol, İngiliz, Avusturyalı, Rum ve nihayet Amerikalı güzeller tasvir edilmektedir.

Enderunlu Fâzıl Bey'in Zenân-Nâme, Hûbân-Nâme, Çengî-Nâme, Defter-i Aşk gibi manzum eserleri, zamanında çok okunmuştur. Fakat bunların şiir ve sanat değerleri azdır. Yalnız Defter-i Aşk'taki meşhur Çingene düğünü tasviri anılabilir. Fâzıl'ın iyi bir şair olduğu ancak Dîvân'ındaki şiirlerle belli olur. Asıl lirik şiirlerini toplayan bu eserde, Arapça ve Farsça manzumelere de tesadüf edilir. Fâzıl, devrin modasına uyarak birçok da «şarkı» yazmıştır. Bestelenmek üzere yazılan bu şiirler, devrin temayüllerine cevap vermekle beraber, şiir kıymeti bakımından, Fâzıl'ın taklide çalıştığı Nedîm'in şarkılarıyla mukayese edilemez.

Karşı sayfamızda meyhanede işret eden bir Türk hovardası görülüyor. Okuyucularımıza sunduğumuz renkli minyatürlerin diğer beş tanesi mecmuanın çeşitli sayfalarına serpiştirilmiş durumdadır. 38. sayfada bir **mahalle baskını**, 42. sayfada bir **kadınlar hamamı**; 47. sayfada bir **doğum sahnesi**; 55. sayfada bir **ev hamamı** ve nihayet 59. sayfada da zamanın modasına göre giyinmiş bir **Türk hanımı** minyatürlerini bulacaksınız.

Meyhanede işret eden bir Türk hovardası. Karşısında sâki, onun arkasında da ut ve rebap çalan iki sazende görülüyor.

Tarihte Garip Olaylar

70'İNDEN SONRA ESER VEREN MEŞHURLAR

«Akıl, yaşta değil, baştadır» derler. Mozart gibi, çocuk denecek yaşta eser veren deha sahipleri olduğu gibi, çok ileri yaşlarda eser veren meşhurlar da vardır. İşte bunların en tanınmışlarından birkaçı:

KANT, «Ahlâk Metafiziği» ve «Antropoloji» adlı eserlerini 74 yaşındayken vermişti.

TİNTORETTO, 22×9 metre ebadındaki meşhur «Cennet» tablosunu 74 yaşındayken yapmıştı.

VERDİ, şaheserlerinden «Otello»yu 74, «Falstaff»ı 80 yaşında yaratmıştı.

GOETHE «Faust»u 80'inde tamamlamıştı.

TİTİAN tarihî eseri «Lepanto Savaşı» adlı tablosunu 98 yaşında yapmıştı.

LAMARCK büyük zoolojik eseri «Omurgasızların Tabiî Tarihi»ni 78 yaşındayken tamamlamıştı.

TENNYSON en önemli şiirlerini 70'inden sonra vermiştir.

BİR AK SAKALLI GEREK!

II. Sultan Murad, Varna Savaşı'nın peşinden harp alanını yaya olarak dolaşmaya çıktı. Türk silâhları önünde vurulup ölenleri gözden geçirirken, bunların hep genç kimseler olduğunu görünce, hayretini saklayamadı. Peşi sıra gelmekte ola beylerden Azep'e dönüp: «Azep! Şol kâfir ölüsü içinde hiçbir ak sakallıya raslamadım! Hemisi de gencecik, hemisi de taze...» dedi. Azep, düşünceli düşünceli şu cevabı verdi: «Belî Sultanım! Eğer içlerinde bir ak sakallı olsaydı başlarına bu felâket gelir miydi?»

STALİN'İN ÖLÜM KORKUSU

STALİN, her an ölümden korkar, daima suikast korkusu içinde yaşardı. En çok, dışarıda bulunduğu sırada suikasta uğramaktan korktuğundan sarayından Kremlin'e kadar olan 45 km.'lik yolu geçerken, korunmak için şöyle bir ihtiyat tedbiri almıştı: Stalin'in içinde bulunduğu araba 15 başka otomobille birlikte yola çıkardı. Otomobillerin hepsi Stalin'inkinin eynı olur ve her birinde aynen Stalin'e benzeyen şahıslar otururdu. Stalin bir gün birinci arabada otururşa, ertesi gün, meselâ beşincide oturur, böylece daima değişik sırada bir arabaya binerdi. Bu durumda Stalin'i öldürebilmek için otomobil kervanındaki bütün insanların öldürülmesi gerekiyordu.

MADAME DE MAINTENON'UN UTANCI

MADAME DE MAINTENON, 1684'te Fransa kıralı XIV. Louis ile evlendiği zaman, haftada bir-iki defa kan aldırmaya başlamıştı. Neden böyle yaptığı sorulduğu zaman Madame de Maintenon: «Sarayda öylesine müstehcen hikâyeler anlatılıyor ki, bunları dinlerken yüzüm kızarmasın diye yapıyorum» cevabını verdi.

ORTAÇAĞ'DA KARANTİNA

ORTAÇAĞ'DA Avrupa'yı kasıp kavuran veba salgını sırasında bazı bölge ahalisi, bu salgından Yahudileri sorumlu tuttular. Onların bütün dünyayı zehirledikleri iddiasıyla zavallıları kitle halinde öldürdüler. Başka yerlerde doğrudan doğruya fakir halk bu hastalıktan mesul tutuldu. Sonunda şehirlerin kapısına nöbetçiler konarak olur olmaz kimselerin girmesine mâni olunmaya başlandı. 1348 yılında tatbik edilen bu usul tarihte ilk karantinadır.

ÖDÜNÇ ALINAN TANRI

Eski Roma'da, M. Ö. 293 yılında büyük bir salgın hastalık çıkmıştı. Romalılar gece, gündüz demeden tanrılara yalvarıyorlar, fakat bütün gayretler boşa gidiyor, salgının şiddeti azalmıyordu.

Kendi tanrılarının salgın hastalığı yenmekte iktidarsız kaldığını gören Romalılar, Yunanlılar'a müracaat ederek onların tanrılarından birini ödünç aldılar. Bu tanrı adına, Aesculapius tapınağı yapıldı. Önceleri hastaların şifa bulmak ümidiyle başvurdukları tapınak 41 yılında İmparator Claudius tarafından bir çeşit hastaneye çevrildi. Artık hastalar hastalıkları boyunca tapınakta kalabiliyordu.

Aesculapius tapınağının hastaneye çevrilmesinin sağladığı müspet sonuçlar üzerine daha sonraları başka hastanelerin yapılmasına gidildi.

KADINLAR ASILMAMALI

XVIII. YÜZYILDA, İngiliz makamları idam cezalarının infazında bir değişiklik yaptı. Birçok memleketlerde olduğu gibi orada da ölüm cezası asmak suretiyle infaz edilirdi. Ancak 1789'da kadın mahkûmların asılma yerine yakılarak ölüdürülmesine karar verildi. Kararın esbabı mucibesinde kadınların asılmasının ve asılı bir kadının bacaklarının teşhir edilmesinin mertliğe sığmadığı belirtiliyordu.

CENAZESİ KAÇIRILAN CUMHURBAŞKANI

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ tarihinin en muhteşem cenaze töreni Abraham Lincoln'e yapılmıştır. Cenazesinin teşhir edildiği 14 büyük şehir, asıl kabrin kendilerinde yapılması için yarış etmiş, bunun sonucu olarak 1865-1901 arasında, cenaze tam 17 defa yer değiştirmiştir. Bunlardan birinde Springfield şehrinde, şehirdeki bir mimarî anıtının tavan arasına saklanmış ve burada iki yıl saklı kalmıştır.

BİR NEZAKET GÖSTERİSİ

ESKİ MACAR KIRALLARI, ziyafet verdikleri zaman, sarayiarına gelen davetiiierin arabalarının tekerleklerini söktürürdü. Bu haretten maksat, ziyaretçilerin vakitsiz ayrılmalarını önlemek ve eğlencenin devamını sağlamaktı.

JAPON ÖLÜLERİ

Japon ölüleri, başları kuzeye gelmek üzere mezara konur. Bu hal Japonların kuzeyi uğursuz saymalarına sebep olmuştur. Bilhassa yatarken, başlarını kuzeye getirmemeye dikkat eder, güney veya doğuya doğru yatmayı tercih ederler. Eskiden beri bu inanç Japonlar arasında o kadar kuvvetlidir ki, seyahate çıkanların çoğu yatacakları yönü tesbit etmek için yanlarında pusula taşırlar.

TARİHTE ÇİÇEK MERAKI

Bir ziyafet sırasında, Mısır kraliçesi Kleopatra'nın, ziyafet salonunda 35 santim kalınlığında gül yaprağı döşettiği söylenir. Bazı geceler gül yaprağı doldurulmuş yataklarda yatmak da bu ünlü kraliçenin merakları arasındaydı.

Çariçe II. Katerina'nın sevgililerinden olan Prens Potemkin bahçe merakıyla tanınmıştı. Seyahatlerinde daima yanında bahçıvanlar ve seyyar bir bahçe bulunurdu. Konak yerlerinde bahçıvanlar saksı ve sandıklarda taşınan çiçek ve ağaççıklarla prensin çadırı etrafında bir bahçe meydana getirirlerdi. Yola çıkılacağı zaman bahçe bozularak arabalara yüklenirdi.

Ortaçağ'da menekşe, normal yemek listesine girmiş bir çiçekti. Soğan ve marulla birlikte doğranarak salatası yapıldığı gibi, çöreotu ve kekikle beraber pişirilerek çorba da yapılırdı. Gül haşlaması da, bir ev sahibinin misafirlerine ikram etmek için can attığı yiyeceklerin başında gelirdi.

Roma İmparatoru Neron'un da Kleopatra gibi, verdiği ziyafetlerin çoğunda, salona 10-15 santim kalınlığında gül yaprağı yaydırdığı bilinmektedir. Ayrıca bu ziyafetlerde misafirlerin üzerine yağmur gibi çiçek yaprakları da yağdırılırdı.

JAPONYA VE ÇİN'DE ZİYAFET ÂDABI

XVII. yüzyılda Japonya'da bir ziyafete çağırılanlar önceden evde tıka basa karınlarını doyurur, öyle giderlerdi. Tok karnına gidilen ziyafet sofrasında da hemen hemen hiçbir şey yemeden sadece konuşmakla vakit geçirir, ancak ziyafetin sonuna doğru birkaç lokma bir şey yerlerdi.

Buna karşılık vedalaşırken ev sahibinin bütün misafirlere özel ambalâjlar içinde en nâdide yiyecekleri hediye etmesi âdet haline gelmişti.

Ziyafete gelip de yemek yemeden kalkan davetliler, ertesi gün bu yiyecekleri evlerinde yerdi.

Öte yandan Çin'in bazı bölgelerinde ziyafet sırasında balık kılçığı, tavuk kemikleri yahut zeytin çekirdeği gibi şeylerin yere atılması ev sahibine itibar etmek sayılırdı. Misafirler bu şekilde hareket etmekle, onun zenginliğinden şüphe etmediklerini, nasıl olsa temizlik işlerini yapacak birçok hizmetçisi olduğunu bildiklerini göstermek isterlerdi.

Seçme Sözler

CHARLES DARWİN 70 yaşına bastığı zaman şöyle demişti: «Eğer hayatımı bir defa daha yaşamam mümkün olsa, hiç olmazsa haftada bir günümü müzik dinlemeye ve şiir okumaya ayırırdım. Böylece şimdi zayıflamış olan beynimin hiç olmazsa bir kısmı dinç kalırdı; işe yarardı. Bu zevklerin kaybı saadetin kaybı demektir.»

«Kitaplarınızla senli benli olunuz. Sayfaları işaretleyin, satırların altını çizin. 50 yıl sonra, bu işaretleri, sayfa kenarlarındaki notları görünce büyük bir zevk duyacaksınız. Bu gibi işaretler okuyucunun düşüncelerinin ayak izleridir.»

Princeton Üniversitesi Rektörü Francis L. Patton'in bir konuşmasından

Beethoven'in Gizli Aşkı

Hayatı boyunca gerçek sevgiliyi bulamadığı için evlenmeyen Beethoven'in, yirmiden fazla aşkı oldu. Hepsinde de hayalindeki kadını aradı; her defasında yanıldı. Bestekâr, sevgililerinden birini diğerlerinden çok sevmiş, ona eşsiz güzellikte mektuplar yazmıştı. R. Rolland, A. Maurois gibi büyük yazarlar da dahil, hiç kimse onun hüviyetini anlayamadı.

ÖLÜMÜNÜN üzerinden iki yüz elli yıla yakın bir zaman geçtiği halde, aşkları üzerinde en çok tartışılan ünlü şahıslardan biri de Beethoven'dir. Bu büyük bestekâr için, bazıları: «Çirkindi, kendisine bakmazdı, bu bakımdan hiçbir kadının onu gerçek bir aşkla sevmesine imkân yoktu» derken; bazıları da, evlenme tekliflerinin daima reddedildiğini, bu yüzden, ömrü boyunca bedbaht aşk maceraları geçirdiğini ileri sürer. Ama sevgilileri, onda daima sevilecek taraflar bulmuşlardır. Meselâ, en büyük aşkları arasında bulunan Bettina Brentano, Beethoven'in çirkinliğini kabul etmekle beraber: «Yalnız onun alnını, saçlarını seyretmek yeter» der, «içindeki bitmek tükenmek bilmeyen muhabbet ise, benim en değerli hazinemdi.» Fakat şarkıcı Magdalena Wilmann'ın aynı fikirde olmaması, bestekârı büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Beethoven 29 yaşındayken âşık olduğu bu şarkıcıya evlenme teklif etmiş, fakat kadın onu **çok çirkin ve yarı yarıya deli** bulduğu için teklifi reddetmiştir. Kadının aynı yıl (1799) bir başka şarkıcıyla evlendiği bilinmektedir.

Bir Mahalle Baskını: Gece vakti basılan âşıklar, pencereden uzanmışlar. Mahalle imamının, bekçisinin ve bütün mahalle ilerigelenlerinin, evin kapısını zorlarcasına çaldıkları görülüyor.

BEETHOVEN AŞKSIZ EDEMEZDİ

Beethoven'in yakın arkadaşı Franz-Gerhard Wegeler: «Beethoven hayatının hiçbir devresinde, aşksız kalmamıştır» diyor, «Sevgilileri arasında ise, yüksek mevki sahibi kadınlar daima ön plânı işgal ederdi. İlk sevgilisi, Matmazel Jeannette von Honrath'ın arkasından, Matmazel Westerholt'la uzun süren bir aşk hayatı yaşamıştır.» Yüksek sosyeteye karşı olan alâkası, sanatkârın Viyana'daki Rus sefiri Razumowski'nin kütüphanecisinin güzel karısına karşı olan alâkasıyla da kendisini göstermiştir. Mükemmel bir musiki âşıkı ve çok güzel bir kadın olan Marie Kiene'in, Beethoven'e yakınlık gösterdiği gün gibi aşikârdı. Bundan cesaret alan sanatkâr, ona baş başa bir gezinti teklif eden bir mektup yazmış ve şöyle demiştir:

«İnsafsızcasına akıp giden zamanı niye israf

Solda sanatkârın 16 yaşındaki sevgilisi Giuletta Guicciardi.

Bir kontesin kızı olan Thérèse de Brunsvik

Beethoven'in bir başka sevgilisi Bettina Brentano

etmeli? Sizin gibi güzel ve kültürlü bir kadının, basit kaldelere uyarak beni reddedeceğini sanmıyorum.»

Fakat Marie aynı fikirde değildi. Hattâ sadece aynı fikirde olmamakla kalmadı, üstelik kızdı da. O zaman sanatkâra, özür dileyen bir mektup yazmak düştü. Bu mektubunda karı-kocadan özür diliyor, onlara, kendisinin hiçbir zaman fena bir insan olmadığını anlatmaya çalışıyordu.

Bu arada Beethoven daima başka kadınlarla ilgilenmekten de geri durmuyordu; ama bu kadınlar, ister asılzade olsun, ister köylü kızları. Çok sevdiği talebesi Ferdinand Ries ile beraber Baden şehrinde bulundukları sırada, bir gün Ries oturdukları salona girince, Beethoven'l bir kanepenin üstünde, güzel bir kadınla kucak kucağa görmüş. Bu fena tesadüfe üzülen talebe, hiç ses çıkarmadan salonu terk etmek isterken, Beethoven seslenmiş: «Ries, çal bana... Piyano çal.» Bu emir üzerine piyanonun başına geçen Ries, arkası onlara dönük olduğu halde çalmaya başlamış. Beethoven arada bir: «Daha yumuşak bir şeyler çal», yahut «daha melânkolik olsun» diye emirler veriyormuş. En sonunda da: «İhtiraslı çal, çok ihtiraslı» diye seslenmiş.

Beethoven'in olgunluk çağındaki en ciddî aşkının bir kontun kızı Giuletta Guicciardi ile olduğu bilinen bir gerçektir. Giuletta, Viyana'ya geldiği zaman Beethoven 30 yaşındaydı (1800); bir yandan şöhretinin zirvesine ulaşırken, bir yandan da sağırlığının ilk alâmetleri başlıyordu. 16 yaşında olan şımarık ve son derece güzel kontes, Beethoven'in kalbini bir anda fethetti. Beethoven, yakın dostu Wegeler'e bu hususta şunları yazdı: «Yepyeni bir hayat başlıyor benim için. Peri kızları kadar güzel bir sevgili hayatımı doldurdu. O beni seviyor, ben de onu seviyorum.»

«O beni seviyor, ben de onu seviyorum.» Büyük sanatkârın bu sözleri acaba bir kuruntunun eseri miydi? 16 yaşındaki genç kız, Beethoven'in talebesiydi. Âşık olmayı, hocasına karşı duyduğu hayranlıkla karıştırmış olması pekâlâ mümkündü. Nitekim evlenme işine asla yanaşmamış olduğu da bunu göstermektedir.

Giuletta ile olan aşkının son bulması, sanatkârı büyük ümitsizliğe sevk etti. Ama, hiçbir zaman aşksız kalmadı. Hem de ondan sonraki aşkları, Giuletta'nın anne tarafından akrabası olan kadınlar arasında geçti. Giuletta, ana tarafından Brunsvik ailesindendi. Brunsvik kontu ölünce, anneleri üç kız ve bir erkek çocukla yalnız kaldı. Dul kontes, kızlarını yanına alarak Viyana'da yerleşti. Maksadı onları, o zamanın kültür merkezi olan bu şehirde evlendirmekti. Kızlarından ikisi Joséphine ve Thérèse, yetişkin ve çok kültürlü idiler. Nitekim, Viyana'ya gelişlerinden kısa bir süre sonra Joséphine yaşlı bir kontla evlendi. Thérèse de Macaristan'a geri döndü. Beethoven, çok geçmeden, Joséphine (yakınları kısaca Pepi diyorlardı)In kocasıyla ahbaplık kurdu. Artık Allah'ın günü onlardan çıktığı yoktu. Pepi (Joséphine) kızkardeşlerine yazdığı mektuplarda, bestekâra karşı olan aşkını asla saklamıyordu.

Nihayet 1804 yılında kontun ölümü ile dul kalan kontesin malî vazlyeti bozuldu. Üç çocuğu vardı, birine de hâmileydi. O zaman Thérèse, Viyana'ya, kardeşinin yanına geldi. Thérèse de Pepi kadar güzeldi. Öte yandan Pepi'nin dul olması, onu, aşk hayatında büsbütün serbes bırakıyordu. Çok geçmeden Thérèse, Viyana'dan ayrılınca, Pepi ile Beethoven büsbütün baş başa kaldılar. Fakat diğer aşklarında olduğu gibi, Beethoven bunda da evlenme saadetine ulaşamadı. 1810 yılında Pepi bir baronla evlendi. Bundan sonra Thérèse ile Beethoven arasında bir münasebetin başlamış olması akla gelmektedir. Bestekârın hayatını inceleyen yazarlardan bir kısmı, Thérèse ile aralarında bir aşk macerası geçtiği, bir kısmı da böyle bir şey olmadığı kanaatindedir.

BEETHOVEN'İN GİZLİ AŞKI

Hayatının bu safhasında, bugüne kadar kimsenin sırrını çözemediği bir hâdiseyle karşılaşıyoruz. Bu hâdise Beethoven'in bir **Ebedî Sevgiliye Mektup** yazmış olmasıyla kendini gösteriyor. 1812'de, bestekâr Bohemya'da, Toeplitz'e geliyor. Geliş tarihi 5 temmuzdur; 6 temmuzda bir kadına, üç tane birbirinden ateşli mektup yazıyor. Kurşun kalemle on sayfa tutan. bu mektuplar halen Berlin Kütüphanesi'ndedir. Bu sayfalarda, can alacak kısımlarını verdiğimiz mektupların kime yazılmış olduğu, Beethoven hayranı olan ve onun hayatını en ince teferruatına kadar tetkik eden Romain Rolland, Edouard Herriot, André Maurois gibi birçok yazarların çalışmalarına rağmen anlaşılamamıştır. Ve bu aşk sanatkârın ünlü gizli aşkıdır.

Mektupların ifadesine bakılınca, Beethoven'in bu aşkın hatalı olduğuna inandığı, sırf bu yüzden kadından uzaklaşmak zorunda olduğu görülmektedir. Bestekâr **«sana nasıl sadık olduğumu bilirsin»** dediğine göre, karşıdaki kadınla, uzun süren münasebetleri olmuştur, kısacası bu, geçici bir aşk değildir. Thérèse, hâtıralarında bu mektubun Joséphine'e yazılmış olabileceğini söylemiş, kendisine yazılmış olabileceğini tahmin etmediğini belirtmiştir. Joséphine 1813'te (bu mektupların yazılmasından 9 ay sonra) bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Minona adını verdiği bu kızın doğumunda kocasının bulunmadığı, vaftiz merasimine de gelmediği bildiriliyor.

Bütün bu ihtimalleri inceleyen yazarlar, gene de bir karara varamamışlardır. **Ebedî Sevgiliye Mektup** bugün de bir sırdır. Beethoven daha sonra Bettina Brentano ile sevişmeye başlamıştır.

Buraya kadar yazdıklarımızdan anlaşılacağı gibi, aşk, Beethoven'in hayatında büyük bir yer tutmuştur. Büyük bestekârın aşklarının fizikî olup olmadığı konusuna gelince, yazarlar, fizikî aşkın sanatkârın hayatında büyük yeri olduğunda müttefiktir. Meselâ Minona'nın Beethoven'in kızı olduğuna muhakkak nazarıyla bakılmaktadır. Beethoven, hayatı boyunca sevgili değiştirdiğine göre, ona gerçek aşkı bulamayan, ama asla aramaktan yılmayan bir insan gözüyle bakabiliriz. Muhakkak ki, evlenmek istiyor, evlenme tekliflerinde bulunuyor, ama daima reddediliyordu. Kim bilir, belki hayatının bu bitmez ıstırabı, eşsiz eserlerinin ilham kaynağı olmuş ve bu sayede insanlık eşsiz sanat eserlerine kavuşmuştur.

BEETHOVEN'İN EBEDÎ SEVGİLİ'YE MEKTUPLARI

6 temmuz sabahı:

Meleğim benim, benim her şeyim! Sana, kurşun kalemle yazıyorum (senin kaleminle). Böylesine üzülmemizin sebebi nedir? Hakikatlerden kaçmak mümkün mü? Aşkımızın yaşaması için fedakârlıklarda bulunmaya mecburuz; bunun için çok şeyler isteyemeyiz. Başka ne yapalım? Ben sensiz edemiyorum, ya sen, sen bensiz edebilir misin? Oh, Allahım, sen bizim ruhlarımıza sükûnet ver. Aşkın hakikat olduğuna şüphe mi var? Kalbim öylesine seninle dolu ki, neler yazacağımı bilemiyorum. Kelimelerin ne kadar kifayetsiz olduğunu şimdiki kadar hiçbir zaman anlamamıştım. Beni unutma, bana sadık ol, benim biricik hazinem olarak kal gene. Benim her şeyim sensin, geri tarafını Allah'a bırakıyorum.

Sadık sevgilin: LUDWİG

6 temmuz akşamı:

Senin bana olan aşkın ne olursa olsun, ben, seni seviyorum. Oh! Allahım, seni öylesine yakın hissetmek ve böylesine uzak olmak!...

7 temmuz sabahı:

Benim ebedî sevgilim! Daha yataktayken düşüncelerim sana kaydı. Bazan üzülerek, bazan sevinerek, kaderimizi düşünüyorum. Ben sensiz yaşayamam. Sana tamamen kavuşuncaya kadar senden uzaklaşmayı bile göze aldım... Senin kollarına uçacağım günü sabırsızlıkla bekliyorum. Benim için her şey senin varlığınla kaim. Sana nasıl sadık olduğumu bilirsin. Yeryüzünde hiçbir kimse, hiçbir kimse böylesine sadık olamaz! Allahım, Allahım! İnsan böylesine âşık olduğu halde sevgilisinden nasıl uzak kalır! Şimdi W. (Viyana)daki hayatımdan memnun değilim. Aşkın beni bazan dünyanın en mesut, bazan en bedbaht insanı yapıyor. Benim yaşımda, artık insanın düzgün bir hayat yaşaması lâzım, ama aramızda bu bağ varken buna imkân var mı?

Meleğim, buradan her gün posta olduğunu öğrendim... Mektubu hemen yollayabilmem için kısa kesmek zorundayım. Üzülme. Maksadımız beraber yaşamak değil mi? Hiç durmadan birbirimizi düşünerek de bunu gerçekleştirebiliriz. Üzülme. Sev beni, bugün, dün... Göz yaşlarıyla ıslanmış selâmlarım sana doğru uçuyor... Sana doğru benim her şeyim. Allaha ısmarladık... Oh! Beni sevmekte devam et... Sana sadık olan bu kalbi unutma.

Sevgilin L.'den
Ebediyen senin
Ebediyen benim
Ebediyen bizim

BURSA

osmanlı imparatorluğunun ilk başkenti

Bursa'nın en tanınmış semti Yeşil ve buraya adını veren Yeşil Türbe

YAZAN: ORHAN Ş. YÜKSEL

BURSA... 2200 yıllık tarihi olan bir şehir. Osmanlı İmparatorluğu'na 100 yıldan fazla başkent olmuş bir şehir... İstanbul gibi, Bursa'nın da en büyük özelliği, tarihî zenginliklerinin yanısıra tabiî güzelliklerle de süslenmiş olmasında.

Bursa'da sadece bir, iki gün kalmak, değil vilâyeti, şehri bile tanımaya yetmez. Bir ağustos günü, Uludağ'a tedbirsiz çıkıp, orada titremenin, zirve yakınlarında, yarı donmuş karlar üstünde yürümenin, bir akşam üstü Âşıklar Kahvesi'nde bir kahve içmenin ayrı zevki vardır. Yeşil'de, turistik görünme endişesi içindeki sıra sıra kahvelerde, çığırtkanların birbiriyle rekabeti, garsonların, çay, kahve söyleyişi bile ayrı bir hava taşır.

Bir kadınlar hamamı: Tipik bir kadınlar hamamını tasvir eden bu minyatürde, kurna başında yıkanan ve sohbet eden hanımlar görülüyor.

Yeşil, hem tarihî, hem de tabiî güzelliklere açılan manzarası bakımından, Bursa'nın en güzel yerlerinden biridir. Bursa'nın bu semti adını, Yeşil Türbe ve Yeşil Cami'den alır. Çelebi Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Yeşil Cami, iki metre yüksekliğindeki mihrabı ve çinileriyle dünyaya ün salmıştır. Çelebi Mehmed'in türbesi camiin karşısındadır. Türbe, içini ve dışını kaplayan renk meşheri halindeki çinilerin güzelliğiyle tanınmıştır; burası Yeşil Türbe'dir.

Yeşil'deki kahvelerden birinde oturunca, Bursa'nın bütün bir yarısı gözlerinizin önüne serilir. Manzarada dikkati çeken iki tarihî yapı vardır: İki cami. Hemen garsonu çağırıp bunların ne olduğunu sormadan edemezsiniz. Alacağınız cevabı söyleyelim, camilerden biri Yıldırım, diğeri Emir Sultan Camii'dir. Emir Sultan Camii'nin sivri kemerli sık revaklarla çevrili şadırvan avlusu, Bursa'daki mimarî eserleri arasında istisna teşkil edecek kadar güzeldir. Yıldırım Camii'ni Yıldırım Bayezid, Emir Sultan'ı da, Yıldırım'ın damadı Emir Sultan yaptırmıştır.

Yeşil'den bir otobüse binip Çekirge'ye giderken,

Yıldırım Bâyezid'in yaptırdığı Ulucami duvarlarındaki yazılar ve 20 kubbesiyle ünlüdür. Resimde camiin mihrabı ve abanoz minberi görülüyor.

şehrin meydanını geçer geçmez, sağ tarafta Ulucami gözünüze çarpar. Gene Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı bir cami olan Ulucami, 20 kubbesi, duvarlarındaki yazıları ve abanoz minberiyle tanınmıştır. Yolunuza devam ederken, sol tarafta bir biblo gibi, Mevlit yazarı Süleyman Çelebi'nin türbesi gözlerinizin önünden geçer.

Çekirge, şehrin öbür ucudur. Burada, Yeşil'dekinin aksine, şehri öbür yarısının manzarasıyla karşılaşırsınız. Bu kesimdeki tarihî yapıların en önemlisi I. Murad tarafından yaptırılan Murad Hudavendigâr Camii'dir. 1447'de Muradiye'de yaptırılan II. Murad Camii ile de, Bursa'daki Osmanlı Mimarisi devri kapanır. Bursa'da cami yaptıran hükümdarların türbeleri de camilerin yanındadır. Bursa'daki türbelerde ilk 6 Osmanlı hükümdarı ve birçok hanedan üyesi yatmaktadır.

Bursa'da şöyle bir dolaşan kimsenin en fazla dikkatini çeken şeylerden biri, buradaki ev mimarisinin alışılmamış bir şekil göstermesidir. Türk mimarisinin sade, güzel özelliği, şehirdeki evlerin çoğunda göze çarpar. Hele Muradiye semtindeki Fâtih'in doğduğu ev, insanı bir anda tarihin derinliklerinde yaşıyormuş hissini verdirircesine güzeldir.

ULUDAĞ'IN ÖBÜR TARAFI

Bursa, Uludağ'ın kuzeybatısına düşer. Şehre gelenler Bursa Ovası'nın güneydoğusunda birdenbire yükselen Uludağ'ın haşmetli görünüşünü zevkle seyrederler. Bursa'dan Uludağ'a çıkarken adım başında değişen manzaralar, zengin ormanlar insanı bir başka âleme götürür sanki. Ancak, burası Uludağ'ın sadece kuzeybatı tarafıdır. Halbuki Uludağ'ın öbür yanı da var. Dağın bilhassa güneydoğu kesimleri, tabiî güzellikler bakımından, Bursa'ya bakan tarafını hiç aratmaz. Ne yazık ki, burası çok az bilinir. Dağın bu kesiminde, Bursa'nın en büyük ilçe merkezi İnegöl vardır. Bursa'nın en çok nüfuslu kaza merkezi olan İnegöl'de tarihî eser olarak Sadrâzam İshak Paşa'nın yaptırdığı cami ve medrese vardır. Fakat İnegöl'ü asıl tanıtan Çitli maden suyu ve bilhassa Oylat kaplıcasıdır.

OYLAT KAPLICASI

Efsaneye göre, bu çevreye ilk yerleşen Türk beylerinden birinin kızı, şifasız bir cilt hastalığına yakalanmış, kim ne ettiyse, kızcağızın vücudunu kaplayan yaraları iyi edememiş. Sonunda babası bakmış ki, olmayacak, almış kızını atının terkisine, dağ başında, sıcak suların kaynadığı bir yere getirmiş ve: «Var, öl yat, burada» demiş. Aradan aylar geçmiş; günün birinde yolu o tarafa düşenler, genç kızı sapasağlam bulmuşlar. Vücudundaki yaralardan eser yokmuş. O zaman bu suyun şifalı su olduğu anlaşılmış. Yerin adı da, kendisine söylenen «öl yat» sözünden gelmiş, zamanla Oylat halini almış. İnegöllüler, kulağa bir tu-

haf gelen Oylat sözünün menşeini soranlara hep bu efsaneyi anlatırlar.

Oylat kaplıcası dakikada 1 300 litre su verir. Bu, hemen hemen bütün Bursa kaplıcalarının verdiği suya yakın miktardır. Oylat'ın değeri, kaplıcasının bol sulu ve şifalı olmasından çok, bulunduğu yerin güzelliğindedir. Bu kesim, tıpkı dağın kuzeybatı tarafı gibi, sık ormanlarla kaplıdır. Küçük küçük derelerle vâdilere bölünen hareketli arazi adım başında değişik bir manzara gösterir, adım başında insanın karşısına bir başka manzara çıkar. Kaplıca yakınlarında Alaçam ve Muzal dereleri vardır. Hemen hemen balta girmemiş denecek derecede sık ormanların kararttığı vâdilerden akıp gelen derelerde bol alabalık bulunur. Dere boyunca yürüdükçe bu dünya ile bütün ilişiğiniz kesilmiş gibi gelir. Artık suların çağıltısı, tek tük kuş sesleri, ağaçkakanların gaga sesinden başka bir şey duyamazsınız. İnsanın içini bir ürperme alır.

Alaçam deresi, Alaçam yayiasından çıkar. Yaylanın yolu Sarıçam yayiasından geçer. Her iki yayla ve çevresi ormanlarla kaplıdır. Sarıçam yaylası, buradaki çamların gövdesi sarımtırak bir renkte olduğu için o adla anılagelmiştir.

Uludağ'ın bu kesimlerinde arazi öylesine hareketlidir ki, tabiî güzellikler bakımından kuzeybatı yamacını bile gölgede bırakır. Adım başında bir suya, bir çağlayana raslamak mümkündür. Tıpkı dağın öbür tarafında olduğu gibi, kayaların arasından fışkırmış ağaçlara rasiamak mümkündür.

Bursa'nın şehirdeki kaplıcalardan ve Oylat'tan başka bir kapiicası da Armutlu'dadır. Armutlu kaplıcası Bozburun'un güneyindeki, Armutlu Iskelesinden biraz içeride kalır. Suyu bol değildir, fakat sıcaklığı pek fazladır. Armutlu kapiicası alçak bir vâdinin içindedir. Kaplıcanın bulunduğu yerde Bizanslılar'dan kalma bir hamam vardır. Vâdi boyunca birçok yerlerden küçük hacımda sıcak sular kaynar. Sabahın serinliğinde baktınız mı, bütün vâdinin buhar buhar tüttüğünü görürsünüz. Bursa'nın bu kesiminde Uludağ'ın orman zenginliği yoktur. Ağaççıklarla kaplı olan Armutlu daha çok zeytinlikleriyle tanınır.

KİLOMETRELERCE SAHİL

Tabiî güzellikler deyince akla çeşitli yer şekilleri gelir. Bursa'da bunların hepsini bulmak mümkündür. Dağlar, dereler, göller, ovalar ve nihayet deniz!... Bunların hepsinin de en güzeline Bursa'da raslamak mümkündür. Her köşesi bir tabiî güzellikler meşheri olan Uludağ'dan başka, Samanlı Dağı, Katırlı Dağı gibi dağlar, yemyeşil Bursa ve Karacabey ovaları ilin topraklarına bambaşka bir güzellik katar. İznik ve Ulubat (Apolyont) gölleri Türkiye'nin sayılı gölleri arasındadır. Vilâyetin batısındaki Ulubat Türkiye'nin 9. büyük gölüdür. Kuzeydoğuda ve ta Gemlik Körfezi'nin hizasında bulunan İznik gölü, 300 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin beşinci büyük gölüdür. Suları tatlı olan bu göl balıkçılık bakımından büyük önem taşır. En fazla sazan balığı çıkar.

Marmara'ya dökülen Susurlu çayı, sadece Bursa'nın değil, aynı zamanda Marmara'ya dökülen bütün suların en büyüğüdür. Doğudan akan Nilüfer suyu ile Manyas ve Apolyont gölünün fazla sularını alır. Bursa'nın Marmara Denizi'ne yüzlerce kilometrelik sahili vardır. Gemlik Körfezi bütünüyle Bursa topraklarında kalır. Bu sahillerde Gemlik ve Mudanya

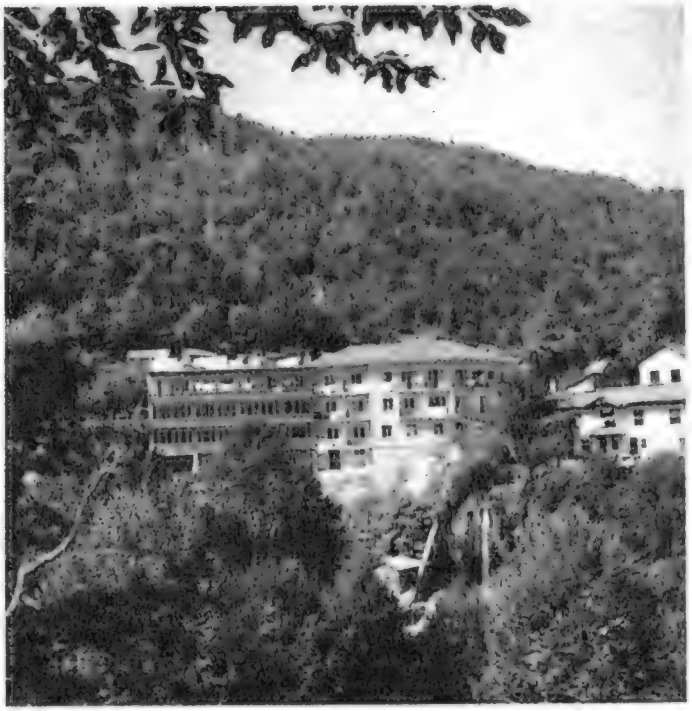

Uludağın öbür tarafı, yani güney doğu yamaçlarında zengin ormanlarla süslü şahane manzaralı yerler vardır. Resim, bu kesimde bulunan Oylat Kaplıcası'nı gösteriyor.

Bursa ilinde, Türk devletine başkentlik etmiş ikinci şehir İznik'tir. İznik Gölü, Türkiye gölleri arasında beşinci gelir ve sazan balığıyla ünlüdür.

ULUDAĞ

Memleketimizin en güzel köşelerinden biri olan Uludağ'ın İlkçağ' daki adı Olympos Mysios idi. Sonradan, Bizanslı rahiplerin burada yaşadığı göz önüne alınarak Keşişdağı dendi. Cumhuriyet devrinde bugünkü sevimli adını alan Uludağ'ın her tarafı, yılın her mevsiminde ayrı bir güzellik taşır. Yazın yemyeşil ormanları, kışın karlarla kaplı yamaçları ve ağaçlarıyla, Uludağ, yurdumuzun en güzel yerlerinden biridir.

ilçeleri vardır. Mudanya, İstanbul'un Yalova'sıyla beraber Bursa'yı İstanbul'a bağlayan başlıca iskeledir.

BİR İLDE İKİ BAŞKENT

Bursa ili topraklarında, iki başkent şehri vardır. Türkiye Devleti'nin ilk başkenti olan İznik ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa. İznik, 17 yıl müddetle Türkiye devletine başkentlik etmiş ve uzun yıllar, Anadolu'nun en önemli kültür merkezlerinden biri olarak kalmıştır. 2400 yıllık bir geçmişi olan bu şehirde Bizanslılar'dan kalma yapılar ve Osmanlı mimarisinin güzel örnekleri vardır. Bunların ne önemlisi Yeşilcami'dir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa ise önce 1080 yılında fethedilmiş, fakat 1115 yılında Bizanslılar tarafından geri alınmıştır. Şehrin kesin olarak Türkler'in eline geçmesi ancak 1326 yılına raslar. Bu tarihte Orhan Gazi tarafından fethedilen Bursa, Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur.

Bursa, Osmanlılar'ın hızla gelişmesi sırasında kısa bir zamanda büyük bir gelişme göstermiş ve memleketin en önemli kültür merkezi haline gelmiştir. Ancak Timur'un Ankarada kazandığı zaferden sonra buralara kadar sarkması büyük bir felâket olmuş ve Bursa, Timur'un orduları tarafından yakılıp yıkılmış, Osmanoğulları'nın çok değerli evrak ve hazineleri mahvolmuştur. Daha sonraları gelişmesine devam eden şehir 1453'e kadar Edirne ile beraber İmparatorluğ'un iki başkentinden biri olmakta devam etti.

M. Ö. 315 yılında Büyük İskender'in komutanlarından Antigone tarafından kurulan İznik'te Bizanslılar'dan kalma çeşitli mimarî eserlerinin kalıntılarına bugün de raslamak mümkündür. İznik, Selçuklular zamanında Türkler'in eline geçti. I. Kılıç Arslan İznik'i, bir kültür ve sanat merkezi haline getirdi ve şehir genç Türk devletinin ilk başkenti oldu. İznik sonradan Bizanslılar'a geçtiyse de Orhan Gazi zamanında kesin olarak Türkiye sınırları içine alındı.

Doğum sahnesi: Bu ilgi çekici minyatür, ebenin, bir konağın haremînde doğum yaptırışını tasvir etmektedir.

Bestekâr Padişah III. Selim

III. Sultan Selim, devlet idaresine getirdiği yeniliklerin yanısıra, musiki alanında gerçek bir şöhret yapmış, sanatkâr ruhlu bir padişahtı. Birçok eserleri bugün de çalınır, söylenir.

YAZAN:
TAHSİN TUNALI

(Kapaktaki konu)

III. Sultan Selim, Türk-Osmanlı hükümdarlarının en büyüklerinden değilse bile, büyüklerinden biridir. XVIII. asır sonları ile XIX. asrın başlarında, yalnız Türkiye için değil, bütün dünya için buhranlı olan bir devrede saltanat sürmüştür (1789-1807). Tahta çıkışından birkaç ay sonra, Büyük Fransız İhtilâli kopmuştur. Ancak burada, III. Selim'in siyasî hayatından bahsedecek değiliz. Büyük hükümdarın, hâlâ yaşayan, çok canlı bir cephesini, bestekârlığını ele alacağız.

Osmanoğulları içinde pek çok bestekâr çıkmıştır. Bunlardan II. Sultan Bâyezid'in, oğlu Sultan Korkut'un, I. Sultan Mahmud'un, III. Sultan Selim'in, II. Sultan Mahmud'un, Sultan Abdülaziz'in, V. Sultan Murad'ın, VI. Mehmed Vahîdettin'in, Halife II. Abdülmecid'in besteleri, notaları ile elimizdedir. Geçen asrın sonları ile bu asırda yetişen şehzade ve sultanların birçoğu da, Türk ve Batı musikilerinde bestekârdı. Bütün bunların içinde, bestekârlık bakımından en kabiliyetlisi, şüphe yok ki, III. Selim'dir. III. Selim, bestekârlıkta dâhi sayılamazsa da, dehanın sihirli perdesine değmiş, fakat bu perdeyi geçememiştir. Bununla beraber eserleri bol ve üstatçadır. Birçokları hâlâ en çok söylenen Türk Musikisi eserleri arasında bulunmaktadır ki, bu husus artık III. Selim'in bestekâr olarak ölümsüzleştiğini ileri sürmemize yeter bir delildir. Çünkü ölümünden tam 157 yıl geçmiş bulunuyor.

III. Selim, tanbur ve ney gibi, birbiriyle hiçbir ilgisi olmayan iki sazı çalardı. Padişahların çoğu gibi Mevlevî idi. «İlhâmî» mahlâsı ile bir de şiir divanı bırakmıştır. Güzel şiirleri varsa da, şairlik cephesi, bestekârlığının yanında sönük kalır.

III. Selim, çok büyük bir musiki koruyucusu idi. Bu yüzden Türk Musikisi tarihinde bir devir ve bir tarz, «III. Selim Ekolü» diye anılır. Bu ekolün en büyük bestekârları Sâdullah Ağa ile Küçük Mehmed Ağa'dır. Abdülbâki Dede'ye ebced harfleri ile bir nota sistemi yaptıran da III. Selim'dir. Abdülbâki Dede, «Tahrîrîye» adlı eserinde, ebced notası ile padişahın birkaç eserini yazıp ona sunmuştur.

III. Selim'in diğer bir merakı, yeni yeni mürekkep makamlar yapmaktı. Yeni makam yapmak bir marifet değildir. Fakat eski bestekârlardan çoğu, hiç

Osmanlı padişahları arasında pek çok bestekâr çıkmıştır; bunların arasında en ünlüsü III. Selim'dir. Resimde Türk musikisine yeni makamlar kazandıran ve eserleri bugün bile tazeliğini kaybetmeyen III. Sultan Selim görülüyor. Karşısında duran Sadrâzam Koca Yusuf Paşa'dır.

olmazsa bir tek yeni makam yapmaya meraklı idiler. III. Selim bu hususta çok ileri giderek şu 14 makamı «terkip etmiştir»: **Acem-BÛselik, Arazbâr-BÛselik, Evcârâ, Gerdânlye-Kürdî, Hicâzeyn, Hüseynî-Zemzeme, Isfahânek-I Cedîd, Nevâ-Kürdî, Nevâ-BÛselik, Pesendîde, Rast-ı Cedîd, SÛz-I Dilârâ, Şevk-Efzâ ve Şevk-ı Dil.** Bunlardan yalnız Evcârâ ve Şevk-Efzâ değerli makamlardır ve günümüzde bile rağbetle kullanılmaktadır. Fakat III. Selim, en çok SÛz-i Dilârâ'yı terkip etmekle şöhret kazanmıştır. Çünkü bu makamdan bir Mevlevî Âyini bestelenmiştir. Bilindiği gibi Mevlevî Âyinleri, Türk Musikisi'nin en büyük eserleridir.

III. Selim'in 62 eseri, bugün notaları ile elimizdedir, diğerleri unutulmuştur. Bunlardan 17'si saz eseri, 1'i dinî eser, gerisi Kâr, Beste, Semâî, Şarkı, Köçekçe gibi dindışı güftell parçalardır. Bu sonuncular dan çok sevilen birkaçının güftesini veriyoruz.

SÛz-i Dilârâ II. Hafif Beste (güfte Zâik'ın):

Çîn-i glysÛsuna «zencîr-i teselsül» dediler
Döndüler sonra «hatâdır» diye «kâkül» dediler
Gonca-î lâ'l-I şeker-handesinâ «gül» der iken
Yanılıp Zâlka «sencân-ı heves-mül» dediler

SÛz-i Dilârâ Nakış Yürük Semâî:

Âb-u tâb lle bu şeb hâneme cânan geliyor
Halvet-î ülfete bir şem'-I şebistan gellyor
Perçem-i zîverl dÛş-Û nlgeh-î â'fet-I hÛş
Dll-I sevdâ-zedeyâ sllsile-cünban geliyor

Şehnâz Aksak Şarkı (güfte Vâsıf'ın):

Bir nev-cuvânâ dil mübtelâdır
Her hâl-u kârî cevr-Û cefâdır
Versem yolÛnâ cânım fidâdır
Nâzük-tabi'at bir dll-rübâdır

Hüzzâm Yürük Aksak Şarkı:

Gönül verdim bir cuvâne
Derdinden oldum divâne
Gel efendim girme kaane
Ben seni vermem cihâne
Kaçma benden gönül sende
Oldukca bu cânım tende
İnsâf eyle kuzum sen de
Ben seni vermem clhâne

Şevk-Efzâ Aksak Şarkı:

Ey serv-i gülzâr-ı vefâ
Niçün etdln bize cefâ
Unutuldu hayâl oldu
Etdiğimiz zevk-u safâ
Gel gidelim zevk edelim
Etme bana cevr-u cefâ

Elâ gözün mestanedir
Â'şık sana bigânedir
Bilmez misin hâlim benim
Bu tegaafül cânâ nedir
Gel gidelim zevk edelim
Etme bana cevr-u cefâ

Bestekârlığı kadar, devlet idaresine getirdiği yeniliklerle de tanınan III. Sultan Selim, bayram tebriklni kabul ediyor.

Yaşanmış Olaylar

İdam Mangası

Naziler'in elindeki hapishanelerden birinde, idam mangasının karşısında ölümü bekleyen rehineler. Bu resim, daha sonra, esir düşen bir Alman askerinin üstünden çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında geçmiş gerçek bir olay

BARAKADA yirmi kişiydiler. Nantes'da bir Alman kumandanın öldürülmesine misilleme olarak elli kişinin kurşuna dizileceğini öğrenmişlerdi. 1941 yılının bu güzel sonbahar günü, belki de hayatlarının son günü olacaktı. Chateabriant'da bulunan esir kampı, muhtelif barakalardan meydana geliyordu. 19 numaralı barakadakiler endişeyle dışarısını seyrediyorlardı. Dışarıda kamp komutanlarından ikisi elleriyle, kollarıyla işaretler yaparak konuşuyordu. Esirlerden biri:

— «Bizi götürecek kamyonların nasıl manevra yapacağını düşünüyor olmalılar» dedi.

— «Bugün olacak mı acaba?»

— «Olabilir. Bak gidiş yolunu gösteriyorlar.»

— «Aiçak heriflerl Ne idüğü belirsiz bir tek insan için, elli rehineyi öldürecekler! Acaba kurşuna mı dizerler, yoksa giyotinle mi öldürürler?»

— «Kurşuna dizerler. Biz harp esiriyiz, alelâde suçlu değiliz ki...»

Bir an, hiç kimse konuşmadı. Kurşuna dizilecek-lerin, hiç olmazsa otuzunun Chateaubriant'daki kamptan seçileceğini biliyorlardı. Bunların bir kısmının da kendi barakalarından alınacağı muhakkaktı. Ölümle böylesine burun buruna gelmek hepsini bir an için heyecanlandırdı. Sonra içlerinden biri:

— «Giderayak karnımızı doyurmaya bakalım» dedi. Kendilerine, yiyecek olarak verilen balıkları pişirip gevelediler.

Sonra, sıra mektuplara geldi. Ölümü, hemen hemen gözleriyle gören insanlar, ailelerinden başka bir şeyi düşünmez oluyorlar. **«Bu son mektubum belki...»** Evet belki, insan hiçbir zaman ümidini kırmak istemiyor.

Saat 13,30... Barthélemy, karısına yazdığı mektubu bitirmek üzereyken, gözleri barakanın penceresinden dışarı kayıyor:

— «Aman Allah'ım, bakın!»

Hepsi o tarafa koşuyor. Jandarmalar başlarında bir teğmen olduğu halde, kendi barakalarına doğru yürüyor. Avluya, silâhlı askerler dolmuş.

— «Bizi almaya geliyorlar!»

— «Şuraya bak... 6 numaralı barakanın karşısına bir makinalı tüfek yerleştiriyorlar.»

— «Belki de oracıkta öldürüverecekler.»

— «Sanmam.»

— «Geldiler bile...»

Daha bu iki kelime bitmeden barakanın kapısı acıldı. Teğmen Touya arkasında bir Alman subayı olduğu halde içeri girdi. Benzi sapsarıydı. Esirlere askerce bir selâm verdi, sonra:

— «Merhaba, beyler» dedi, «isimlerini okuyacaklarım dışarı çıksın.»

Barakadakiler heyecandan nefes bile alamıyorlardı. Teğmen Touya okumaya başladı:

— «Michels, Timbaud, Poulmarch...»

Adları okunanlar dışarı çıkıyordu. Teğmen on isim daha okudu, barakadakilerden onu daha dışarı çıktı. Teğmen son bir isim daha okudu:

— «Delavacqueriel»

Kısa bir sessizlik oldu. Teğmen geride kalan altı kişiye bakarak:

— «Delavacquerie» diye tekrar etti.

Doktor Jack:

— «O, 1 numaralı barakada» diye cevap verdi.

— «Pekâlâ!»

Teğmen yeniden selâmladı ve dışarı çıktı.

Kapı kapandı. Ölümü ve hayatı ayıran kapı.

Geride kalan altı kişi, ne yapacağını şaşırmıştı. Sevinmek mi lâzımdı, yerinmek mi? Gözlerinin önünde 14 arkadaşları ölüme götürülmüştü. Kendilerinin böylesine yakınından geçmişti ölüm. Çünkü daha önceden, bu barakadakilerin hepsinin birden kurşuna dizileceğine dair bir haber çalınmıştı.

Barakadan çıkarılanlar 6 numaralı barakanın kapısının önüne götürülerek makinalı tüfeğin karşısında sıralandılar. Teğmen Touya, diğer barakaları dolaşmaya başladı.

1 numaralı barakadan Kérivel'i istedi. Kérivel'in karısı da aynı kampta rehineydi. Kérivel ölmeden önce karısıyla bir defa daha görüşebilmek için izin istedi. Teğmen onun bu isteğini anlayışla karşıladı. Kérivel son bir defa karısını görecekti.

3 numaralı baraka:

— «David, Bastard, La Pansel»

Daha uzakta:

— «Delavacquerie, Lefevrel»

Bir başka barakadan Tellier ve Lallet; Pourchasse ve Vercruysse!

Nihayet teğmen 10 numaralı barakaya gidiyor:

— «Moquetl»

Moquet 17 yaşında.

Saat 14 oldu. 6 numaralı barakanın karşısında toplanan kurbanlar, peyderpey idam mangasının karşısına çıkacak. Şimdilik hepsini aynı barakaya doldurdular. İsteyenlere kâğıt, kalem verildi. Yarım saat vakitleri var. Ailelerine mektup yazacaklar.

Barakadakiler artık bu dünyada değil gibi. Nitekim içlerinden biri şu satırları yazıyor:

«İsterseniz, buraya gelip kalan eşyamı ve birkaç kurşumu alın. Alfred benim bisikletime göz kulak olsun. Büyüdüğü zaman o kullanacak çünkü. Tıraş makinamı kime isterseniz verin, yahut da satın isterseniz. Bundan sonra kendi aranızda yardımlaşmaya bakın, çünkü artık ben bu dünyadan değiliml»(1)

Dakikalar hızla ilerliyor. Charles Delavacquerie, titrek elleriyle şu satırları yazıyordu:

---

(1) Châteaubriant'da kurşuna dizilen René Perronault'nun mektubu.

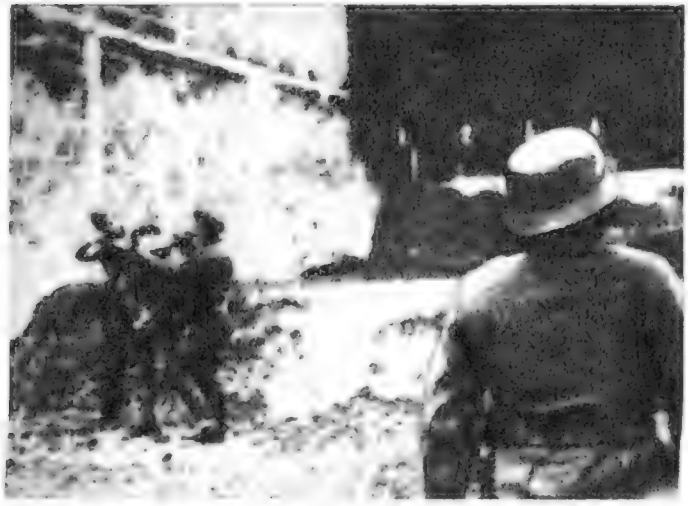

Vincennes'da bir Fransız vatanseveri kurşuna dizilliyor.

«Bir daha güzel günler geri gelmeyecek. Saat 1.30'da beni kurşuna dizilecekler arasında ayırdılar.»

Ve bir başkasının satırları:

«Ailecek yaşadığımız mesut günler sona erdi. Bir daha güzel Montreuil'ümü göremeyeceğim...

«Canım karım benim, benim sevgili yavrum,

«Son mektubu yazacağım saat ne çabuk geldi. Artık ayrılmamız lâzım. Yolunuz aydınlık olsun. Marş söyleyelim, söyleyelim, söyleyelim, bütün gücümüzle.»(2)

.....

Kamptaki diğer rehineler, büyük bir endişe içinde arkadaşlarını düşünüyor, kendilerinin de günün birinde, belki yarın, böylece toplanıp ölüme götürüleceklerini biliyorlar. Ama belki de kurtulacaklar. Nitekim daha sonra onların gönderdiği bazı mektuplar da ele geçti. İdam mangasının karşısına çıkacak rehinelerden hepsi de aynı duygu içinde:

«Her şeyden çok sevdiğim annem, en iyi dostum: Babam, sevgili kızkardeşlerim... Artık beni bir daha göremeyeceksiniz... Yaşamanıza bakın ve benim ölümüme üzumundan fazla üzülmeyin.

«Ölümüme bir saat kadar bir şey var. Şu anda hepinizi nasıl candan sevdiğimi çok daha iyi anlıyorum. Kızkardeşlerimle konuşabilmeyi öylesine istedim ki. 14 yaşındaki Jacqueline, 12 yaşındaki Yvette. Canım kardeşlerim. Ağabeyinizi bir daha göremeyeceksiniz. Sizin seslerinizi duyamayacağım artık. Şu anda, sizleri bugüne kadar daha çok mesut edemediğim için üzgünüm. Hele annem, babam, muhakkak ki çok daha fazla hürmete lâyıktılar.

«Ölüm saati gittikçe yaklaşıyor, hâlâ gelmediler. Sakinim, çok sakinim ve bekliyorum. Beni ayakta tutan bir kuvvet var. Sizin de kendinizi üzüntüye kaptırmayacağınızı umarım. İnsan bir defa ölür.»

Burada mektuba biraz ara verilmiş. Sonra idam mahkûmu tekrar devam ediyor:

«Son yemeğimi yedim. Hiçbir şeye esef etmiyorum. Annem, babam, Jacqueline ve Yvette, fazla ağlamayın. Hepinize elveda, size ve aileden bütün tanıdıklara, bütün arkadaşlara veda ediyorum. Cesaret!... İtimat! Allaha ısmarladık. Eşyamı Kızılhaç vasıtasıyla aldırın.

«Cesaret ve iyi şanslar!(3)»

.....

6 numaralı barakanın kapısı açılınca, herkes, birden doğruldu: Gelen rahipti. Bu, son dakikalarının yaklaştığını gösteriyordu. Mahkûmlar, nişan yüzüğü, mektup, fotoğraf vesairelerini rahibe verdiler.

Zaman nasıl da geçiyor!

İdam mangasının karşısına çıkma zamanı geldi. Saat tam 14,25'te rahip barakayı terk etti. Arkasından Alman kamyonları gelerek barakanın önünde sıralanmaya başladılar. Rehineler, kamyonlara dokuzar dokuzar bindirilerek götürülecekti.

Barakanın kapısı yeniden açıldığı zaman, rehineler karşılarında teğmen Touya'yı gördüler. Teğmen yeniden isimleri okumaya başladı. İsimleri okunanlar kendilerine gösterilen kamyona biniyorlardı. Rehinelerden biri Touya'ya, Moquet'yi göstererek:

— «Onu öldürmeyin,» dedi, «çocuk daha o!»

Moquet, teğmenin cevap vermesine kalmadan atıldı:

— «Kes sesini. Ben de ölmesini bilirim.»

.....

Sonra kamyonların homurtusu arttı. Birbiri ardısıra kampın kapısına doğru yol almaya başladılar. İdam yeri iki kilometre ötede bir meydandı. İki kilometrelik yol otomobil hızına göre nedir ki... Ama iki kilometre, iki kilometredir. Rehineler birbiriyle anlaşmış gibi yol boyunca Fransız Millî Marşı'nı söylediler. Sonra kamyonlar birer birer durdu. İlk kamyondakiler idam mangasının karşısına dizildikleri zaman, heyecan son raddeyi bulmuştu.

İlk yaylım ateş sesi saat 15,30'da duyuldu. Kampta bulunanlar, şimdilik yaşayanlar heyecandan nefeslerini tutarak arkadaşlarının âkıbetini düşünüyorlardı. 16,10'da bir yaylım ateş daha. Sonra 16,15'te bir daha...

Yarım saat sonra her barakadan kalanlar, bir araya toplandılar, yoklama yapıldı.

— «Michels!»

— «Kurşuna dizildi!»

— «Lalet!»

— «Kurşuna dizildi!»

— «Moquet!»

— «Kurşuna dizildi!»

Akşam oluyor, gecenin örtüsü, yarınlarının ne olacağını bilmeyen, ama nihaî zaferden asla ümidini kesmeyen insanların üzerine kapanıyordu.

---

(2) 22 ekimde Châteaubriant'da kurşuna dizilen Claude Lalet'nin mektubu.

(3) 15 Aralık 1941'de kurşuna dizilen Jacques Grinbaum'un mektubu.

BİR EV HAMAMI: Burada sunduğumuz minyatür, bir ev hamamında, kurna başında yıkanan takunyalı bir şahsı gösteriyor.

18. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

P. G. İnciciyan, 1756'da İstanbul'da doğmuş, 1833'te 75 yaşında ölmüştür. Venedik'te yerleşmiş ve kendisine şöhret kazandıran eserlerini orada yazmıştır. En büyük eseri, 11 ciltlik Dünya Coğrafyası'dır. 1804'ta Venedik'te basılan bu eserin V, VI ve X. ciltleri, o zamanki Osmanlı İmparatorluğu'nu anlatmaktadır. Maalesef bu mühim eserden Ermenica bilmeyenler faydalanmak imkânından mahrumdurlar. Bu coğrafyanın ancak İstanbul'a ait bahisleri, Hrand D. Andreasyan tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, XVIII. Asırda İstanbul adıyla 1956'da İstanbul'da, İstanbul Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır.

Şimdi bizim tercümesini sunduğu-

muz kısımlar, Osmanlı imparatorluğunun teşkilâtına ait bahislerdir. Bu kısımlar, şimdiye kadar hiçbir dile çevrilmemiştir. Türkçe tercümesini de ilk defa biz neşrediyoruz. Eserinin bu kısımlarında, bilgin, I. Abdülhamid (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) Türkiyesi'nin teşkilâtını tasvir etmektedir. Eserin kaleme alındığı çağda, Fransa'da Napoiéon Bonaparte iktidarda idi ve kendisini imparator ilân etmeye hazırlanıyordu. Bütün Avrupa, Fransız İhtilâli'nin getirdiği çalkantı içersindeydi. Türkiye'de de III. Selim, «Nizâm-ı Cedîd» adıyla ilk ciddi batılılaşma ve yenileşme hareketine başlamıştı. Türk İmparatorluğu, büyük sarsıntılar geçiriyor, fakat hâlâ 3 kıtanın en büyük ülkelerini elinde tutmakta devam ediyordu. İşte İnciciyan'ın bu devir Osmanlı teşkilâtı üzerinde verdiği malûmat, ilgi çekicidir ve şimdiye kadar, değil tarih okuyucusunun, tarihçilerin bile bilgisine sunulmamıştır. Birkaç sayıda tefrika edeceğimiz bu eseri, Ermeni asıllı bir vatandaşımız Türkçe'ye çevirmiştir. Tercümenin aslı biraz Osmanlıca'ya kaçtığı için, biz yalnız bazı ibareleri sadeleştirmekle yetindik.

İnciciyan'ın büyük coğrafyasından başka eserleri de vardır. Bunların arasında Eski Ermenistan **ve** İstanbul Sayfiyeleri **anılmaya değer. Henüz dilimize çevrilmemiş olan bu ikincisinin Fransızca (Paris 1813) ve İtalyanca (Venedik 1831) tercümeleri bulunmaktadır.**

XVIII. Yüzyılın sonlarında Haliç'te bir kahve.

ÜNVAN

OSMANLI Türkleri'nin ilk padişahı Osman Gazi olduğundan, kurmuş olduğu hanedana «Âl-i Osman» denildiği gibi, milletine de kendi ismine izafeten «Osmanlı» denir. «Memâlik-i Mahrûsa» adı da verilen Osmanlı topraklarına Avrupa'da umumiyetle Türkistan veya Türkiye derler. Çünkü asıl Osmanlı milleti Türkler'dir. Bu hususta aşağıda tafsilât verilecektir.

COĞRAFÎ DURUMU, YÜZÖLÇÜMÜ, NÜFUSU

Osmanlı memleketinin iklimi diğer memleketlerle ölçülürse daha hoş ve coğrafî durumu da ticarete elverişlidir. Kuzey yarım küresinin ortasında olup üç kıtanın birleştiği yer sayılabilir. Hakikaten Asya'da İran, Gürcü ve Moskof illeriyle hududu olduğu gibi Avrupa'da da Moskof ve Almanlar'la komşudur.

Coğrafyacılara göre son Osmanlı muharebelerinden önce, Osmanlı topraklarının genişliği uzunlamasına, yani doğudan batıya takriben 800 fersah ki, 2 400 mil ve genişlemesine, yani kuzeyden güneye takriben 700 fersah ki, 2 100 mildi. Lâkin son muharebelerden sonra yüzölçümü daraldı. Tarihleri de şahadet eder ki, bir vakitler Osmanlılar'ın hududu çok genişti. Basra Körfezi'nden Azak Denizi'ne, oradan Leh ve Macarlar'ın iç hudutlarına doğru uzayan, sonra Venedik'in sahili bulunduğu Adriyatik'e kadar inerek İtalya hududuna temas eden ve oradan Mora, Girit, Mısır ülkelerini alarak Kızıldeniz'in güney müntehasına sarkıp Arabistan'ı dolaşan ve Trablus, Tunus ve Cezâyir'i de içine almış olan Osmanlı hududunu müellif Martinier eski Romalılar'ın hudutlarıyla mukayese etmiştir.

Osmanlı memleketlerinin muhtelif unsurlardan müteşekkil olan nüfusu, arazisinin genişliğine nispetle azdır ki, bunun da muhtelif sebepleri vardır. Bu arada Şark'ın büyük şehirlerinde vakit vakit nüfus kaybına sebep olan veba zikredilebilir. Bundan başka Rumeli kıtasında meskûn olan Ulah, Rum ve Ermeniler'den birçokları Milâdi 1740 senesinden sonra Macar, Leh ve Moskof illeriyle Venedik ve Dubrovnik'e göçtüler. Osmanlı memleketlerinde nüfus sayımı âdeti olmadığından bugünkü nüfusunun hakikî miktarı bilinemez ise de, Avrupa müelliflerinden bazıları Osmanlı Rumelisi nüfusunu 15 milyon olarak tahmin etmektedirler. Anadolu cihetinin de bu miktar nüfusu olduğu farz edildiği takdirde hepsi 30 milyona çıkar ki, bu aded hakikatin üstünde sayılamaz. Çünkü reayanın aldığı vergi kâğıtlarının sayısı 1 600 000 olduğuna göre vergi vermeyen, yani kadın ve çocuklarla çalışmayan ihtiyarlardan ibaret olan reaya ile aşağıda tarif edile-

ceği gibi, kâğıt mukabilinde olmayarak vergi verenlerin sayısı on milyon farz olunur ve İslâm nüfusunun *reayaya nispetle iki misli — hattâ daha çok —* olduğu düşünülürse yukarıdaki otuz milyon adedini elde ederiz. Başka müellifler dahi Rumeli ve Asya nüfusunu umumiyetle 50 milyon gösterirler(*).

NEHİRLER, İKLİM, MAHSULLER VE MAMULLER

Osmanlı devleti içinde büyük ve küçük nehirler vardır. Bunlardan başlıcası kendisine büyük ırmaklar karışan Tuna ile Turla'dır. Üç meşhur denizi görür, Akdeniz — ki Osmanlı sahillerinin yarısını yalar —, Marmara ve Karadeniz. Mutedil olan iklimi memleketin genişliği yüzünden değişiktir.

Mahsuller ve mamullere gelince, çeşitli olup bunlardan Avrupa'ya ihraç edilen ve en ziyade kâr temin edenleri yapağı, pamuk, ipek, muhtelif boya maddeleri, buğday ve diğer yeri geldikçe zikredilecek mahsullerden ibarettir.

Asya tarafının mahsulleri de dahil olduğu halde bu memleketin Avrupa'nın başka memleketlerine ihraç ettiği mahsuller o kadar çoktur ki, oralardan ithal edilen maddelerin kıymeti işbu ihracat bedelini ödemeye kâfi gelmediğinden hariçten mühim miktarda gümüş de gönderilir. Bundan dolayı Avrupa ile *olan muamelelerinden pek çok kâr temin eder, lâkin* Hindistan ile bilhassa Arabistan yoluyla yaptığı alışveriş kendisinin zararınadır. Çünkü oradan çektiği birçok giyecek eşyasına karşılık kendi mahsullerinden bir şey göndermeyip safi Venedik altını öder ki, bu suretle Osmanlı memleketlerinin kaybettiği servetten Hindistan istifade etmektedir. Bu hususta 8 numaralı bahiste tafsilât verilecektir.

Osmanlılar'ın Avrupa'dan getirttiği başlıca maddeler aşağıdadır: Rusya'dan kürk ve deri ithal edip senede bunlar üzerine yapılan muamelelerin vâsıl olduğu pek büyük meblâğlara mukabil, Osmanlı malları ve bilhassa inci ihraç olunur. İngiltere ve Almanya'dan dahi çuha, demir eşya ve sair birçok sınaî mamuller alır. Büyük İhtilâl'den önce Fransa ile olan iktisadî münasebetleri diğer memleketlere nispetle daha fazla olup oradan çuha, altın ve gümüş işlemeli kumaşlar, altın ve gümüş teller, tülbent, kordele, demirden yapılmış eşya ve saire getirtirken Fransız İhtilâli'nden sonra bu münasebet kesildi.

(*) 1800'e doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda takriben 64 milyon nüfus yaşıyordu (H. T. Mecmuası).

XVIII. Yüzyıldaki Türk-Rus savaşı sırasında büyük yararlıklar gösteren Sadrâzam Cezâyirli Gazi Hasan Paşa

OSMANLILAR'IN TARİHİ

Osmanlı Devleti'nin kurucusu eski Tatar milletlerinden biri olan ve Mela ile Beligos nam müellifler tarafından zikredilen Türkler'dir. Türk ismi Halkokondilas'a göre çiftçi ve köylü demektir. Başka müelliflere göre bu evvelce bir millet ismi olmayıp Tatarlar arasında bir lâkaptan ibaretti. Filhakika Türk, ulvî, yüksek, hâkim mânasınâ gelir(*).

İmparator Moris zamanında kendi memleketlerinden ayrılan Türk muhacirleri İran'a girerek oraya musallat oldular. İmparator Herakliyus, Keyhusrev ve Acem Şahı'na karşı muharebe ettiği zaman bunlardan asker aldığı gibi Arap halifeleri de ücretle Türkler'den asker alıp bunların bahadırlığı sayesinde Rum Kayserleri'nden birçok memleket fethetti. Türkler, Araplar'ın kendileri sayesinde ileri gittiklerini görünce, artık kendi hesaplarına arazi fethine karar vererek Araplar ve Rumlar aleyhine ayaklandılar ve yavaş yavaş İran'dan, Irak'tan, Suriye ve Filistin'den toprak kazandılar. Birçok zaman geçdikten sonra gene Türk millet ve memleketinden ayrılan ve Osmanlılar'ın babası olan Süleyman Şah, âmiri bulunduğu Belh civarındaki Mahan şehrinden hicretin 621 (1224) tarihinde hareket ederek kabîlesi ile birlikte Cengiz'in şerrinden kurtulmak için Fırat nehrine kadar geldi ve Halep civarında, Caber kalesine yakın bir yerde suda boğularak vefat etti(**).

(*) «Türk», «kuvvetli» demektir (H. T. Mecmuası).

(**) Artık bu rivayet doğru sayılmamaktadır (H. T. Mecmuası).

Bir Türk Hanımı: Devrin modasına göre giyinmiş bir Türk hanımını tesbit eden bu minyatür, göğüs uclarını göstermesi bakımından dikkati çekicidir.

Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul, Konya ve havalisine hâkim olan Selçuklular'ın sultanı Alâeddin'den yerleşecek yer istedi. Domaniç dağından Ermenek'e ve oradan Karacadağ'a kadar hududu olan arazi üzerinde 400 çadırlı aileden ibaret bulunan kabîlesiyle yerleşip adı geçen Alâeddin Sultan'la halefl erine bahadırlığı ile birçok yararlıklarda bulundu.

Ertuğrul'un vefatından sonra oğlu Osman, II. Alâeddin tarafından serasker tâyin edildi. Keykubâd denilen sultan, Moğollar'a esir düştüğünden Konya Selçuklu sultanlarına, halefi bulunmaması yüzünden, erkânından her biri bir baş çekti. Kahramanlığı babasından fazla olan Osman, birçok şehirlere kolayca hâkim olarak padişah unvanını aldı ve müstakbel büyük bir devletin kurucusu olmak şerefini kazanıp bu devlet kendi adına «Âl-i Osman» diye isimlendirildi.

Sultan Osman Gazi, hicretin 699 (1299) tarihinde tahta çıkarak(*) Karacahisar, Tülce, Karahisar, Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Yenişehir, Köprühisar, Kite, Kestel, Etranoshisarı, Lefke, Yenice, Akçahisar, Geyve, Tekfurpınarı, Akyazı, Bolu, Kandıra, Konrupa, yani Düzce şehirlerini hükümeti içine alarak taht şehrini Bursa Yenişehri'ne kurdu.

Osman Gazi'nin oğlu Sultan Orhan zamanında Bursa, Yalova, İzmit, Aydos, Hereke, İznik, Taraklı Yenicesi, Mudurnu, Göynük, Gemlik, Balıkesir, Karası, Bergama, Edremit, Kızılca Tuzla, Mihaliç, Ulubat şehir ve vilâyetleriyle etraflarındaki müstahkem mevkiler zaptolundu. Bu devirde Osmanlılar pek çok ilerleme kaydedip hicretin 758 (1357) (**) tarihinde Şehzade Süleyman Paşa sallar ile Boğaz Hisarı'ndan Rumeli tarafına geçerek Konurhisar, Gelibolu, Ferecik, Hayrabolu, Vize, Tekfurdağı, Çorlu, Malkara, İpsala şehirlerini zaptetti.

I. Sultan Murad, Çorlu, Misuri, Burgas, Babayiatik, Edirne, Dimetoka, Keşan, Gümülcine, Filibe, Vardar, Zağra, Çermen, Kızılağaç, Yanbolu, Aydos, Yenice, Kırkabat, Süzebolu, Kırkkilise, Pınarhisar, Vize, Samakof, İhtiman, Köstendil, İnceğiz, Bolya, Çatalburgas, Ferecik, Borlu, İskete, Avrathisar, Kavala, Drama, Siroz, Niş, Karaferye, Silistre, Nikbolu, Manastır, Pirtepe, Karlıili şehirleriyle Bosna ve Hersek kalelerinden bazılarını ve Bulgaristan'da Sofya, Pravda, Tırnova, Şumnu şehirlerini Osmanlı topraklarına kattı.

Sultan Yıldırım Bâyezid; Aydın, Saruhan, Menteşe, Teke, Hamîdeli, Konya, Akşehir, Niğde şehirleriyle Aksaray vilâyetini ve Karaman ilinin sair mahallerini ve Sıvas, Tokat, Kastamonu, Bakırmadeni, Osman-

(*) 1281 olacaktır (H.T.M.).

(**) Aslında 1354 (H.T.M.).

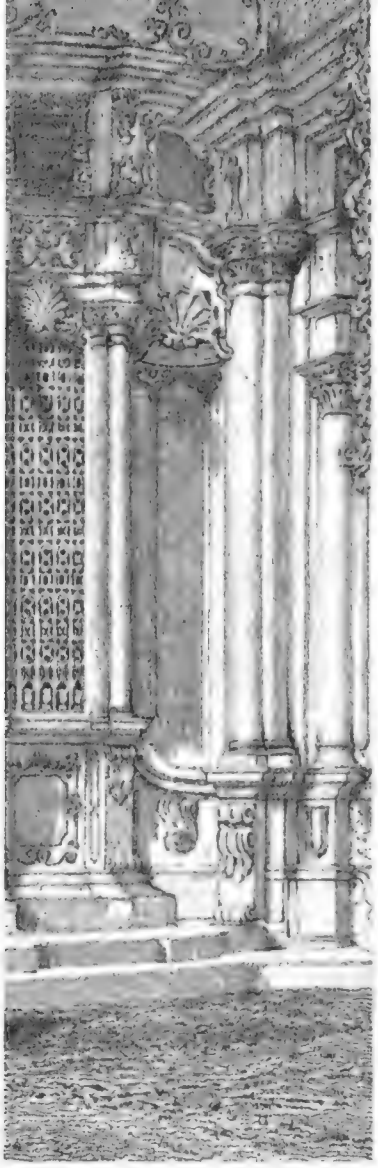

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Gazi, ortada ikinci Osmanlı Padişahı Orhan Gazi'nin oğlu I. Sultan Murad, altta Fâtih Sultan Mehmed' in oğlu II. Sultan Bâyezid.

Padişahın maiyeti erkâniyle birlikte Eyüp Sultan camiine gidişini gösteren gravür.

cık, Canik, Samsun, Besni, Malatya, Divriği, Darende, Kemah, Alacaşehir şehirlerini, Las ilinin birçok mevkilerini ve Vidin, Selânik, Yenişehir, Mora, Tırhala, Atina ve diğer bazı şehirleri aldı.

Çelebi Sultan Mehmed zamanında Tosya, Kangırı, Kalaycık, Samsun, Hereke, Gekbuze, Darıca, Akşehir, Yenişehir, Beyşehir, Seydişehir tarafları alındı.

II. Sultan Murad; Menteşe, Aydın, Saruhan, Hamîd şehirleriyle Karaman eyaletini, İzmir, Akhisar ve Rumeli cihetinde Alacahisar, Güğercinlik, Canovası, Selânik, Nikbolu, Semendire, Akçahisar, Balyabadra, Germehisarlar, Varna ve sair kaleleri zaptetti.

«Ebülfetih», yahut «Fâtih» ismi verilen II. Sultan Mehmed; İstanbul, Galata, Enez ile Taşoz adası, Bozcaada, Limni, Midilli, Ağrıboz adalarını, Gördes, Balyabadra, Yayçe, Lofça, Bosna ve Hersek, Germehisar, Karlıili denilen hisarları, Arnavut İskenderiyesini, Forca ada, Sırp Voyvodalığının merkezi olan Semendire, İçel, Alâiye, Silifke, Ermenek, Karahisâr-ı Şarkî, Develihisar, Koyunhisar, Kastamonu, Amasra, Trabzon, Kefe, Menkûp, Azak şehirlerini, Çerkesler'in hududuna kadar Eflâk ve Boğdan'ı, bazılarınca yüzü, diğer müelliflerce iki yüzü aşan şehirlerle on iki memleket zaptetti.

II. Sultan Bâyezid Velî; Karaboğdan ile Akkerman'ı ve Tepedelen, İnebahtı, Madon, Koron, Navarin şe-

hirleriyle Mora'nın diğer mahallerini, Lofça'yı ve Dıraç kalesini aldı.

I. Sultan Selim; eski Mısır ve havalisini, Halep, Şam, Kudüs şehirleriyle alelûmum Filistin'i eline geçirdi.

I. Sultan Süleyman Kanunî; Belgrad, İskradin, Varadin, Ösek, Budin, Segedin, Pojega, Uslubin, Çanat, Lipude, Tamışvar, Sülnak, Sikluş, Estergon, Belgrad, İstoni-Belgrad ile Erdel cihetinde bazı kaleleri ve Anadolu'da Tortum, Akçakale şehirlerini, Gürcüler' in Davit Han nam kırallarının eyaletini, Van ve havalisini, Bağdad, Basra, Vâsıt, Şehrizor, Yemen şehirlerini ve Sakız, Rodos, İstanköy adalarıyla Bodrum hisarını ve daha bazı yerleri aldı.

II. Sultan Selim; Kıbrıs ile Yemen kalelerini ve Macar ilinde Pesirim kalesini, Polata ve Yanık taraflarını ve Tunus'u hükmü altına aldı.

III. Sultan Murad; Çaldıran, Tiflis, Şemahı, Demirkapı ile o civarda on yedi kaleyi ve Tebriz, Gence, Erivan ve Nahcivan'ı, Kars havalisini, Lori, Gori ile Dağıstan ve Gürcistan'ı eline geçirdi.

Eğri Fâtihi III. Sultan Mehmed; Macarlar'ın Eğri kalesiyle Kanije'yi ve Çanad, Papa, Babofça kalelerini ve İstoni-Belgrad'ı aldı.

I. Sultan Ahmed; Estergon, Peşte, Tepedelen, Vişegrad, Polata, Pesperim, Lipova, Yanova'yı zapteylediği gibi Eflâk ve Boğdan'ı ikinci defa olarak zaptetti ve Celâlî eşkıyasını mahvederek ortadan kaldırdı.

II. Sultan Osman; Macarlar'ın şimdi harap bulunan Vaç kalesini zaptetti.

IV. Sultan Murad; Erivan'ı, Bağdad'ı aldığından «Bağdad Fâtihi» namıyla anılır.

Sultan İbrahim; Azak'ı ve Girid'in Hanya şehrini Osmanlı topraklarına ekledi.

IV. Sultan Mehmed; Bozcaadası'nı ve Limni'yi, Macarlar'ın Yanva, Buşay, Satbuş, Koloşvar, Uyvar, Varad, Viregöl, Tovigrad, Peşte, Litre, Falkose, Serofije şehirleriyle Lehistan'da Kamaniçe'yi, Podolya'da Çehrin kalesini ve Girit adasını aldı.

II. Sultan Süleyman; Niş, Vidin, Semendire, Belgrad ve Fethülislâm şehirlerini zaptetti.

II. Sultan Mustafa; Sakız'ı, Lipva, Şebeş, Lefoş şehirlerini aldığı gibi Basra'yı da Acemler'den kurtardı.

III. Sultan Ahmed; Mora ve İstendel'i ve Çuka adasını, Ayamavra, Suda, İspalonga, Hemedan, Tebriz, Hoy, Selmas, Erivan, Nahcivan, Şirvand, Şemahı, Gence ve Tiflis'i ve sair kale ve şehirleri zapteyledi.

I. Sultan Mahmud; Adakale ile Belgrad'ı aldı.

Bu suretle Osmanlı Padişahları yavaş yavaş daha ziyade memleketi genişleterek Osmanlı devletinin hududu III. Sultan Mustafa ve I. Sultan Hamid devrindeki hududu aştı, Macar ve Leh illerini de içine aldı ise de, bu son memleketleri çok geçmeden kaybettiler. Mezkûr şehirlerden bazısı birçok defa zapt ve kaybedilmiştir.

OSMANLI DEVLETİ'NİN TEŞKİLÂTI VE İDARESİ

Öteden beri Osmanlı Devleti mutlakiyet üzere idare edilmiştir. Yani emirleri katî olan Padişahın ahali ve âmirlerin mal ve canını dilediği gibi istimal eder, hattâ valilerden birinin başı alınsın diye emrederse, bu emri yerine getirmemek yalnız siyasî bir cürüm olmayıp dine karşı bir küfür sayılır. Şu kadar ki padişahın mutlak hâkimiyeti — bilhassa halkın idaresine ve devletin tamamlığına ait işler — devlet ricaliyle istişare edilerek icra olunur. Bilâkis idareyi keyiflerine göre yürütmek isteyenler düşmeye, hattâ ölüm tehlikesine mâruz kalırlar. Bahusus ki başka suretle askeri zaptetmek de mümkün olmaz.

Saltanat vârisliği en büyük evlâda ait olmayıp Hanedan arasında en yaşlı olan zata düşer. Binaenaleyh padişahın vefatı üzerine yaşça kendi evlâdından büyük kardeşi veya yeğeni varsa o tahta geçer. İlk padişahların zamanında veraset meselesinden dolayı şehzadeler arasında birçok ihtilâflar ve uzun muharebeler başgösterirdi. Bunun önünü almak için padişahın kardeşleri ve yeğenleri olduğu takdirde bunların hepsi saray içinde hapsedilmeye başlandı. Yol üzerindeki şimşir ağaçları sebebiyle «Şimşirlik» denilen mezkûr saraydan şehzadeler, saltanat nöbeti kendilerine gelmedikçe ömürlerinin sonuna kadar çıkarılmazdı.

Padişah vefat edince cenaze resminden önce veziriâzam ile şeyhulislâm efendi halefini hapisten çıkarıp saltanat tahtına oturturlar, bundan sonra yeni padişah kendisinden öncekinin cenaze merasiminin yapılmasını emreder. Tahta çıkışın üçüncü veya yedinci günü ve yahut lüzumunda daha evvel cülûs ve kılıç kuşanma merasimi icra edilmek âdettir. Bu merasim icra edilmedikçe padişahların alay ve debdebe ile çıkması âdet değil ise de bazan bu âdete uyulmamaktadır. Bahsini ettiğimiz merasim Sarayı Hümâyûn'dan Eyüp'teki Ebâ-Eyyûbi Ensârî'nin camiine gidilmek suretiyle icra olunur. Şayet Padişah denizden giderse — nitekim Sultan Süleyman'ın yaptığı gibi — dönüşü karadan olur. Bilâkis umumiyetle yapıldığı gibi, karadan giderse dönüş denizden olur ise de Sultan Mahmud'un hem gidişi, hem de dönüşü karadan olmuştur. İşbu merasim sırasında her sınıf asker Sarayı Hümâyûn'dan Eyüb'e kadar uzanan yol üzerinde saygı ile yer alırlar, sarayın yakınından başlayarak sıra ile evvelâ top arabacıları, sonra topçular, cebeciler, sonra yeniçeriler gelirler. Bütün ulema ve büyüklerin maiyetleri, memurları ile resmî elbiselerini giymiş olarak bu merasimde bulunmaları lâzımdır.

GELECEK SAYIMIZDA:

Osmanlı İmparatorları'nın Taç Giyme Merasimi Olan Kılıçalayı

Eserin yazarının yaşadığı devirde, bir Türk padişahı, zevcesi ve şehzadesi.

Padişah zevcesi olan kadınefendi, oğlu şehzadeye nasihat ediyor.

Bir Türk padişahı, huzuruna kabul ettiği sadrâzam ile.

Tarihte İki Dayak Çeşidi

FALAKA VE KIRBAÇ

DAYAK, tarih boyunca, çeşitli şekillerde tatbik edilmiş bir ceza ve işkence vasıtasıdır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında dayak, doğrudan doğruya bir ceza vasıtası olarak kullanılır, bu da falake şeklinde tatbik edilirdi. Kırbaçlama ancak bir işkence vasıtasıydı. Falaka ise, okul sıralarındaki çocuklardan, yeniçerilere varıncaya kadar herkese tatbik edilen bir ceza şekliydi.

YENİÇERİLER NASIL DÖVÜLÜRDÜ?

Zamanın geleneklerine göre, bir yeniçeriyi, kendi subaylarından başka, hiçbir kimse dövemezdi. Suç işleyen yeniçeriye dayak atılması gerekiyorsa, bağlı bulunduğu ortanın (tabur) kumandanı olan çorbacı (binbaşı) ortanın diğer subaylarını toplardı. Bu toplantıda yeniçeriye vurulacak değnek sayısı kararlaştırıldıktan sonra, sıra dayak merasimine gelirdi.

Dayağın, ortanın bütün efradı önünde atılması âdet haline gelmişti. Bunun için, önce orta ve o ortanın subayları toplanır, daha sonra falakaya yatırılacak yeniçeri meydana getirilirdi. Usulüne göre yeniçerinin ayakkabı ve çorapları çıkarıldıktan sonra, sırt üstü yatırılır, sonra ayaklarının altına tâyin edilen miktarda değnek vurulurdu. Falaka sırasında, bir yeniçerinin değil bağırması, en küçük bir ses çıkarması bile çok ayıp sayılan bir hareketti. Bu bakımdan falakaya yatan yeniçeri arkadaşlarının gözünde küçük düşmemek için çıt bile çıkarmamaya gayret ederdi.

DENİZCİLERDE FALAKA

Falaka ile cezalandırma usulü donanmada da tatbik edilirdi. Buradaki tatbik şekli de yeniçerilerdeki gibi olurdu; gemisine geç gelen, veya her hangi bir şekilde başka bir suç işleyen bir levent, subaylarının verdiği karar üzerine, geminin güvertesinde falakaya yatırılır ve bu dayak merasimi sırasında arkadaşları ve subaylar da hazır bulunurdu.

Falaka, küçük, büyük, herkesin gözünü korkutan bir cezaydı. Bir rivayete göre, Turgut Reis'in donanmadan ayrılarak serbes korsanlığa başlamasına, falakadan kaçması sebep olmuştur. O zamanlar, bir levent olan Turgut Reis, gemisine dönme saatini geçirip de, geç kalınca, falakaya yatmaktansa, kaçmayı tercih etmiş ve serbes korsanlığa başlamıştı.

Avrupa memleketlerinde dayak cezası, doğrudan doğruya kırbaçlama şeklinde tatbik edilirdi. Bu, her halde falakaya göre çok daha şiddetli ve sert bir ceza olmalı. Çünkü kırbaç yemekten ölen birçok kimse bulunduğu halde, falakadan ölene raslanmamıştır denilebilir.

İngilizler, dayak cezasını en sistemli bir hale sokmuş olmakla ünlüdürler. Onlarda dayağa mahkûm olanı kırbaçlamanın belirli kaideleri vardır. Dayak cezası, İngiltere'de bugün de tatbik edilir.

İNGİLİZ HAPİSHANELERİNDE KIRBAÇ CEZASI

«İlk kırbaç sırtımda şakladığı zaman, bir yandan ayak parmaklarıma, öte yandan ellerimin tırnaklarına varıncaya kadar her yanıma yayılan tarifsiz bir acı hissettim. Sırtıma sapianan bir bıçak vücudumu ikiye ayırmış gibiydi. İkinci kırbaç birincidan birkaç santim aşağıda şakladı. Bu, bana birincisinin acısını unutturuvermişti. Şimdi o ilk vuruş hafif bir okşayış gibi geliyordu. Bundan sonra bir sağ omuzuma, bir de sol omuzuma yedim. Dayanılması imkânsız bir şeydi bu. Tepeden tırnağa bütün etlerimin en küçük hücresine varıncaya kadar titrediğini hissediyordum.»

Bu satırlar bir kırbaç mahkûmunun kaleminden çıkmıştır. Çok eski zamanlardan beri çeşitli suçlulara geniş ölçüde tatbik edilen bu ceza, zamanımızda, İngiltere, Kanada, A.B.D.'nin Delaware eyaleti ve bazı Doğu memleketlerinde gene de tatbik edilmektedir. İngiliz serserilerini en çok korkutan şeyin dayak cezası olduğu, herkesçe bilinen bir gerçektir. Ancak şimdi bu ceza hem çok seyrek kullanılmakta, hem de eskisine göre suçlulara daha az sayıda kırbaç vurulmaktadır.

Daha XIX. yüzyılın başlarında dayak cezası alenen

tatbik edilir, üstelik, kadın, erkek ayırt edilmezdi. İngilizler 1689 yılında mahkûmlara dayak atma işinde «dokuz kuyruklu kedi» (cat-o' nine tails) dedikleri bir kırbaç kullanmaya başlamışlardı. O sıralarda vurulan kırbaç sayısının da çok olması sık sık ölümlere sebep olurdu. Çünkü eskiden birkaç yüz kırbaç yeme cezasına çarptırmak olağan bir şey sayılırken bugün vurulacak kırbaç sayısı 30'u geçmemektedir. Bunun sonucu olarak da ölüm oranı 1000' de 1'e düşmüştür. Üstelik «dokuz kuyruklu kedi»nin de kullanılmasından vazgeçilmiştir.

Dayak mahkûmlarının cezası, suçluyu özel bir sehpaya bağlayarak infaz edilir. Dayak sehpası hapishanenin jimnastik salonundadır. Mahkûm buraya ayakta olduğu halde el ve ayaklarından bağlanır. Kırbaçtan korumak için tam ensesine, kulaklarının altından sırtına kadar olan kısmı koruyan özel bir mahfaza sarılır. Karnı hizasında yumuşak bir yastık vardır. Karnı yastığa gelmek üzere belinden de bağlandıktan sonra dayak yemeye hazırlanmış olur. Dayak atılacak mahkûmun sırtı tamamen çıplaktır. Bundan sonra kuvvetli bir gardiyan, mahkûmun sağında veya solunda durarak dövme işine başlar. Suçluların şimdi dayak sırasında doktor kontrolünde bulundurulması da ölümlerin azalmasını sağlamıştır.

Dayağın serserileri ürküten en büyük ceza olduğunda İngilizler geçirdikleri tecrübelerle inanmış bulunmaktadır. 1860-1880 yılları arasında Londra tam bir serseri yatağı haline gelmiş, haydutların şerrinden herkes illâllah demişti. İhmal edilmiş bulunan dayak cezasının yeniden tatbiki 20 yılda türeyen serserileri bir yıl içinde sindirmeye yetti.

Dokuz kuyruklu kedi: İngiliz hapishanelerinde kullanılan ve serserileri kısa zamanda yola getiren kırbaç cezasının tatbik şekli.

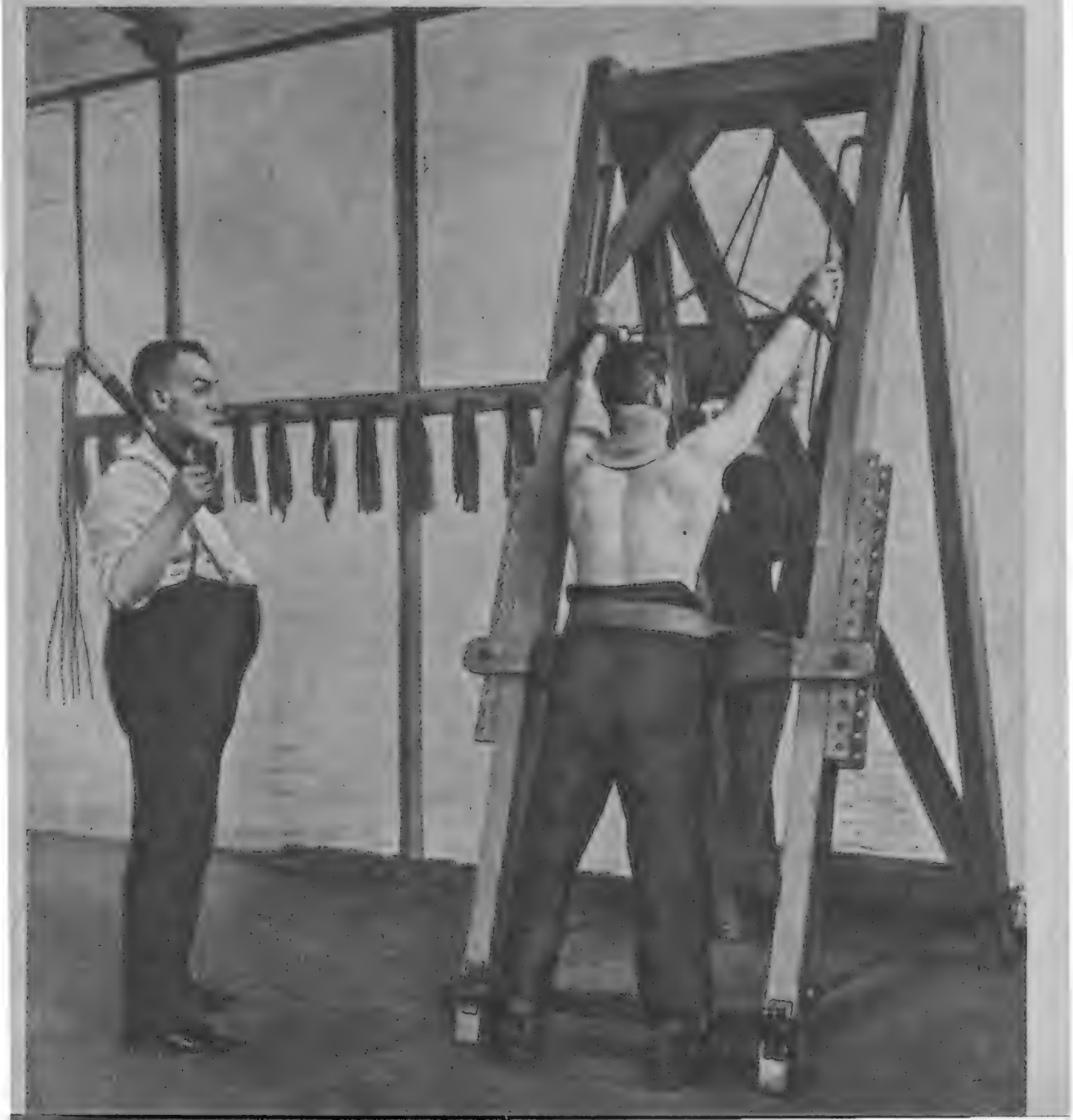

Yakın Tarihin Kanlı Sayfalarından Biri

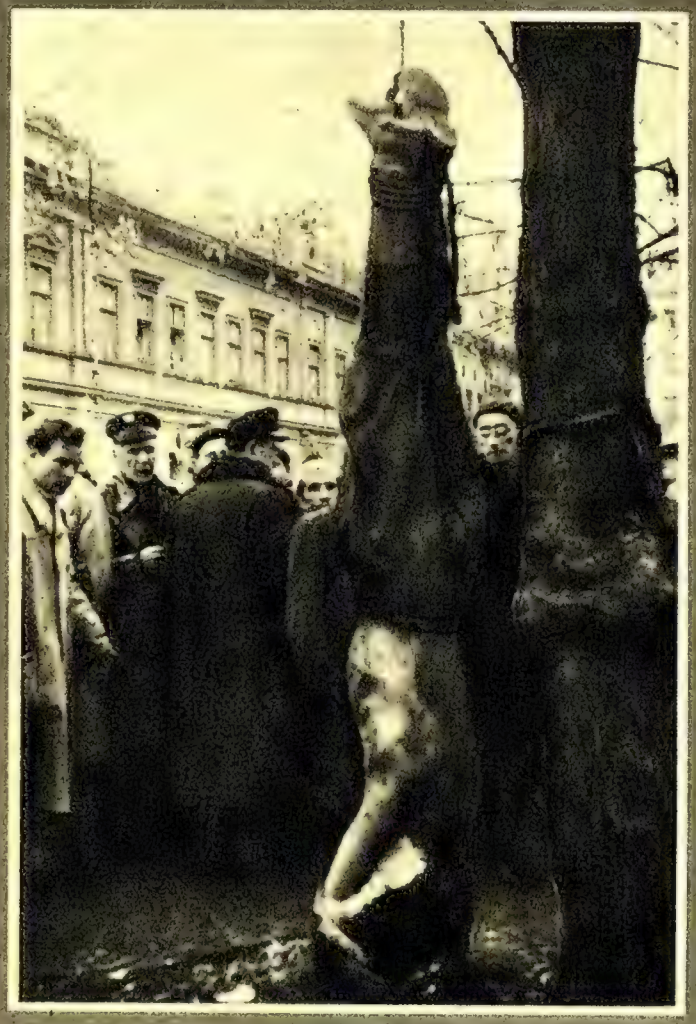

MACAR İHTİLÂLİ

Harp sonrasının en kanlı millî faciası, bundan 9 yıl önce, Macaristan'da geçmişti. Macarlar 1956'da Ruslara karşı ayaklanmışlar; bağımsızlıklarını kazanmak için bir ölüm kalım savaşına girişmişlerdi. O sırada, iktidarda bulunan milliyetçi komünist İmre Nagy'nin ön ayak olduğu bu hareket Ruslar'ın tecavüzü sonunda bastırılmış, karanlık bir sayfa halinde tarihe geçmiştir.

1956 yılının sonbahar ayları hürriyet âşıkı Macaristan'ın, tarihindeki en kara devrelerden biri oldu. Daha önce yapılan çeşitli temaslar sonunda, Ruslar'ın memleketi terk etmesi, Macarlar'ın iç işlerine artık müdahale etmemesi kararlaştırılmıştı.

30 ağustos günü, Budapeşte radyosu, Sovyet kuvvetlerinin şehri terk edeceğini bildirdi. Aynı gün akşam üstü de, radyoda Başbakan İmre Nagy'nin şu mesajı okundu:

> **«Macar kardeşler, size, hükümetimizin teşebbüsleri sonunda, Sovyet askerî birliklerinin çekilmeye başladığını müjdeliyorum. Bu çekilmenin tam bir intizam içinde yapılabilmesi için, vatandaşlarımın her türlü kışkırtıcı hareketten sakınması, düşmanca gösterilerde bulunmaması lâzımdır. Böylelikle vatandaşlarım Ruslar'ın memleketi terk etmesini kolaylaştırmış olacaklardır.**
>
> **Başbakan**
> **İmre Nagy**

Ancak siyasî durum, halka duyurulan bu tebliğdeki kadar sade değildi. Nagy, derhal çok partili bir rejime gitmek istiyor, memleketin içindeki komünist teşekküller ise, bunu önlemeye çalışıyordu. Ruslar'ın istediği ise, Macaristan'da Batılı anlamıyla bir demokrasi kurulması değil, gene tek partili ve komünist bir rejimin iş başına gelmesiydi. Sovyetler Birliği bağımsız, fakat komünist bir Macaristan'ın varlığını hoş görebilirdi. Ancak memleketin gerçek bir demokrasiye kavuşmasına razı olamazdı.

Nagy'nin, daha Ruslar tamamen çekilmeden serbest seçime karar vermesi, Macar komünistlerini telâşlandırmıştı. Böyle bir seçim sonunda, büyük bir bozguna uğrayacakları muhakkaktı. Başlarında Janos Kadar'ın bulunduğu bir grup, Nagy'nin Sovyet aleyhtarlığı uyandıran beyanlarında fazla ileri gittiğini alenen tekrarlamaktan sakınmıyorlardı. Başbakan Nagy, serbes seçim yapılacağını açıkladıktan sonra, kabinesine de yeni üyeleri aldı. Ayrıca Macaristan'ın tarafsızlığını ilân etti. Birçok kaynaklar, Nagy'nin bu tutumunun Ruslar'ı müdahaleye sevk ettiğinde hemfikirdi.

Nitekim 30 ekim gününde yapılan Sovyet neşriyatı birliklerin çekilmesinde bir mahzur olmadığını bildiriyordu. Rusya, Macaristan'daki Rus kuvvetleri komutanına, Macar hükümetince, Sovyet ordusunun geri alınması hakkında bir istek izhar edilince, kuvvetlerin derhal geri çekilmesi için emir vermişti. Bütün bunlar Nagy'nin tutumunun Sovyetlerce tasvip edildiğini açıkça gösteren işaretlerdi.

Bu durum, Nagy'nin tek parti sisteminin kaldırılacağından resmen bahsetmesine kadar değişmedi. Fakat Nagy, demokrasiye yöneliş niyetlerini açıkça belirtilince, Rus politbürosu meseleyi gözden geçirmek üzere derhal toplantıya çağırıldı. Durumu yakından takip edenlerin söylediğine göre, Macarlar'ın tutumuna karşı silâhlı müdahale kararı bu toplantıda alınmıştı. Buna rağmen, Rus birliklerinin çekilmesi 31 ekim akşamına kadar devam etti. Fakat aynı günlerde bu davranışla taban tabana zıt başka bir hareket daha oluyor, yeni Rus tank birlikleri Macaristan topraklarına giriyorlardı.

İhtilâlde can kaybı kadar mal kaybı da büyük olmuştu. Ağır hasara uğramış bir binanın hali burada geçen savaşların dehşetini açıkça gösteriyor.

RUSLAR'IN NİYETİ ANLAŞILIYOR

Kasım ayının ilk günlerinde de Nagy'nin alenî Rus aleyhtarlığı güden beyanları, siyasî partilerin faaliyetlerini artırmalarına sebep oldu. Bütün bunlar, gerçekten Macaristan'ın hür seçimlere gideceğini gösteriyordu. Diğer taraftan ordudaki üniformaların değiştirilmesine, eski Macar geleneklerine uygun bir kılığa bürünmesine de karar verildi. Memleketin birçok şehirlerinde sansürden geçmeyen gazeteler yayınlanmaya başladı.

O arada Gyor şehri sendikaları ihtilâl komitesi umumî grev ilânına karar verdi. Grev son Rus askeri Macaristan'ı terk edinceye kadar sürecekti.

Bütün bunlar olup biterken Ruslar bir yandan çekiliyor, öbür yandan memlekete yeni kuvvetler gönderiyorlardı.

Bazılarının sandığı gibi Ruslar'ın bu hareketi tereddüt eseri değildi; sadece kurnazlık ediyorlardı; Macarlar'ı aldatmak için Peşte'den tanklarını çekmeye devam ettiler; o sırada da kuzeydoğu sınırından Macar topraklarına taze takviye kuvvetleri giriyordu.

1 kasım günü saat 19 sıralarında Başbakan Nagy, Macaristan'ın tarafsızlığını ilân etmesinden bir müddet sonra, Sovyet büyük elçisi, Andropof'u kabul ede-

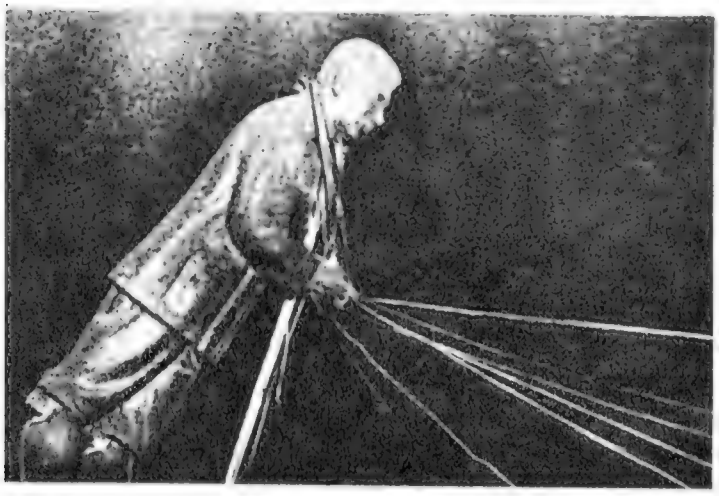

rek kendisine Macar milletinin tarafsız kalmak ve Varşova andlaşmasını derhal bozmak hususundaki kararını tebliğ etti.

Nagy, Sovyet Rusya Prezidium Başkanı'na da bu yolda bir telgraf çekerek derhal müzakerelere geçilmesini talep etti. Hakikatte bu talep Nagy'nin, müthiş bir ümitsizliğe kapılmaya başladığını gösteriyordu. Çünkü bir, iki gün içinde Macaristan'a giren Rus tank birliklerinin memleketin içlerine doğru ilerlediğini biliyordu; her şeyin mahvolduğunun farkındaydı. Öyle ki, 3 kasımda özel müşavirleriyle, hangi devlete iltica etmesi gerekeceği meselesini bile görüştü. Batılı devletler sefaretlerine iltica edemezdi; çünkü, o zaman «Emperyalistlerin ajanı» olmakla itham edilebilirdi. Kala kala, Yugoslavya ve Lehistan sefaretleri kalıyordu. Yugoslavya sefiri, Nagy'nin talebine derhal müspet cevap verdi. Anlaşılan sefir bu ihtimali düşünmüş ve Belgrad'dan talimat bile almıştı.

Öte yandan, kabine toplantılarına bütün bakanlar katılmıyordu. Bunlardan dördü: Kadar, Apro, Marosaf ve Munnich, Mikoyan tarafından Sovyet sefaretine davet edildikten sonra bir daha görünmemişlerdi. Nitekim, Kadar, sonradan Ruslar tarafından seçilmiş bir başvekil olarak ortaya çıktı.

Kasımın ikinci günü, Sovyetler'in Birleşmiş Milletler nezdindeki temsilcisine, Rus tanklarının Macaristan'a girmekte olduğu söylenerek, bu hâdisenin izahı istendi. Elçi, böyle bir şeyin aslı olmadığını söyledi. İnsana öyle gelir ki, büyük bir devletin temsilcisi, hükümetinin emriyle, böylesine hayâsızca yalan söyleyince, artık medenî insanların arasına girmemesi, yahut hiç olmazsa böyle alenen yalan söyleyen temsilciden hesap sorulması gerekir. Fakat ne gezer?

FACİALAR BAŞLIYOR

Öte yandan, Budapeşte'deki Sovyet temsilcileri, Macar ordu şefleriyle, Rus kuvvetlerinin çekilmesi hakkında görüşmelere giriştiler.

Macaristan'daki komünist idareye ve bilhassa Ruslar'a karşı ayaklanan Macarlar, birkaç gün içerisinde durumu hâkim olmuşlardı. Bu devrenin en önemli olaylarından biri Budapeşte'deki Stalin heykelinin yıkılması ve Stalin resimlerinin yakılmasıdır. Bu sayfadaki resimlerde heykeli yıkılırken ve Stalin'in resimlerini yakan gençleri görüyorsunuz.

Ruslar'ın samimiyetlerine inanmak gafletinde bulunan Macaristan Millî Müdafaa Vekili Albay Maleter ve Kurmay Başkanı General Kovacs bu görüşmeler esnasında, 3 kasım gecesi tevkif edilerek Gorki caddesindeki bir viliâya hapsedildiler.

O günün akşamı Ruslar memleketin bütün stratejik noktalarını tutmuş bulunuyorlardı: Uçak meydanları, mühim yollar, istasyonlar, işgal edilmişti. Bu facialar olup biterken, Ruslar durmadan tecavüzî niyetleri olmadığını tekrar ediyorlardı.

4 kasım günü sabah saat 4'te 6 000 tankla mücehhez 15 Rus zırhlı tümeni Macaristan'a saldırdı. Budapeşte sırtları birden dumanla kaplanmış; bombalar şehrin göbeğine yağmaya başlamıştı. Çok geçmeden çıkan yangınlar ufku kızıla boyarken, Rus Mig uçakları da Gyor ve Budapeşte göklerinde uçmaya başlıyordu.

Çarpışmalar başladıktan birkaç dakika sonra, Başbakan İmre Nagy radyoda şu mesajı okudu:

«Sovyet birlikleri, bu sabah meşru hükümeti devirmek üzere Budapeşte'ye saldırdılar. Askerlerimiz dövüşüyor. Hükümet iş başındadır. Olayı Macar milletine ve dünya efkârına duyururuz.»

Saat yediyi yirmi geçe, Ruslar, Parlâmento meydanına varmışlardı. Bir kısım subaylar Parlâmento binasına girerek Nagy'yi ve arkadaşlarını yakalamak istedilerse de, gayretleri boşa gitti. Nagy ile 15 mebus aileleri Yugoslavya sefaretine sığınmışlardı (*).

Kardinal Mindszenty de Birleşik Amerika sefaretine iltica etmişti. Saat 8'de Rus başkomutanı Macar hükümetine bir ültimatom vererek, öğleden evvel mukavemete son verilmediği takdirde Peşte'nin bombardıman edileceğini bildirdi. Halbuki, o sırada zaten bin kadar Rus tankı şehre yangın bombaları yağdırıyordu.

İMDAT SESLERİ

Öte yandan, dünya efkârı da hâdiseleri derin bir infialle takip ediyor, fakat bir şey yapamıyordu. Arada sırada, **«Szabad Nep»** gazetesi teleksle Viyana'ya bazı mesajlar gönderiyordu. Bunlardan bazı parçalar vermeyi, hâdiselere ışık tutmak bakımından, faydalı buluyoruz:

«... Ruslar sabah karanlığında Peşte'ye karşı hücuma geçtiler... Hürriyet uğruna harcadığımız gayretlere karşı girişilen bu saldırıyı dünya efkârına bildirinlz... Bize yardım ediniz... Bize yardım ediniz... S.O.S.... S.O.S.... S.O.S....»

Macaristan resmî basın ajansı «M.T.İ.» de dünyaya şu mealde bir mesaj yaydı:

«Rus saldırısı bu sabah başladı. Mig uçakları tepemizde. Budapeşte ve Gyor çevrildi... Nagy de ortalarda yok. Hepimiz Macaristan ve Avrupa için ölmek kararındayız...»

Gene **Szabad Nep** gazetesinin teleksi az sonra şu mesajları yayınlıyordu:

(*) 22 kasımda, Ruslar'ın müsaadesiyle sefareti terk eden Nagy ve arkadaşlarını, Sovyetler'in kaçırdıkları malûmdur.

Macarlar, sokak muharebelerinde büyük kayıplara uğramıştı. Bir mücahit, cesetler arasında kardeşini teşhis etmeye çalışıyor.

«... Elimizde silâh yok gibi bir şey. Ağır top da mevcut değil. Halk, tanklara el bombalarıyla hücum ediyor, yahut da şoförlerinin pencerelerini kapatıyor...»

Teleks bir, iki saat sustu, sonra tekrar başladı:

«... Silâhlar konuşmaya devam ediyor. Rus tankları ve ağır topları yaklaşıyor... Birleşmiş Milletler ne âlemde? Ne olur bize biraz gayret verin...»

«... Üstümüzde bir sürü uçak dolaşıyor. Saymak mümkün değil. Tanklar da geliyor... Sürüler gibi tank. O kadar gürültü çıkarıyorlar ki, arkadaşların söylediklerini duymak mümkün olmuyor...»

Saat 18.56'da Budapeşte radyosundan şu son mesaj alınabildi:

«Macaristan Yazarlar Birliği konuşuyor. Bütün dünya yazar ve bilginlerine hitap ediyoruz: Dakikalarımız sayılıdır. Durum sizce de malûm: Teferruata hacet yok. Yaşasın Macaristan! Ayaklanınız ey Macar yazarları, bilginleri, işçileri, köylü ve entelektüelleri! Ayaklanınız!»

Bundan sonra birkaç dakika müzik duyuldu. Sonra 20.15'te o da sustu. Can çekişme faslı bitmişti.

Macar ihtilâlcileri ellerindeki bütün imkânları kullanarak Rus tanklarını, bir müddet durdurabilmişlerdi. İşte Budapeşte sokaklarında bir Rus tankının kalıntısı.

İNSANLIĞIN YÜZ KARASI

Bu sefer Macaristan'a akın eden Rus askerlerinin hareketleri, kendilerinden evvel gelenlerinkinden çok farklıydı. Yeni gelenler, bir kelimeyle korkunçtular. Her şeyden önce Macaristan'a gelmek, askerleri son derece sinirlendirmişti. Çünkü içlerinden birçoğu terhis edilmek üzereydi. Bu durumda tekrar buraya gönderilmeleri, onları çılgına çevirmişti. Fakat Macarlar da cansiperane savaşıyordu. Rus tanklarının yüzlercesi berhava edilmiş, parçalanmıştı. Şüphesiz, enkaz derhal kaldırılıyordu, çünkü bu manzaranın herkes tarafından görülmesi Ruslar'ın işine gelmiyordu. **«Molotof Kokteyli»** denen ve halkın icadı olan bombalar tanklara çok zayiat verdirmişti. Bombayı yiyen tankın mürettebatı kendini dışarıya atabilse bile, bu sefer kurşunla yere seriliyordu.

İlk zamanlarda tanklarda, Ruslar'a rehberlik eden Macar komünist gizli polis (AVO) memurları da bulunuyordu.

Ruslar'ın vahşeti tarife sığacak gibi değildi. 1945, hattâ 1949 yıllarında bile böyle hareket etmemişlerdi. Her hangi bir binadan tek kurşun atıldı mı, orada taş üstünde taş bırakmıyorlardı. Ruslar, dispanserleri bile mitralyöz ateşine tutuyor, yahut fosforlu bombalarla yakıyorlardı. Yüzlerce hasta, hemşire ve doktor bu şekilde can verdi.

Rus askerleri bilhassa, şarapçı dükkânlarını soyuyor ve körkütük sarhoş oluyorlar, sonra da evlere dalarak kadınlara saldırıyorlar, eğlence maksadıyla silâhlarını gelip geçenlere boşaltıyorlardı.

Şarapçıların soyulması öyle bir hal aldı ki, halk nihayet Ruslar'ın rezaletlerine mâni olmak için dükkânlara hücum ederek, şarapları sokağa dökmeye mecbur oldu.

Buna kızan Sovyetler, bu defa yiyecek taşıyan vasıtalara saldırmaya başladılar. Şarap dökme hâdisesine misilleme olarak bir hastanenin süt kamyonunu durdurdular ve hastaların dört gözle beklediği sütü sokaklara döktüler.

Caddeler, kırık cam parçaları ve cesetlerle doluydu. Yiyecek bulunmuyordu. Dükkânlar soyuldu, evler ateşe verildi, hastaneler yerle bir edildi. O güzelim şehir artık bir harabe halini almıştı. 1945 muhasarasında bile manzara bu derece feci değildi. Kadar hükümeti işçilere hitapla, tekrar işlerine dönmelerini rica ediyor, silâhlarını teslim edenlerin affedileceğini ilâve ediyordu. Ama bu va'de inanarak silâhlarını teslim etmek gafletinde bulunanların hepsi, Ruslar tarafından kurşuna dizildi.

AVO (Macar komünist gizli polis teşkilâtı) da vatandaşlardan intikam almak sevdasına düşmüştü. Çarpışmaların devam ettiği Budapeşte'de hürriyet kahramanlarını Tuna köprülerine kurulan darağaçlarında asıyorlardı.

Kukla başbakan Janos Kadar en sonunda işçi komiteleri liderlerini yakalattı. Bunun üzerine işçiler grev ilân ettiler. Grevler yüzünden çıkan çarpışmalar sonunda dereler gibi kan aktı. Bütün bunlara rağmen Kadar Hükümeti gene de bir netice alamıyordu.

İlk on gün, grev umumî bir mahiyet almıştı. Sonradan işçiler yavaş yavaş çalışmaya başladılar. Çalışanlar hiç olmazsa fabrikalarda ekmek buluyor, para alıyorlardı. İşbaşı edenler yalnız gıda sanayiinde çalışanlardı. Öteki işçiler grev tehdidiyle onları niyetlerinden vazgeçiriyordu.

Aralık ayı başlarında kadınlar da nümayişlere başladılar. İngiliz ve Amerikan sefaretine giderek **«Kahrolsun Kadar»**, **«Defolun Ruslar»**, **«İmre Nagy'yi isteriz»** diye bağırdılar. İki gün sonra gene birçok işçi

tevkif edildi. Bunların suçu sabotaj ve devlet aleyhine propaganda yapmaktı.

Ruslar ve Kadar hükümeti Macarlar'ın bu tutumu karşısında ne yapacağını şaşırmış gibiydi. Sonunda politikalarını değiştirdiler. Artık bir taraftan tavizde bulunuyor, öte yandan tehditler savuruyorlardı. Bütün bunlardan bir sonuç alamayınca 11 aralıkta herkesin silâhlarını resmî makamlara teslim etmesini emrettiler. Teslim etmeyenler idam edilecekti.

Sırf bu bahane ile o günlerde yüzlerce kişi idam edildi.

SÜRGÜNLER BAŞLIYOR

Ruslar kasım ayının ortalarına doğru genç Macarlar'ı Sibirya'ya sürmeye başladılar.

Kasımın 13'ünde, hayvan taşımaya mahsus vagonlarla Rus hududuna sevk edilen Macar delikanlıları, vagonların aralıklarından hallerini bildiren mektuplar atmaya muvaffak oldular.

Bunun üzerine halk derhal teşkilâtlanarak trene hücum etti ve genç vatanseverler kurtarıldı. Macar milleti gene galeyana gelmişti. İşçiler hükümete müracaatla, sürgünlere son verilmediği takdirde madenleri su baskını altında bırakacaklarını bildirdiler.

Buna rağmen sürgün hareketi durmadı: Gençleri mekteplerden, hastanelerden toplayarak vagonlara dolduruyorlar ve Rusya'ya gönderiyorlardı.

Avusturya'ya kaçarken yakalananlar evvelâ Gyor civarında toplama kamplarına sevk ediliyor, sonra da Rusya'ya sürülüyorlardı. Bunlardan çoğu Macar tren memurlarının gayretiyle kurtuldu. Bunun üzerine Ruslar taktik değiştirdiler. Gençler, önce Çekoslovakya'ya, oradan Sibirya'ya gönderiliyordu. Çok geçmeden genç kızları da aynı muameleye tâbi tutmaya başladılar.

Bugün Rusya'ya sürülen Macarlar'ın sayısını bilmiyoruz. 19 kasım 1956 günü beyanatta bulunan Mr. Cabot Lodge (Amerika'nın Birleşmiş Milletler nezdindeki delegesi), 18 gün içinde 16 000 Macar gencinin Rusya'nın yolunu tuttuğunu resmen söylemiştir.

Macar faciasının dünya efkârında uyandırdığı tepkiler Ruslar'ı bile şaşırttı. Her tarafta komünizm aleyhtarı gösteriler tertip ediliyordu. Komünist âlem bile bu hâdiseler yüzünden sarsıntı geçirdi. Hür dünya ve Birleşmiş Milletler Macaristan'da geçen bu kanlı hâdiseler karşısında maalesef bir varlık gösterememişti.

İhtilâlden sonra başbakanlığa getirilen Janos Kadar, bir toplantıda Kruşçef'le samimî bir konuşma sırasında.

*

Kanlı ihtilâlin, Ruslar'ın ezici kudreti karşısında başarısızlıkla son bulması üzerine, Başbakan İmre Nagy Yugoslavya (resimde okla gösterilen) sefaretine sığınmıştı. Binaya ancak diplomatlar girip çıkabiliyordu. İki Macar gazetecisi bir yolunu bulup girmeye çalışırken yakalandılar. Ve bir daha kimse onları görmedi.

Tarihe Akan Bir Ay

Aralık 1964

1 ARALIK:

A. B. D.'nin 28 kasımda Merih'e doğru fırlattığı Mariner IV peykinden sonra Ruslar da Merih'e doğru Zond II peykini fırlattı.

2 ARALIK:

Eski Arjantin diktatörü Juan Peron, uçakla Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrine gelmiş, Brezilya makamları, diktatörün yoluna devam etmesine izin vermemişlerdir. Paraguay'a gitmek isteyen Peron İspanya'ya geri gönderilmiştir.

4 ARALIK:

Adalet Partisi İstanbul il başkanlığına Mustafa Gürpınar seçildi. Başkanlık mevkii Ahmet Dallı'nın genel yönetim kuruluna seçilmesiyle boşalmıştı.

5 ARALIK:

Hindistan'dan Vatikan'a dönmekte olan Papa'nın uçağı, Türkiye semalarından geçti. Uçağa Türk jetleri refakat etti.

8 ARALIK:

Genel Kurmay Başkanı Sunay'ın Senato ve Millet Meclisi'ne gönderdiği ikaz mektubuyla ilgili olarak, parti liderleri Çankaya'da toplandı.

9 ARALIK:

Adalet Bakanı Sedat Çumralı istifa etti.

10 ARALIK:

Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender ile İmâr ve İskân Bakanı Celâlettin Uzer istifa etti.

● İsveç Kıralı VI. Gustave, 1964 Nobel mükâfatlarını dağıttı. Fizik Mükâfatını, Amerikalı Dr. Charles H. Townes ile iki Rus bilgini aldı. Dr. Charles H. Townes mükâfatın yarısını aldı, Rus doktorları diğer yarıyı paylaştılar. Bu ilim adamları, kudretli ışık ve radyo ışını **Laser** ve **Maser** üzerindeki çalışmalarından ötürü mükâfatı kazanmıştı. Dr. Feodor Lynen ve Amerikalı Dr. Konrad Bloch tıp mükâfatını paylaştı. Nobel kimya mükâfatını Amerikalı biyokimya mütehassısı Mrs. D. C. Hodgkin kazandı. 1964 barış mükâfatı Amerikalı zenci lideri Dr. Martin Luther King'e verildi.

Bu yıl Edebiyat mükâfatını kazanan Jean-Paul Sartre, bilindiği gibi, mükâfatı reddetmişti.

11 ARALIK:

Adalet bakanlığına Sırrı Atalay Ulaştırma Bakanlığına Mahmut Vural, İmâr ve İskân Bakanlığına Sadık Kutlay tâyin edildi.

13 ARALIK

Holândalı bir rahip, Kongolu âsilerin 6 Belçikalı'yı koyun gibi boğazladıktan sonra etlerini yediklerini, cesetlerini de sattıklarını açıkladı.

14 ARALIK:

Âsiler, Kongo'da yeniden hücuma geçtiler. Dışişleriyle görevli İngiliz Devlet Bakanı George Thomson, Avam Kamarası'nda, Afrika'da şimdiye kadar 20 000 yerlinin öldürüldüğünü söyledi.

15 ARALIK:

Âsilerin elinde bulunan Türk doktoru Niyazi Tunga kurtuldu. Lumumbacılar'ın elinde 8 Türk ailesi bulunduğu bildiriliyor.

● İtalya Cumhurbaşkanı Antonio Segni istifa etti.

16 ARALIK:

Kanada'nın bayrağı değişti. Kanada Avam Kamarası'nın uzun tartışmalardan sonra büyük bir ekseriyetle vardığı karara göre, bayrak, beyaz zemin üzerine kırmızı bir akça ağaç yaprağından ibaret olacaktır.

17 ARALIK:

Mısırlılar Kongolu âsilere Rus yapısı silâhlar verdiler. 10 uçak dolusu malzeme gönderildi.

19 ARALIK:

Ali Sami Yen Stadyumu'nun açılış maçı sırasında bir gazocağının parlaması sonunda paniğe kapılan halkın tribünden düşmesi, 84 kişinin yaralanmasına sebep oldu. Açılış maçında Türkiye-Bulgaristan berabere kaldı.

20 ARALIK:

AP Genel başkan yardımcılıklarına tarihçi Prof. Dr. Osman Turan, Cihat Bilgehan, Faruk Sükan seçildi.

21 ARALIK:

A.B.D. Cape Kennedy üssünden Explorer 26 Peykini attı. Bu peykin özelliği yörüngesinin çok geniş oluşunda. Dünyadan 25 000 km. uzaklaşacak ve en yakın olduğu zaman 320 km.'ye gelecek. Vazifesi radyasyonları ölçmek.

23 ARALIK:

Kıbrıs Türkleri'ne silâh kaçırmaktan sanık Lars Lindh ve Helge Hjalmarsson adlı İsveçli subaylar 8'er ay hapse mahkûm oldu. Yüksek mahkemenin verdiği bu karar kesindir. Subaylar daha önceki karara itiraz etmişti.

24 ARALIK:

Atina Büyükelçisi Nedim Veysel İlkin'in merkeze alınması hakkındaki Bakanlar Kurulu kararını Cumhurbaşkanı da tasdik etti.

27 ARALIK:

İstanbul Senatörü Sami Kırdar bir kalp krizi sonunda öldü.

28 ARALIK:

Dünya İslâm Kongresi Somali'nin başkenti Mogadişu'da toplandı. Kongreye başkanlık eden Filistin Müftüsü, 36 memleketteki 600 000 000 Müslüman'ın birleşerek dünya gelişmelerine istikamet verecek 3. bir blok kurmasını istedi. Kongreye bir müşahit delegeyle Türkiye de katıldı.

● Çanakkale'yi sel bastı. 150 ev yıkıldı 500 ev oturulmaz hale geldi.

● İtalyan Cumhurbaşkanlığına Giuseppe Saragat seçildi.

29 ARALIK:

İzmir'de sel. 1 000 ev sular altında kaldı.

30 ARALIK:

Siyasî partiler kanunu protokolü imzalandı. Tasarıya göre suçlu üyesini ihraç etmeyen partiler kapatılacak.

Rasputin nasıl öldürüldü?

ÇEVİREN:
MAZHAR
KUNT

Rasputin, çağdaş tarihin en karanlık simalarından biridir. Basit bir köylü olduğu halde Rus hanedanı üzerinde büyük bir nüfuz kurmayı başarmıştı. Bundan endişelenen genç Rus prensleri, onu öldürmekten başka çare göremediler.

NİHAYET, Rasputin'in, Prens Yusupof'un sarayında öldürülmesi kararlaştırılmıştı. Prensin sarayı, Moika nehri kıyılarındaydı. Sarayın, kalın duvarlı, tavanı kemerli bodrumları, adam öldürmek için en mükemmel bir yerdi. Ancak, işe girişmeden önce bu korkunç bodrumları, rahat, cazip bir salon şekline sokmak gerekiyordu.

Yusupof gibi bir prensin sarayında bunu temin etmek çok kolaydı. Birkaç gün içinde, bodrumun ıslak zemini kalın halılarla döşendi, etrafa nefis vazolar kondu; bodrum pencereleri ağır perdeler ardında görünmez hale getirildi; nihayet salona devrin en nâdide oymalı kakmalı eşyaları, rahat koltuklar yerleştirildi.

Etrafa tatlı bir sıcaklık vererek yanan şöminenin önüne bir ayı postu serilmiş, hemen oracığa kurulan sofraya kristal bardaklar, tabaklar ve kadehler konmuştu. Yusupof artık dostu Rasputin'i buraya davet edebilirdi. Daha önceden bir sırasını getirerek, çok yakın dostlarıyla sarayının alt katında yiyip içip eğlendiklerini söylemişti. Bu bakımdan Rasputin, ondan kolay kolay şüphelenemezdi.

Cinayet Gecesi

Çarın kuzeni Grandük Dimitri Pavloviç, 16 aralık 1916 günü, yarında teğmen Sukotin olduğu halde Yusupof'un sarayına gittiği zaman saat gecenin on birini gösteriyordu. Görecekleri korkunç vazifenin tesiri altında olan üç arkadaş, sessizce mebus Purişkeviç ve doktor Lazovert'i beklemeye koyuldular.

Nihayet gece yarısına doğru onlar da geldi. Purişkeviç, her zaman olduğu gibi hareketli ve asabiydi; doktor Lazovert de şoför elbisesi giymişti.

Yusupof, dolaptan, zehri çıkardı, masaya da içinde 6 tane pasta bulunan bir tabak koydu. Bunlardan üçü pembe krem glâse ile örtülü, ötekiler krem şokolalı idiler. Her hangi bir yanlışlığa meydan vermemek için yalnız pembe pastalara zehir

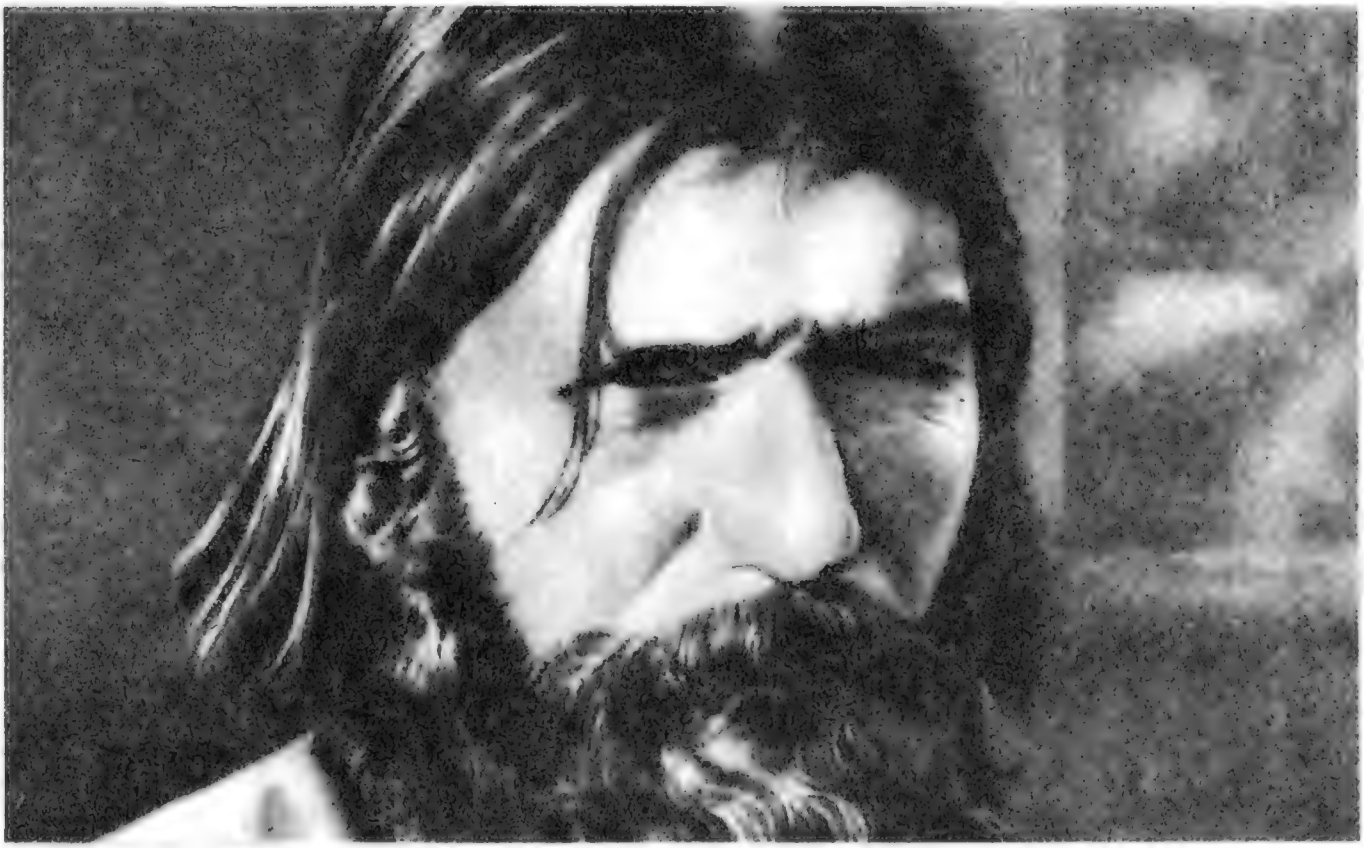

Adı, Rus argosunda «ayyaş, sefih» mânasına gelen Rasputin, Rus hanedanı üzerinde büyük bir nüfuz kurmuştu. Sarayda her dediği oluyordu.

karıştırılacaktı. Doktor Lazovert, kauçuk eldivenlerini taktı, siyanürü toz haline getirdi, sonra pembe pastaların üstünü kaldırarak zehri serpti. Pastalara karıştırdığı zehir birkaç kişiyi bir anda öldürebilecek kuvvetteydi. Ayrıca Rasputin'in bardağına boşaltmak üzere de bir miktar siyanür eritildi...

Rasputin'i Yusupof kabul edecekti; fakat hareketi ve eğlenceyi seven Rasputin, belki de sessizlikten şüpheye düşebilirdi. Bunun önüne geçmek için Yusupof'un arkadaşları üst katta gramafonla neşeli havalar çalacaklardı.

Yusupof hazırlıklar tamamlanınca kalın bir kürk giyerek Lazovert'in sürdüğü otomobile bindi. Çok geçmeden, Gorokovaya sokağındaki 64 numaralı binanın önünde durmuşlardı. Prens henüz avluya girmişti ki, kapıcı yolunu kesti:

— «Kimi istiyorsunuz?»

— «Grigori Efimoviç'i (*) göreceğim.»

— «İsminizi söyler misiniz? Hem neden bu kadar geç geliyorsunuz?»

— «Efimoviç'in isteği üzerine bu saatte geldim. Hattâ, bana, servis merdiveninden çıkmamı tembih etti.»

Yusupof Soğukkanlıydı

Kapıcı bir şeyler homurdandıktan sonra sustu. Merdivende ışık yoktu; Yusupof el yordamiyle ilerlerken birkaç defa ayağı basamaklara takıldı. Nihayet Rasputin'in dairesine vardı; zile dokundu:

— «Kim o?»

Bu, Rasputin'in sesiydi. Yusupof elinde olmadan ürperdi.

— «Benim, Grigori Efimoviç, sizi almaya geldim.»

Rasputin kapıyı açtı. Yusupof yandaki odadan kendini gözetlediklerini sanarak yakasını kaldırdı. Bu hareket Rasputin'i hayrete düşürdü:

— «Ne diye saklanıyorsun öyle?»

Prens biraz şaşaladı:

— «Şey...» dedi, «bu gece buluşacağımızı kimseye duyurmayacaktık ya...»

— «Evet, haklısın, zaten ben de evdekileri savdım.»

Rasputin her zamankinin aksine itina ile giyinmişti. Sırtında beyaz ipekli bir

(*) Rasputin'in asıl ismi.

blûz vardı. Belini, gene ipekten kızıl bir kemerle sıkmıştı. Siyah kadife pantolonunun altında yepyeni çizmeleri görülüyordu.

O anda Yusupof kalbinin merhamet ve istihkarla dolduğunu hissetti; ölümüne gitmekte olan bu adama acıyor, onu öldürmek için birtakım sahtekârlıklara başvurduğu için de kendisinden nefret ediyordu. Fakat bu ruh haleti uzun sürmedi; başladığı işi bitirmesi lâzımdı.

Rasputin Ölüme Gidiyor

Kapıyı çekerek dışarı çıktılar. Ortalık gene karanlıktı ve Rasputin, Yusupof'un elinden tutarak yol gösteriyordu.

Prens gene kalbinin burkulduğunu hissetti: Karanlıkta, kurbanıyla el ele merdivenlerden inmesi onu kendisinden iğrendiriyordu. Merdiven de uzadıkça uzuyordu. Nihayet dış kapıyı buldular, otomobile atladılar ve Moika kıyılarındaki saraya vardılar.

İçeriye girince Rasputin kulak kabarttı:

— «Hayrola, burada âlem mi tertip ettiniz?»

Gramofonun çaldığı Amerikan havaları ve birtakım neşeli sesler duyuluyordu. Yusupof alelâcele:

— «Hayır,» dedi. «Karım ı arkadaşları olacak... Neredeyse giderler. Onlar gidinceye kadar bir fincan çay içsek ne dersiniz?»

Rasputin zevkle döşenmiş ılık salona girince, memnun oldu. Fakat çayı ve pastaları reddetti.

Yusupof endişeliydi. Acaba Rasputin bir şeyden mi şüphelenmişti? Fakat istediği kadar şüphelensin, artık onu ne pahasına olursa olsun buradan sağ çıkarmayacakları muhakkaktı.

Rasputin hakikatte, hiçbir şeyden şüphelenmemişti, fakat tuhaf değil mi? Garip bir önseziyle kendisini sevmeyenlerden şikâyetle söze başladı ve:

— «Ama ben onlardan korkmam» dedi, «çünkü ellerinden bir şey gelmez. Birkaç defa öldürmeye kalktılar. Allah beni daima korudu. Bana el kaldıracakların âkıbetleri fena olacaktır.»

Bir müddet sonra Rasputin, nihayet bir bardak çay istedi. Yusupof, onun bu isteğini derhal yerine getirdi, aynı zamanda pasta tabağını da uzattı. Rasputin evvelâ almak istemedi, fakat sonra pastalardan birini ağzına götürdü. Yusupof, kalbi durmuş, karşısındakinin yere yıkılmasını bekliyordu. Fakat adam pastayı zevkle yedi, hattâ tekrar ve tekrar aldı...

Yusupof'un hayretten ağzı açık kalmıştı. Bir boğayı bile hemen yere serebilecek kuvvette olan zehrin bu adama tesir etmemesini aklı almıyordu. Rasputin zehirli şaraptan da içti, dilini şaklattı ve:

— «Şarabı severim» dedi, «biraz daha ver.»

Böylece birkaç bardak içti. Bazan, yutmakta zorluk çekiyormuş gibi elini boğazına götürüyordu. Sonra, gene ayağa kalktı ve odada gezinmeye başladı. Yüreği ağzına gelen Yusupof nihayet sordu:

— «Grigori Efimoviç neyiniz var?»

— «Hiç... Hiçbir şeyim yok, yalnız boğazım biraz yanıyor gibi...»

Vakit ilerliyordu. Saat iki buçuk olmuş, üst katta bekleyenler sabırsızlanmaya başlamıştı. Uykusuzluktan ağırlaşmış gibi duran Rasputin bir aralık sordu:

— «Nedir bu gürültü?»

— «Her halde karımın davetlileri gidiyor olmalı... Yukarıya çıkıp bir bakayım...»

Üst katta sabırsızlık ve endişe içinde bekleyen Grandük Dimitri, Purişkeviç ve Sukotin, Yusuf'un etrafını sardılar.

— «Ne oluyor? Hâlâ bitmedi mi işi?»

Prens yavaşça cevap verdi:

— «Zehir tesir etmiyor...»

Hiç beklemedikleri bu sözleri duyunca hepsi sustular. Ne söyleyeceklerini bilemiyorlardı.

Nihayet grandük:

— «Olamaz, imkânı yok» diye bağırdı.

Hepsi şaşkına dönmüştü. Ne yapmak, neye karar vermek lâzımdı? Hepsi birden herifin üstüne yürüyerek boğabilirlerdi. Fakat mademki bu işe bir defa Yusupof başlamıştı, onun bitirmesi lâzımdı. Zehir tesir etmediğine göre, tabanca kullanmak zorunda kalacaktı.

Yusupof, veliaht grandük Dimitri'nin tabancasını alarak gizli merdivenden aşa-

Rasputin'i öldürmeyi başaran Türk asıllı bir aileden inen Prens Feliks Yusupof.

Rasputin'in dairesi, hiçbir zaman ziyaretçisiz kalmazdı. Bu ziyaretçiler arasında, generaller, yüksek rütbeli memurlar kadar yüksek sosyeteye mensup hanımlar da büyük bir yer tutardı.

ğı indi. Rasputin evvelce olduğu gibi uyuklar bir vaziyetteydi.

Prens sordu:

— «Kendinizi iyi hissetmiyorsunuz galiba...»

Rasputin güçlükle konuşur gibi:

— «Evet,» dedi, «başımda bir ağırlık var. Midem yanıyor. Bana bir bardak şarap daha ver. Belki iyi gelir.»

Hakikaten, bir yudum şarap içtekten sonra adam iyileşti, şakalaşmaya başladı, hattâ prensle çingenelere gitmeyi teklif etti.

Artık iş çığırından çıkmıştı.

Yusupof, cebindeki tabancayı çıkararak arkasına sakladı, sonra kristal bir haçı göstererek:

— «Grigori Efimoviç,» dedi, «şu haçın önüne geçip son duanı yapsan iyi olacak!»

Rasputin prense hayretle baktı, sonra yanına gelerek gözlerini gözlerine dikti; sanki kaderini prensin gözlerinde okuyor gibiydi.

Yusupof, bir an tereddüt etti; sonra şimşek gibi, tabancayı çekerek tetiğe asıldı. Rasputin vurulmuştu. İnleyerek haçın dibine yığıldı.

Yukarıdakiler hemen koştular. Işığı söndürerek kapıyı kilitlediler ve prensin çalışma odasına çıktılar.

Rasputin Ölmemiş miydi?

Purişkeviç'in plânı gereğince doktor Lazovert, Rasputin'in elbiselerini giyerek, yanında grandük ve teğmen Serkotin olduğu halde sarayı terk edecekti.

Bu suretle Rasputin'i takip eden polisler, onun Prens Yusupof'un sarayında öldürüldüğünü tesbit edemeyeceklerdi. Üç arkadaş elbiseleri yok ettikten sonra tekrar saraya dönecek ve bu defa cesedi alıp nehre atacaklardı.

Yusupof, biraz sonra Rasputin'in yanına giderek ölüp ölmediğini kontrol etmek istedi. Ölünün yüzüne bakınca ölmüş olduğunu sandığı adamın simasında hafif ürpermeler sezdi... Rasputin'in göz kapakları kımıldadı ve bakışları nefretle prense dikildi.

Sonra birden doğruldu, ayağa kalktı ve sendeleyerek, ağzından kanlı köpükler geldiği halde, katilinin omuzlarından yakaladı ve dostu sanmış olduğu bu adamın yüzüne:

— «Feliks, Feliks...» diye nefretle bağırdı.

Müthiş bir kâbus görüyormuşçasına korku ve hayrete kapılarak tir tir titreyen Feliks Yusupof, bu canlı cesetle âdeta boğuşuyordu. Prens, bütün kuvvetini toplayarak kendisini bir ölüm çemberini andıran kollardan kurtardı, Rasputin de hırıltılar arasında yere yıkıldı. Elinde, mücadele anından prensin kopan apoleti vardı; sanki ölmeden evvel katilin rütbesini geri almak istemiş gibiydi.

Serbes kalan Yusupof hemen merdiveni tırmandı ve Purişkeviç'e:

— «Gelin, yetişin,» diye bağırdı... «Hâlâ yaşıyor...»

Aşağıdan hâlâ gürültüler geliyordu. Bunun üzerine bürosuna giderek Maklakof'un kendisine vermiş olduğu lâstik cobu yanına aldı ve Purişkeviç'le birlikte bodruma indi.

Orada gördükleri manzara en katı yürekli katili bile dehşetten olduğu yerde don-

duracak kadar korkunçtu. Rasputin, arkasında geniş kan izleri bırakarak merdiveni sürüne sürüne çıkmaya çabalıyordu. Son bir gayretle avlu üzerindeki kapıya ulaştı. Bu kapının kapalı olması gerekiyordu, halbuki kolaylıkla açıldı ve Rasputin gecenin karanlığına daldı...

Purişkeviç de arkasından koştu, canlı cenaze sendeleyerek parmaklık kapısına doğru gidiyordu. Sokağa bir çıktı mı, herkes onu korumaya kalkacaktı. Purişkeviç tabancasını çekti. Elinin titremesini durdurmak için parmaklarını ısırdı, dikkatle nişan aldı ve silâhını boşalttı. Rasputin, sendeledi. Silâh tekrar patladı. Bu defa adam karların üstüne yığıldı; derhal yetişen Purişkeviç can çekişmekte olan Rasputin'in başını tekmelemeye başladı.

Bütün bunlara rağmen Rasputin son bir gayretle doğrulmaya çalışıyor, donmuş karları parmaklarıyla kazıyordu...

Purişkeviç, Yusupof'u lâvaboda buldu... Yıkanıyordu, gözleri eski parlaklığını kaybetmiş gibiydi. Mebus:

— «Sakin ol dostum,» dedi, «herifi öldürdüm... Her şey bitti.»

Prens, bu sözleri duymuyor gibiydi. Sadece sayıklar gibi kurbanının son sözlerini tekrar ediyordu: «Feliksl Feliksl»

Birden cobunu alarak avluya koştu. Ceset oradaydı ve hâlâ kıpırdanıyordu. Prens deli gibi üstüne çullandı ve ağır cobu var kuvvetiyle indirmeye başladı...

Tabanca sesine koşan bir polis memuru ile uşaklar bu müthiş manzara karşısında taş kesilmiş gibiydiler. Purişkeviç:

— «Çabuk onu zorla ayırın!»

Uşaklar, çırpınmakta olan efendilerini cesetten ayırdılar; Prensin elbiseleri kan içindeydi; yüzünün hatları takallüs etmişti, durmadan bir inilti halinde «Feliksl Feliksl» diye mırıldanıyordu.

İşin idaresini üzerine alan Purişkeviç polis memuruna yaklaşarak, işi kapatmaya çalıştı. Memura kendisinin mebus, karşısındakinin de prens Yusupof olduğunu söyledi, vatanperverlikten dem vurdu, Rusya'nın düşmanlarından birini öldürdüklerini söyledi. Hiçbir şey kâr etmedi. Polis:

— «Ben şeflerime hâdiseyi rapor edeceğim!» dedi.

Rasputin, Rus Çariçesi ile birlikte kahvaltıda. Çar'ın, Rasputin'in prensi iyileştirdiğine inanması, kısa zamanda bu adamın, Sarayın vazgeçilmez bir siması haline gelmesine yol açmıştı.

Yaşayan Ceset

Grandük ve Purişkeviç, nihayet cesedi içeri alarak kalın bir branda bezine sardılar ve otomobile yüklediler. Grandük direksiyona geçti; Purişkeviç, doktor Lazovert, teğmen Sukotin ve bir uşak da iyi kötü içeri yerleştiler; araba hızla Petrovsky adasına doğru yol almaya başladı.

Oraya gelince, katiller, cesedi, su almak üzere buzda açılan deliklerden birine attılar.

Bunlar olup biterken, kendine gelen Yusupof da hareketinin muhtemel neticelerini düşünmeye başladı. Silâh kullanılmıştı... Ortada kan vardı... Bunlar nasıl izah edilecekti? Yusupof düşüne düşüne bir çare buldu: Köpeklerinden birini öldürterek Rasputin'in son defa karlar üzerinde düştüğü yere sürükletti...

Ama bu basit hile kimseyi kandırmadı. Polis raporunu vermişti. Hâdisenin ertesi günü, imparatoriçe ve hükümet, Rasputin'in prens Yusupof ve grandük Dimitri tarafından kurulan pusuya düştüğünü anladılar. İmparatoriçe hâdiseden, o sırada genel karargâhta bulunan Çar'ı haberdar etti. Çünkü prensin ve hempalarının yalan söylediklerini ve kaçmak teşebbüsünde bulunduklarını derhal anlamıştı.

Polis, Rasputin'in cesedini 1 aralık günü, buzlar arasında buldu. Otopsi yapıldı ve maktulün suya atıldığı zaman henüz ölmemiş olduğu meydana çıktı. Ceset o gece Tohesma hastanesinin kilisesine nakledildi.

Ertesi gün, cenaze, meşeden mamul bir tabuta konarak Çarkoeselo'ya nakledildi ve 21 aralık günü toprağa verildi. Cenazede yalnız hanedan mensupları, Anna Virnbova, nazırlardan Protopopov ve iki subay vardı. Tabut kapanırken, Rasputin'e oğlunun kurtarıcısı gözü ile bakan imparatoriçe, içine şu mesajı koydurdu:

«Muhterem peder, beni takdis et ki bu dünyada katetmem gereken meşakkatli yolu aşmak cesaretini kendimde bulayım. Bizleri dualarından eksik etme. — Aleksandra.»

Rasputin'in katlinden iki ay sonra, ihtilâl hareketi imparatorluk rejimini silip süpürdü.

23 mart 1917 günü başlarında Duma Meclisi'nde üye olan bir mebusla bir talebe grupu Rasputin'in cesedini çıkararak Pargolova ormanında yaktılar.

Rus Çariçesi

Antakya'da bulunan bir kâsenin üzerindeki sakalsız Hz. İsa tasvirleri Hıristiyan âlemini birbirine katmıştır.

Hazret-i İsa Sakalsız Mıydı?

1910 yılının başlarındaydı. Antakya yakınlarında kuyu kazmaya çalışan birkaç Arap, birdenbire büyük bir güçlükle karşılaştılar. Salladıkları kazmalar eskisi gibi toprağa gömülmüyor, aksine sert kayalara çarpıyordu. Çok geçmeden kaya sandıkları şeyin, bir mahzenin duvarları olduğu anlaşıldı.

Kuyu kazmaya kalkışan Araplar, farkında olmadan paha biçilmez bir arkeoloji hazinesini gün ışığına çıkarmışlardı. Bu tesadüfî keşfi duyan ilgililer, hemen oraya koştular. Burası bir kilisenin yeraltı mahzeniydi. Ele geçen çeşitli eserler arasında gümüş bir kâsenin büyük bir önem taşıdığı daha ilk bakışta anlaşılıyordu. Arkeologlar mahzenin 341 yılında Roma imparatoru Konstantin tarafından yapılan Antakya kilisesine ait olduğunu tahmin ettiler.

19 sm. boyunda ve 15 sm. çapında olan kâse, bü-

Hz. İsa'nın sakalsız kabartmasının bulunduğu kâse temizlendikten sonra.

yük bir titizlikle temizlenerek New York'a gönderildi. Kaliforniya İlimler Akademisi'nden Dr. G. A. Eisen yıllar süren incelemeden sonra 1923'te «The Great Chalice of Antioch» (Büyük Antakya Kâsesi) adlı bir kitap yayınlayarak, kâsenin özelliklerini en ince teferruatına kadar ortaya koydu. Kâse, yahut başka bir deyişle kadeh veya maşrapa, kalın, som gümüşten yapılmış ve eski Roma usulü süssüz bir ayak üzerine oturtulmuştur. Milâdın birinci yılına ait olan bu tip kâseler, zaten umumiyetle aynı karakteri gösterir. Ancak bulunan bu kâsenin üzerinde İsa'nın ve havarilerin bakartma tasviri olması, ona muazzam bir arkeolojik değer sağlamıştır. Kâsenin, tasvirlerin dışında kalan kısmı, baştan başa üzüm dalları ve yapraklarıyla kuşatılmış durumdadır. Bunların arasında güvercin kabartmaları, bir tavşan, bir çekirge, bir kelebek vs. de dikkati çekmektedir. Kâsedeki kabartmalar arasında havarilerden 10'unun tasviri vardır. Ortada bulunan iki tasvir ise doğrudan doğruya Hz. İsa'ya aittir.

SAKALSIZ HZ. İSA

Bu eser yayınlandığı zaman Hıristiyanlık âlemi yepyeni bir gerçekle karşı karşıya kalmıştı. Çünkü, kâse üzerindeki oyma resimler arasında hiç şüphesiz Hz. İsa'ya ait olarak teşhis edilen kabartma, sakalsızdı. Şekil Hz. İsa'yı bir tahta oturmuş, kollarını haç şeklinde açmış olarak tasvir ediyordu. Ayaklarının altındaki bir kartal Hıristiyanlığın dinsizliği yeneceğini gösteriyor, başının üstünde ilâhî ruhu temsil eden bir güvercin uçuyordu. Kâsedeki kabartmalar arasında, bazı aziz resimleri de vardı.

Dr. Elsen, kâsenin biçimi ve üzerindeki işçiliğin üsiûbuna bakarak, eserin milâdî I. yüzyılın yarılarına ait olduğu kanaatine varmıştı. Gerçekten kâsenin yapılışındaki üsiûp 79 yılında Pompei duvarlarındaki fresklerin ve 70 yılına ait Yahudi gümüş sikkelerindeki şekillerin üslûbuyla aynıydı.

Kâse üzerinde geniş ölçüde incelemelerde bulunan Dr. Eisen, bu konuda daha da ileri gitmiş, bu kâsenin, Hz. İsa'nın havarilerle beraber yediği meşhur son yemekte kullandığı kâse olabileceğini ileri sürmüştür. Bu yemekten sonra havarilerin kâseyi büyük bir itinayla saklamış olmaları gayet tabiîdir. Kâsenin Kudüs'ün düşmesinden sonra Hıristiyanlığın merkezi olan Antakya'da bulunması da gayet tabiî görünmektedir.

Aynı kâsedeki bir başka kabartma tasvir. Bu da Hz. İsa'nın çocukluğunu gösteriyor.

Antakya'da bulunan kâse üzerindeki yıllar süren araştırmalarıyla Hıristiyanlık âleminde büyük bir hâdise yaratan Amerikalı bilgin Dr. Eisen, başka bir iddiada daha bulunmuş ve kâsenin kabartma kısmının sonradan ilâve edildiğini ileri sürmüştür.

Dr. Eisen bu iddialarında bir dereceye kadar yanılmış olsa bile, kâsenin üzerindeki kabartmalardaki Hz. İsa tasvirini yapan şahsın onu görmüş bir kimse olduğu muhakkak gibidir.

Dr. Eisen'in buluşu ve iddialarına karşı, şüphesiz bazı itirazlar yükseldi. Ama eldeki delil her türlü itirazı önleyecek değerdeydi. Fakat gene de Hz. İsa'yı sakallı olarak tanımak arzusu Hıristiyanlar'ın içinden silinmedi.

GELECEK SAYIMIZDA!...

Balkan Savaşı'nda :

• **Akıllara Durgunluk Veren Bulgar Mezalimi**

Yazan: Pierre Loti

• **Tutankamon'un Hazineleri Nasıl Bulundu!**

Arkeoloji tarihinin en büyük keşfi

Harbiye Nazırı Enver Paşa, Mustafa Kemal'in emrindeki subaylardan birine madalya takarken. Resmin sağ başında o zaman henüz paşa olmayan Mustafa Kemal görülüyor.

ATATÜRK'ün, tarihin ender olarak tanıdığı ünlü kumandanlar derecesinde bir kumandan olduğunda bütün vatandaşlarımın benimle hemfikir olduğunda şüphe yoktur. Askerî okullardan itibaren onun pek yakın bir arkadaşı olmak sıfatıyla ben, Atatürk'ün gençliğinden bu yana, bu ünü nasıl kazandığını burada anlatmaya çalışacağım.

1899 yılında askerî okullarda beraber ve ekseriya yan yana bulunduğumuz zamanlarda, onun manga ve takım kumandanlıkları ödevini yaparken arkadaşları üzerinde bir üstünlüğü görülüyordu. Bu üstünlüğü davranışlarında, askerî bilgiye ve kumandaya olan istidadında samimiyetle karışık ciddiyetindeydi. Bu vasıflarını çok güzel birleştirerek daha üstün bir kişilik yaratmaya çalışırdı. O tarihlerde, ona meftun olan arkadaşlarından bazıları ona özenirlerdi. Akademide askerî dersleri ve bilhassa askerî tarihi, yani ünlü kumandanların hareketlerini derin olarak incelemeden, hiçbir sonucu kabul etmez ve bazan arkadaşlarıyla bu hususta en ciddî tartışmaları yapardı.

Akademi'den 1905'te Kurmay Yüzbaşı olarak çıktığı zaman Şam'a gitmişti. O devirde Osmanlı Ordusu'nun Makedonya'daki birlikleri, askerî ödevleri ile meşgul bulunuyordu. Diğerleri idare ve jandarma işlerinde kullanılıyordu. Bununla beraber, Mustafa Kemal, rütbesinin küçüklüğüne bakmayıp ne yapıp edip bulunduğu birliklerde talim ve manevra yaptırtmaya çalışmıştı.

ORDU VE SİYASET

Meşrutiyet'ten sonra, Selânik'teki kolorduda kurmay subay olarak bulunmak sıfatıyla, kumandanını ikna ederek, bütün kolordunun yüksek rütbeli subaylarını Selânik'te toplattırmış ve onlara harp oyunları yaptırmak suretiyle kumandanlık ödevlerine alışmalarına yardım etmişti. Burada Atatürk'ün bir özelliğini belirtmek isterim. O tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu pek çok siyasî hareketlere ve ihtilâllere sahne olmuştu. Subayların bunlara karışmamasına imkân yoktu. Bu hareketlerin birçoğu, memleketin menfaatine yarayan hareketlerdi. Bunlar sona erer ermez hemen siyasetle ilgisini kesin olarak kesen Atatürk, arkadaşlarının birçoğunu ordudaki birliklerine sürükler ve orada acı acı dertlerini döker ve derdi ki: **«Bir subay, hattâ memleketini kurtaran veya Meşrutiyeti kuran bir ihtilâlden sonra, bunlarla ilgisini kesin olarak kesmiş olsa, gene askerî evsafından birçok şeyler kaybeder. Birçok defalar, birçok subayın siyasetle münasebetlerini tamamıyla kesememediklerinden orduda karışıklık yarattıkları ve kaybedilen disiplinin uzun zaman düzelemediği ve ancak vatan tehlikeye düştüğü vakit cevherini kaybetmemiş ordunun güçlükle disiplinini yeniden kazandığı görülmüştür.»** Örnek olarak 1908'den 1914 yılına kadar süren 6 yıllık ihtilâl, Trablusgarb ve Balkan Savaşları devrini gösterirdi. Trablusgarb Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak bir köşesinde olduğu için ordunun disiplininin düzelmesini sağla-

Millî Mücadeleyi Hazırlayan Sebepler ve ATATÜRK

YAZAN:
ALİ FUAT CEBESOY

yamamıştır. Balkan Savaşı, İmparatorluk için çok tehlikeli olduğu halde, teessüfle denilebilir ki, ordunun disiplinini düzelteceğine bilâkis bozmuştu. Sonunda İmparatorluğun yıkılmasını hedef tutan Birinci Dünya Savaşına girmeden önce, orduda yapılan çok esaslı teşkilât sayesinde ve savaşın gösterdiği büyük tehlike karşısında, ordu, tarihinde en çok disiplinli olduğu günlerini tamamıyla idrak etmiş ve artık siyasete karışmamıştı. Millî Mücadele'ye bu ruhla başlanmış ve savaş bu ruhla bitirilmişti.

Atatürk, **«Bir ordunun cevheri ne olursa olsun, siyasete karışırsa birlikte hareket ve savaşma kabiliyetini kaybeder. Ve vatanının müdafaa gücünü hiçe indirir. Siyasete karışmış bir ordunun, karışmadan önceki disiplini ve savaşma kabiliyetini yenidan kazanabilmesi için çok zaman ister.»** demişti. Bu sözlerine delil olarak Balkan Savaşı'nı (1912-1913) örnek getirerek disiplini kaybetmiş orduya düşmanların hiçbiri bu zamanı kazandırmayacağını ısrarla söylemişti.

ATATÜRK'ÜN DEHASI

Atatürk'ün düşman karşısında kumandanlığı, bilfiil Trablusgarb savaşı ile başlar ve Millî Mücadele'nin zaferiyle en yüksek mertebesini bulur (1911-1923).

Atatürk, bütün savaşlarında ya tecavüze uğrayan bir vatan parçasını, veyahut bütününü müdafaa etmek ve sonunda bütün vatanı üstün düşman istilâsından kurtarmak için onu zayıf tarafından yakalayarak, kahir bir darbe ile imha etmek gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştı. Bu çok güç şartlar altında Atatürk, ya düşman taarruzlarını durdurmuş veyahut onu büsbütün imha etmişti.

Müdafaa savaşlarında, başarıyı sağlayan hedefleri iyice seçebilmek kudreti, taarruz savaşlarından daha güç olduğu askerî uzmanların malûmudur. Çünkü müdafaada inisyatif, taarruzu yapanın elindedir. Bunu, onun elinden almadan müdafaada başarıyı temin etmek mümkün değildir. Taarruzda ise elde olan inisyatifi karşıya kaptırtmamak hünerdir.

Atatürk, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nın hazırlanmasında bilfiil başkumandan olmadığı için, başarıyı sağlayan hedeflerin hangileri olduğunu salâhiyetlilere isabetli bir surette göstermeye ve teklif etmeye muvaffak olmuştu, fakat dinletememişti.

Balkan Savaşı'nın hazırlanmasında, Ege Denizi'ne hâkim olamayacağımızı anlayan Atatürk, Rumeli'nin ihtiyacı olan ikmal ve takviye işlerinin denizden yapılamayacağını kabul etmişti. Bu sebeple Rumeli'de bulunan kuvvetlerimizin yalnız başlarına dört yönden yürüyecek üstün düşman kuvvetleri karşısında ancak zaman kazandırıcı bazı hareketler yapabileceğini düşünmüş ve bunları da şöyle tasavvur etmişti: İşkodra'nın müdafaasını mahallî sebepler dolayısıyla mümkün görmüş, Manastır, Üsküp gibi şehirlerin ileri mevziler olarak tutulmasını ve Yanya'daki nizamiye tümeninin Manastır'a gelmesini ve Üsküp ve Manastır'daki kolorduların Selânik çevrelerinde top-

lanmasını ve Selânik'teki kolordunun Ergene nehri gerisine, Yani Doğu Trakya'ya doğru şimendiferle naklini uygun görmüştü. Tasavvur edilen bu hareketler, vakit kazandırıcı ve oyalayıcı hareketler mahiyetinde olacaktı.

Doğu Trakya'dan Bulgaristan'a karşı Osmanlı ordularının toplanması geç kalacağından Edirne kalesiyle, Ergene nehri müdafaa hattından bu toplanma için vakit kazanılmasını önemli buluyordu. Toplanma biter bitmez, kuzeyden düşman ordularının yan ve gerilerine karşı şiddetli bir surette taarruza geçilerek inisyatifin Bulgarlar'ın elinden alınmasını tavsiye ediyordu.

Yukarıda hulâsa edebildiğim Atatürk'ün düşüncelerinden iki önemli mâna çıkarmak mümkündür:

Biri, coğrafî ve askerî durumu Rumeli'de zayıf olan Osmanlı ordularını her şeyden önce kuvvetlendirmek. Diğeri, Boğazlar ve İstanbul'a doğru yürüyecek olan Balkan müttefiklerinin en kuvvetlisi olan Bulgar ordularını diğerlerinden önce mağlûp etmeyi, hareketin selâmeti bakımından uygun görmüştü. Hakikatte ise, geriden gelecek kuvvetlerimiz beklenmeden, mevcutlar da şuraya buraya dağıtılmış ve her yerde zayıf kalınmıştı. Bununla da yetinmeyerek hiçbir aklın kabul etmeyeceği surette her taraftan üstün düşman kuvvetlerine taarruz edilmiş ve savaşın ilk haftalarında hem mühim zayiata uğramış ve hem de mağlûp olmuştuk. Rumeli'de İşkodra ve Yanya'dan başka, elimizde bir vatan parçası kalmamış ve Doğu Trakya'da da mağlûp olarak Çatalca gerilerine kadar çekilmiştik.

Birinci Dünya Savaşı'nda, henüz en yüksek kumanda mevkilerine çıkmadan önce, içinde bulunduğu savaşlarda başarıyı sağlayarak en iyi hedefleri bulan gene Atatürk olmuştu.

Atatürk, Gelibolu yarımadasında 19. Tümen kumandanı bulunurken Anadolu sahiline geçmek emrini almıştı. Tam bu sıralarda düşman, yarımadanın birkaç yerine asker çıkarmaya başlamıştı. Başka sahillerimize de çıkartmak istemişti. Durum çok karışıktı ve her yönden doğru malûmat alınamıyordu. Hiçbir üst kumandanlıkta durumun içyüzünü anlayan bulunamamıştı. Fikirler birbirlerine zıttı. İşte bu müşkül şartlar altında, durumu Atatürk şöyle incelemişti:

Düşman donanmasının Boğaz'dan geçmesine mâni olan sahil bataryalarımız denizden susturulamamıştı. Şimdi bunlar karadan zaptedilmek ve susturulmak isteniyordu. Binaenaleyh yarımadaya yapılmakta olan düşman çıkarmasının hedefleri Kocaçimen ve Alçıtepeler olacaktır. Bunlar elde edilirse, sahil bataryalarımız kolayca zaptedilir. Bu iki tepeden en tehlikelisi sahil bataryalarımıza yakın olan Kocaçimen'dir. Vakit kaybetmeden tekmil tümenimle oraya gitmeliyim demiş ve kararını vermişti. Ve hemen fırkasını da o istikamete yürütmüştü. Düşmanın Arıburnu çıkarmasının hedefe ulaşamamasına en çok tesir eden, Atatürk'ün bu kararı olmuştur. Düşman kuvvetleri, bu dar sahada kanlı çatışmalardan sonra tamamıyla durdurulmuş ve ilerlemesine mâni olunmuştur. Sonunda Atatürk Arıburnu cephesinin sağ kanadında tümeniyle mevzie girmişti.

Bir süre sonra, her vakit müteyakkız bulunan Atatürk, düşmanın bu durumda âtıl kalmayıp daha kuzeyden Kocaçimen'e karşı bir çıkarma hareketi yapacağını sezmişti. Halbuki üst kumandanlık bu çıkarmayı Bolayır sahillerinde beklediği için iki tümenini ihtiyat olarak Bolayır çevrelerinde alakoymuştu. Atatürk ise bu ihtiyat kuvvetinin zamanında Kocaçimen'e yetişemeyeceğini ve bunun daha çok güneye getiril-

Mustafa Kemal Paşa. Çanakkale Savaşı sırasında Trakya istasyonlarından birinde.

mesini ısrarla teklif etmişse de kabul ettirememişti. Düşündükleri sonra hakikat olmuştu. Ancak düşmanın çok ağır hareketi ve kendisinin bu cephe kumandanlığını alarak süratle hareket ve duruma müdahale etmesi üzerine tehlike atlatılmış ve düşman bu defa da muvaffak olamamıştı (Anafartalar Savaşı).

Halep'te 7. Ordu Kumandanlığı'nda iken, Yıldırım Orduları'nın dağınık bir durumdan daha toplu bir duruma geçmek suretiyle üstün düşmana taarruzdan vazgeçerek gerilerde daha toplu müdafaa mevzilerine çekilmesini teklif etmişse de kabul ettirememişti. Pek az zaman sonra Yıldırım Orduları düşmanın üstün taarruzlarına mâruz kalmış ve kısman mağlûp olarak gerilere çekilmeye mecbur olmuşlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın sevk ve idaresi hakkındaki fikirleri şöyle hulâsa edilebilir:

ATATÜRK, İMPARATORLUĞUN ÂKİBETİNİ GÖRMÜŞTÜ

Savaşa hangi taraf sebebiyet verirse versin geniş kara ve denizlere hâkim olan devletlerin Avrupa'da kapalı kalmış Müttefik Devletler'e her yönden hâkim olması ve harbi kazanmaları mukadder olacaktır. Hâkim devletlerin hedefleri, Müttefiklerin en kuvvetlisi olan Almanya'nın askerî kuvvet ve kudretini mahvetmek ve ondan sonra Avusturya - Macaristan'ı dağıtmak, küçük bir Bulgaristan bırakmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak aralarında paylaşmak olacaktı. Binaenaleyh savaş uzun sürecek ve buna göre bir strateji kabul etmek, yani çabuk ve fazla yıpranmamaya ve mukavemeti uzun bir süre devam ettirmeye gayret etmek lâzım gelecektir. Hâkim tarafın, savaş hedefleri bu suretle malûm olunca, buna karşı alınacak tedbirler kendiliğinden ortaya çıkmış bulunacaktı. Yani Avrupa'daki Müttefikler, savaşın yıllarca süreceğini kabul edecek ve mümkün olduğu kadar yıpranmamaya çalışarak mukavemetlerini uzatacaklardı. Bunun için Avrupa'nın doğusunda kendilerine hayatî bir saha temin ederek dayanışlarını artıracaklardı. Bu esnada Rus ordularını yakalayıp mağlûp edebilmeleri dayanışlarını bir kat daha artırabilecekti. Almanlar Batı'da, Fransızlar'a taarruz edecekleri yerde müdafaada kalmış olsalardı, şüphesiz Doğu'daki hareketlerini daha esaslı bir surette başaracaklar ve Avusturya ve Macaristan ordularının Ruslar tarafından mağlûbiyetine sebebiyet vermemiş olacaklardı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki duruma gelince: Mademki bunu parçalamaya karar vermişlerdi, aralarında doğacak rekabet yüzünden ve buradan daha büyük bir parça elde edebilmek için İngilizler ve Ruslar tabiatıyla doğuya pek çok kuvvet gönderecekler ve bu hususta âdeta yarışa çıkacaklardı. Fırsat bulursa, Fransızlar da aynı şeyi yapacaktı. Bu durum karşısında Osmanlı silâhlı kuvvetlerinin en büyük ödevi, Türk çoğunluğunun bulunduğu büyük parçayı savaş sonuna kadar düşmana kaptırmamak ve müdafaa sahası çok geniş olduğundan hiçbir kuvvetini dışarıya göndermeyip müdafaa hatlarını kuvvetlice tutarak üstün düşman kuvvetlerini üstüne çekmekten ibaret olacak ve bu hareketi ile müttefiklerinin yükünü daha iyi azaltmış olacaktı. Bu önemli ödev, hülyalara kapılarak Süveyş Kanalı'nı, Yemen ve Arabistan çöllerini beyhude kan dökerek müdafaa etmek ve İran'a girmek ve kışın en soğuk günlerinde 10 000'lerce şehit vererek Sarıkamış taarruzlarını yapmakla yerine getirilemezdi. Güney'de Halep ve Musul vilâyetleri de (çoğunluğu Türk'tür) ana vatan içerisinde kabul edilip buralarını en iyi bir surette müdafaa edecek mıntakalara ileriden oyalayıcı savaşlarla çekilmek ve buralarını sonuna kadar müdafaa etmekle ödev daha iyi yapılacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Diyarbakır'da 2. Ordu kumandanı olduğu sırada.

Kuzeyde ise hudutlarımızda ve gerisinde kurulacak kuvvetli müdafaa sahasında dayanarak vakit kazanmaya çalışılacaktı. Çünkü, Rus ordularının çoğunluğu Avrupa'da dayanamayarak mağlûp olacağından, kuzey hudutlarımızda önemli başarılar elde edemeyecekti. Batı'da ise Boğazlar'ın denizden ve karadan müdafaası çok önemlidir. Müttefikimiz Bulgaristan dayandıkça ve Yunanistan tarafsız kaldıkça, Edirne ve Meriç nehrinin müdafaası önem peyda etmezdi. Rusya, savaş devam ettikçe zayıflayacaktı. Denizden de önemli bir çıkarma yapacak vasıtası yoktu. Kara-

rinci Dünya Savaşı' n sonlarına doğru, ustafa Kemal Paşa, ldırım Orduları Kuandanlığı'na getirilişti. Bu görev, daha ce Türk mareşali arak hizmet gören ve manya'nın en derli askerlerinden san Liman von Sanrs'in üstündeydi. Bu sim halef ve selef kumandanı bir ara gösteriyor: Mustafa Kemal Paşa ve Liman von Sanders.

deniz hâkimiyetini de temin edememişti. Binaenaleyh, Boğazlar en çok Ege Denizi'nden tehdit edilecekti. Şu halde Çanakkale Boğazı, karadan ve denizden çok kuvvetli tutulup buradan hiçbir deniz kuvvetinin Marmara'ya girememesini temin etmek lâzımdı.

Buraya kadar Atatürk'ün kendisini nasıl başkumandanlığa hazırladığını anlatmaya çalıştım. Bundan sonra Millî Mücadele'de bilfiil nasıl Başkumandanlık yaptığını anlatacağım.

ATATÜRK BAŞKUMANDAN

Millî Mücadele'nin başlangıcı, çok karışık durumlara sahne olmuştu. Bu esnada çok dirayet ve kiyaset gösterdi. Acele etmedi ve harekete geçmedi. Ordularını iyi hazırlamaya başladı. Zamanla anlamıştı ki, millî siyasetimizi bilfiil parçalamak isteyen Anadolu'da yerleşmiş olan Yunan ordularıdır. Bunları mağlûp ve imha etmedikçe millî siyasetimizin Batı'ya kabul ettirilmesinin imkânı olamayacaktı. Eğer bu düşman mağlûp edilmezse, Batı Devletleri bizim istediğimiz şartlarla sulh müzakerelerine yanaşmayacaklardı. Şu halde ne yapıp edip bu düşman ordusunu yalnız mağlûp değil, imha etmek lâzımdı. İşte Atatürk, bu önemli dâvamızı bu çerçeve içerisine aldıktan sonra bütün bilgisini toplayarak düşmanı nasıl imha edebileceğini düşündü ve bunu kurmayı ve yakın kumandanları ile beraber hazırladıktan sonra onlara tamamıyla mal etti. Bu suretle, bütün millet ordunun arkasındaydı. Taarruz hareketine, kendisinden üstün olan düşmanı ayrı ayrı mevzilerinde arasızın yakalamakla başladı. Bundan sonra hakikî bir imha meydan muharebesini ordularının başında, onları adım adım takip ederek yaptırttı ve muvaffak oldu. Bu suretle eşsiz bir başkumandan olduğunu da bütün dünyaya ispat etti.

Atatürk'ün başkumandan olarak bazı önemli hususiyetleri vardı: Tarihte ün kazanmış bazı kumandanlar gibi, harekâtında ne maceraperest, ne de şahsî şöhret yapmak için riske giren kumandanlardan değildi. O, en çok milletinin başarı kazanmasıyla iftihar ederdi. Kumandanların bazan kritik zamanlarda riski de göze almaları gerekir. O bu gibi hallerde milletin namına onun vekillerinin de bu riske katılmalarını temin ederdi.

ATATÜRK'ÜN İKİ MEKTUBU

Atatürk'ün en önemli hususiyetlerinden biri de kendisiyle canla ve başla çalışacak bir kumandan heyeti yaratmak olmuştur. Bunun örnekleri pek çoktur. Ben size burada bana gönderdiği iki örneği vereceğim:

İstanbul, 29.1.1918

Kardeşim,

Sina cephesinde başlayan Filistin harekât-ı askerîyesinin kan ve heyecanla mâli safahatında hasbel kader ref ve def edilemeyen felâketli günlerin tevalisinde ibraz buyurduğunuz cesaret ve kudret-i askerîyeye resmî ve muhtelif menabiin raporlarına istinaden harekâtı takibim sırasında vâkıf olmuştum. Bilâhara gelen zabitandan dahi şifahen malûmat almıştım. En nihayet hidemat-ı âliyenizin mirlivalığa terfiinizle resmen teyid ve ilân edildiğini işitmekle

mübahi oldum. Suret-i mahsusada tebrik ve bu rütbede dahi vatanımızı istihlâs uğrunda parlak muvaffakıyetlere mazhariyetinizi temenni ederim. Falkenhaym Paşa ile Sina harekâtına dair ilk karar ve tedabirde ve sevku idare noktasında bugün vaki, o gün için bir tasavvurdan ibaret olan hakayik-ı fecîayı rical-i devletimize de kabul ettirmek ve ona göre sevk-u tedvire muvaffak olmak mümkün olamaması yüzünden 7. orduyu ve ondan sonra da verilen 2. orduyu kabul etmeyip İstanbul'a gelmiş olduğum mesmu-ı âlileri olmuştur. Burada, pek aksi olarak rahatsızlıktan baş alamıyorum. Veliaht Hazretleriyle Almanya seyahatine yataktan kalkıp gittim. Yirmi gün seyahat esnasında bir şey yok. Tam avdette trende yeniden hastalandım. Bir aydır gene yataktayım. Birinci ve Beşinci Ordular'dan Liman Paşa'nın idaresinde bir grup teşkili takarrür etti. Bana Beşinci veya Esat Paşa ile becayiş suretiyle Birinci Ordu kumandanlıklarından birini teklif ettiler. Ben Beşinci Ordu'yu tercih ve kabul ettim. Fakat icraat teehhür etti. Bu mektubumu, eski arkadaşım ordunuz sıhhiye reisi Hüseyin Bey'in hareketinden bilistifade yazabiliyorum. Gözlerinizden öper ve yeni ve inşallah bundan sonra da İngilizler'in ricatlarını müntiç muvaffakıyetlerinizi işitmekle mesut olurum kardeşim.

Karargâh-ı Umumiye'ye memur
Ordu Kumandanı
Mustafa Kemal

Sıvas Millî Kongresi'nin kararlarını İstanbul hükümetine ve işgal kuvvetlerine kabul ettirmek maksadıyla yapılan ve birinci Eskişehir hareketi namını alan Millî Hareketin başarıyla sonuca ermesi üzerina Kongre Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının imzasını taşıyan tebrik telgrafını aynen aşağıya alıyorum:

Garbî Anadolu Umum Kuvayi Milliye Kumandanı
Ali Fuad Paşa Hazretlerine

Milletin âmâl-i meşruasını istihsal maksadıyla, bu mücadele-i azîmde vahdet ve mevcudiyetinizi cihana izhar ve ispat hususunda masruf olan mesai ve himmet-i vatanperveraneleri ve deruhde buyurulan vazife-i mukaddeseyi en müşkül anlarda menafi-i millet ve memlekete muvafık bir surette icra zımnında ibraz buyurulan dirayet ve kıyaset-i devletleri heyet-i temsilemizce sezavar-ı tebcil ve şükran görüldüğünü arz ile ibraz-ı minnettârî eyleriz.

Sıvas Kongresi Heyeti Temsiliyesi
Reisi
Mustafa Kemal

(Heyeti Temsiliye âzalarının imzaları)

Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal

Atatürk'ün kumandanlık vasıf ve meziyetleri hakkında yazılacak daha çok şey varsa da yerimizin yetersizliği sebebiyle bu kadarla iktifa ediyorum. Diğer bir vesileden istifade ederek bu yazılarıma ileride devam etmek isterim. Rahmetlinin mânevî huzurunda eğilirim. Nur içinde yatsın.

General Ali Fuad Cebesoy tarafından Harp Akademisi'nde verilen konferansın tam metni.

Türk ordusu bu savaşta Polonya'nın Galiçya bölgesi gibi anavatandan çok uzak yerlerde çarpışmak zorunda kalmıştı. Resim Galiçya cephesinde Türk topçusunu gösteriyor.

Cumhuriyet Devrinde

İlk Muhalefet Partisini Ben Kurdum

Röportaj:
TURGUT ETİNGÜ

Fotoğraflar:
TAMER GÜVENÇ

Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Ali Fuad Cebesoy'la yaptığımız bu röportaj, hayatının çeşitli safhalarını okuyucuların gözleri önüne sermektedir.

Bizi misafir kabul salonuna buyur ettiler. Burası, biraz da duvarlarında Türk tarihinin tanınmış şöhretlerinin yer aldığı bir resim galerisine benziyordu. Meselâ, uzun bir kanepenin hemen yukarısına çerçeveli büyücek bir resim asılmıştı. 1870 Berlin Kongresi'ne katılanları gösteren meşhur resim: Prens Bismark ayakta, konuşuyor. Sağ başta, Türk delegesi Müşir Mehmed Ali Paşa (ki, 1877-78 Türk-Rus savaşının başkumandanlarındandır; Arnavutluk'ta şehit düşmüştür. Ali Fuad Paşa'nın dedesi olur). Bir başka köşede, Hareket Ordusu'nun ilk kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'nın resmi (bu asker de, enistesidir). Oturduğumuz koltuğun yanındaki duvara bitişik küçük masanın üzerini irili, ufaklı bronz, gümüş çerçeveli daha birçok kimsenin fotoğrafları doldurmuş. Büyük Cemal Paşa, Rauf Orbay, Kâzım Karabekir Paşa ve daha birçokları. Birinde de Atatürk var. Portresi, Ali Fuad Paşa'ya ithaflı ve imzalı. 16-17 yaşlarından başlayıp, Atatürk'ün ölümüne kadar ayrılık görmemiş, vefalı bir dostluğun hâtırası... O kadar ki Ali Fuad Cebesoy, Terakkiperver Partisi'nin kapanmasından, milletvekili seçildiği 1933 yılına kadar bir kenarda bırakılmış olmasına rağmen, buz tutmadan sıcaklığını muhafaza edebilen derin bir dostluk!...

Paşa, kanepenin bir kenarına ilişti. Bu şekil karşılaşmalardaki bilinen seremoni kısa geçti. Paşa strateji üstadı; hemen sadede girdi. Konuşmamız başladı:

— **«Sizce» dedik, «en önemli millet hizmetiniz nedir?»**

Paşa, koskoca, renkli, hareketli 70 yıllık bir geçmişin muhasebesini yapmakta pek gecikmedi. Şu cevabı verdi:

— «Her şeyden evvel askerim. Bu itibarla birçok muharebelerde bulundum. Vazifelerimi başarı ile yaptığıma inanıyorum. Fakat bunların içerisinde bence en başarılısı, Milli Mücadele başlangıcında Ankara ve Batı Anadolu'yu, Milli Mücadele'ye en müsait şartlar içinde hazırlamış olmamdır.»

— **«Siyasî ve askerî hayatınızda hatalarınız olmuş mudur, olmuşsa, hangileridir?»**

Hatasız kul olmaz, derler. Paşa da, bir «belki»nin etkisinde kalarak hâfızasının raflarındaki dosyalara yeniden başvurdu. Düşündü, düşündü:

— «Bilerek bir hata işlediğimi hatırlamıyorum» dedi. «İyi sanıp da, aslında doğru sayılmayan hatalarım belki olmuştur.»

— «Misal verebilir misiniz?»

— «Bunlar hakkında katî bir misal gösteremeyeceğim. Ben, gene fikrimde ısrar edebilirim. Yaptıklarımdan bazılarını iyi ve isabetli düşüncesiyle yapmışımdır ama, sonradan başkaları hata olarak kabul etmişlerdir.»

Paşa, gene kısa bir süre düşündü. Sonra:

— «Meselâ, 1933 yılında, Atatürk'ün rızasıyla Konya'dan müstakil mebus olduktan sonra, vefatına kadar kendisinden bir iş talebinde bulunmadım. O ima etti. Fakat, o günkü şartlar içerisinde çalışmamdan bir fayda sağlanacağını sanmamıştım. Bu bakımdan memleket vazifesinde gerçek mesul bir mevki almamam belki bir hata olarak kabul edilebilir. Biliyorsunuz 1926'dan, 1933 yılına kadar siyasî ve her çeşit resmî hayattan çekilmiş olarak yaşadım. Buna rağmen Atatürk beni sık sık davet ederdi, eski samimiyetimizi devam ettirirdik.»

— «Atatürk'ün bu davranışı, gene bir politik düşünceden çıkmış olabilir mi?»

Israrla başını salladı:

— «Hayır, hayır... Tamamen samimî idi. Mebusluk teklif etti. Ben de müstakil olmak şartıyla kabul ettim.»

Konuşmanın burasında Paşanın yüzüne bir hüzün perdesi indi. Âdeta bir pişmanlık duygusunu ifade eder bir hal aldı. Sonra iç dünyasında bir anda çalkantı yapan bu düşünce tepkisini dışarıya vurdu:

— «Belki tabiatım iktizası daha fazla bir şey isteyemezdim. Bekledim ki kendisi versin. Ama arz ettiğim gibi, bu isteyememek huyu benim karakterimde var. Bizde soydan gelmedir! Ben de, benden evvel gelenler de bir şey istemesini bilememişiz. Halbuki imkân verilseydi, müstakil mebus olarak birçok şeyler yapabilirdim. Cephe başkumandanlığı, Meclis Reisliği, büyükelçilik yapmış bir kimse, memleket mukadderatında her halde mühim rol oynayabilirdi. Ama o tarihte müstakil mebus demek, gayri faal adam demekti. Bu 5 yılı sadece Atatürk'ün yanında geçirdim. Belki Atatürk'ten sonra ben gelebilirdim. Çünkü o tarihlerde daha zinde idim. Memlekete hizmette bulunabilirdim.»

— «Türk tarihinde büyük hizmetleriyle tanınmış birkaç isim verir misiniz?»

— «Alp Arslan, Fâtih Sultan Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman, Köprülüzadeler, Sokollu; Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde Sadrâzam Âli Paşa...»

— «Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kimleri gösterebilirsiniz?»

— «Tarih, bütün kanaatleri Atatürk üzerinde toplamış bulunuyor. Biz, sadece onu gösterebiliriz. Başkaları da varsa, zaman elbet onları da gün ışığına çıkarır.»

— «Son yıllarda yayınladığınız hâtıra ciltleri dışında, başkaca hâtıratınızı yayınlamayı düşünüyor musunuz?»

Paşa, uzun boylu düşünmeye lüzum hissetmeksizin hemen cevabını verdi:

— «Şimdilik düşünmüyorum. Çünkü ben hâtıratımı Atatürk'ün ölümüne kadar getirdim. Ondan sonrası herkesçe biliniyor. Benim yazdıklarım bir iddia üzerine meydana gelmedi. Elimdeki çok ehemmiyetli vesikaların kaybını önlemek için neşrini temin ettim. Öğrendiğime göre, Genel Kurmay Harp Tarihi Şubesi, İstiklâl Savaşı kronolojisini hazırlayabilmek için benim notlarımı esas olarak ele almış. Kitabımdaki vesikaların ehemmiyeti meydandadır. Meselâ, İstiklâl Savaşı başlarındaki Hey'et-i Temsiliye'nin muhaberatına ait vesikalar bugün meydanda yok. Soruşturduğum kimseler bana bir bilgi veremedi. Eskiden bu evrak, Ankara'nın ilk istasyon binasındaydı. İyi ki, bunların birer kopyasını emir subaylarıma aldırmıştım. Kitabımda bunları kullanma imkânını bulabildim.»

— «Hangi dilleri, ne dereceye kadar bilirsiniz?»

— «Ben idadî (= lise) tahsilimi Sen Jozef'te yaptım. Fransızca'yı iyi bilirim. Almanca'yı da konuşup, okuyabilirim ama, Fransızca kadar değil.»

Demir, örste; insan, olayların etkisinde tavlanır. Balkan savaşlarından, İstiklâl Harbi'ne kadar ve ondan sonra da genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulu-

A.F. Cebesoy, 20. Kolordu Kumandanı iken.

Ali Fuad Cebesoy, evinde, gerçek bir tarihi değer taşıyan eşyaları arasında.

şunda hiç ümit yüzü göstermeyen imkânsızlıklarla cebelleşerek yetişmiş bir kimse ile konuşmak, insana gerçekten saadet veriyor. Ali Fuad Cebesoy Paşa aynı zamanda isabetli bir dünya görüşüne sahip, kendisine bu bakımdan bir soru sorduk:

— «Sizce dünya devletleri arasında, bugün için devlet idaresi ve millet menfaatleri en ideale yaklaşmış olanları hangileridir?»

— «Demirperde gerisi bizim için meçhul. Bu bakımdan onlar hakkında bir şey diyemeyiz. Hür devletler camiasında ise Birleşik Amerika, İngiltere, Hollânda, İsveç'i gösterebilirim. Bu devletlerde iç istikrarı vardır. Bugün, İngiltere'de bir eve uğrarsanız, ev sahibi sizi, en aşağı 250 yıllık aile fotoğraflarından kurulu bir ev galerisinde gezdirebilir. Devlet bünyelerinde sık sık değişiklik görülmez. Halen İngiltere'de 80 yıllık kanunlara tesadüf edebilirsiniz. Meselâ 3 asır evvelinde, bu memlekette kurulmuş bir Lord Mayor makamı vardır. Bu unvan, bugün İngiliz camiasında hiçbir aktif rolü olmamakla beraber, bütün ananesiyle yaşatılıyor. Kısaca, hangi memleketlerde daha az iç mücadelesi olmuşsa, orada istikrar teessüs etmiştir, diyebilirim.»

Bugün ayrı görüş ve inanışın ikiye ayırdığı dünyada, güdümlü ve güdümsüz rejimlerin çatışmasından nasıl bir sonuç alınacağı konusunda da Paşanın fikrini almak istedik. Cevabı şu oldu:

— «Bu mücadele bitmez, devam edecek! Çünkü her iki mezhep etrafında milyonlarca insan toplanmış, Menfaat birlikleri doğmuş. Varsın çarpışma devam etsin. Çünkü birinin yok olması, diğerinin tahakkümüne sebep olur. Meselâ, hür milletlerin kazanması, emperyalizme yol açabilir. Açıkça konuşalım: Komünizmin olması, emperyalizmi frenlemiş, hattâ ortadan kalkmasına âmil olmuştur. Öte yandan komünizmde de emperyalist temayül vardır. Fakat netice olarak bir ortam tesisine imkân veriyor. Temenni olunur ki Demirperde gerisi memleketlerde de hürriyet ve demokrasi anlayışı daha süratle gelişsin. Devletlerarası kültür gelişmesi bir gün o seviyeyi bulacak ki, hangi yönden gelirse gelsin, her çeşit baskı düşüncesini önleyebilecektir.»

«Bugünkü Türk gençliği için düşünceniz?»

Türk gençliğinin kendini siyaset oyunlarına kaptırmamasını temenni ediyorum. Memleket sathında iş tutmamış bir genç, kendini yetiştirmeden, siyasete, sokak gösterilerine kapılırsa, ilkin Atatürk umdelerine ihanet etmiş olur! Bilgili, kendini devrinin şartlarına göre yetiştirmiş, meslek yapmış bir gencin de, memleket meselelerinde ve siyaset sahasında söz sahibi olması kadar tabiî bir şey olamaz.»

— «Cumhuriyet'in kuruluş sıralarında okumayı itiyat edindiğiniz gazete, mecmua ile, şimdi takip etmekte olduğunuz gazete, mecmuaların adlarını verebilir misiniz? Halen okuduğunuz eserler var mı?»

— «Biliyorsunuz, Millî Mücadele başlamadan evvel, Ankara'da bulunuyordum. İstanbul gazeteleri içinde Tasvir-i Efkâr, Akşam gazeteleri gelirdi. Sonraları bunlara Vakit, Ankara'da çıkmaya başlayan Yeni Gün, Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri eklendi. Onları dikkatle takip ederdik. Şu sırada ise, Cumhuriyet ve Hayat'ı alıyorum. Elimde, okumakta olduğum iki kitap var. Bunlardan biri, Şevki Yazman'ın «Viyana Kapılarından Dönüş»ü, diğeri de Fransa'da yayınlanmış, Jacques Pirenne'in «Grands Courants de L'Histoire Universelle» (Cihan Tarihi'nin Büyük Cereyanları) adlı eseridir.

— «Öteden beri, siyaset ve askerlik dışı bir itiyadınız, meşgaleniz var mı?»

Paşa kollarını iki yanına açtı. Oyunun içindeymiş gibi, neşeli bir ifadeyle cevap verdi:

— «Briç oynamayı severim. Yalnız kaldığım zamanlar bol bol iskambil falı açarım. Yürümek öteden beri itiyadımdır. İyi havalarda yürümeyi çok severim.»

Kendilerine Kâzım Karabekir, Ali İhsan, Nureddin Paşalar haklarındaki düşüncelerini sorduk. Başkaca bir isim üzerinde durmaksızın, sadece Kâzım Karabekir Paşa ile ilgili düşünce ve kanaatlerini açıklamakla yetindi:

— «Kâzım Karabekir Paşa merhum temiz bir adam, iyi bir asker, iyi bir kumandandı. Bu dâvaya ilk başlayanlardandı. Memlekete büyük hizmetler gördü.»

Atatürk'ün yakın arkadaşı olan General Ali Fuad Cebesoy, Sivas Kongresi'nden sonra Atatürk ve Rauf Orbay'la beraber bir toplantı sırasında.

— «Niçin Terakkiperver Fırkasını kurmak lüzumunu duydunuz?»

— «Cumhuriyetin ilânından sonra, benim noktai nazarım, teşekkül edecek olan partilerden birinin başında değil, bütün partilerin üstünde Atatürk'ün bulunacağı düşüncesiydi. Halbuki Atatürk memlekette hakiki bir reform ve kalkınma yapacak bir fırka (parti) nın başında bulunmayı çok arzu ediyordu. Bu isteğini yerine getirdi. Cumhuriyet Meclisi'nde yalnız onun fırkası vardı. Atatürk gibi tarihî bir lidere karşı hiç kimse fırka teşkil etmeye cesaret edemiyordu. Bu yüzden, hükümet Meclis murakabesinden mahrum kalmıştı. Bu durum çok devam edemezdi. Düşündük; memlekete son bir hizmet daha ifa edebilmek için, o zaman işgal ettiğimiz mühim mevkileri bırakarak, sırf Büyük Millet Meclisi'nde murakabe durumunda kalmak şartıyla «Cumhuriyet» namını verdiğimiz bir fırka teşkil ettik. O zamanki Cemiyetler Kanunu mucibince, hariçte teşkilâtı olmayan bir fırka teşkil edilemezdi. Biz de, yalnız İstanbul'da bir teşkilât yaparak, Cumhuriyet Fırkası'nı kurduk. Meclis'ten bize 80 kadar mebus gelmek istediyse de, bizim hedefimiz iktidara geçmek değil, bilâkis murakabede kalmaktı. Bunun için 38 kişi ile iktifa ettik. Bu 38 kişi aynı zamanda bilâ kaydu şart, Atatürk prensiplerini kabul etmiş kimselerdi. Halk Fırkası, anlamadığımız bir sebepten ötürü, bir isim altında fırka teşkil edilemiyeceği hakkında bir kanun çıkarttı ve kendisine «Cumhuriyet Halk Fırkası» adını verdirdi. Pek tabiîdir ki bunun üzerine biz de «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» ismini aldık.»

— «Pederiniz İsmail Fazıl Paşa'nın matbu eserlerinden başkaca, elinizde not veya hâtırat var mı? Kendisinin karakteristik vasıfları nelerdi?»

Ali Fuad Cebesoy, Paşa babasının portresine baktıktan sonra, bunca yıl geçmesine rağmen, sanki onun huzurundaymış gibi, bir huşu ve saygı içinde İsmail Fazıl Paşa'yı anlatmaya başladı:

— «Pederim askerliği çok severdi. Fakat onun zamanında bilindiği gibi, askerliğin inkişafına meydan yoktu! Bu bakımdan idarî ve siyasî işlere merak sarmıştı. Meselâ 4. Ordu Kurmay Başkanı iken, Kürdistan işleriyle çok yakından meşgul olmuştu. Bununla ilgili bir muhtırası, basılmamış olarak elimdedir. Sonra Kosova'da bulunduğu sıralarda, Arnavutluk isyanlarıyla çok alâkadar olmuş, sebeplerini araştırmış, bilhassa Şam'da valilik yaptığı süre, Arap meselesi hakkında Bâbıâli'ye önemli raporlar göndermiştir. Vali olarak icraatı Şam'da çok takdir edilmiştir. Kendisi gençliğinden beri hürriyetsever bir zattı. Sultan Hamid'in ilk yaverlerinden iken, Jön Türklerle olan temasından dolayı 4. Orduya (Erzurum'a) gönderilmişti. Orada 17 yıl kaldı. Meşrutiyet'in ilânında, Ferik rütbesiyle Mekteb-i Harbiye nezaretine tâyin edildi. Sonra sırasıyla İzmir Vali ve

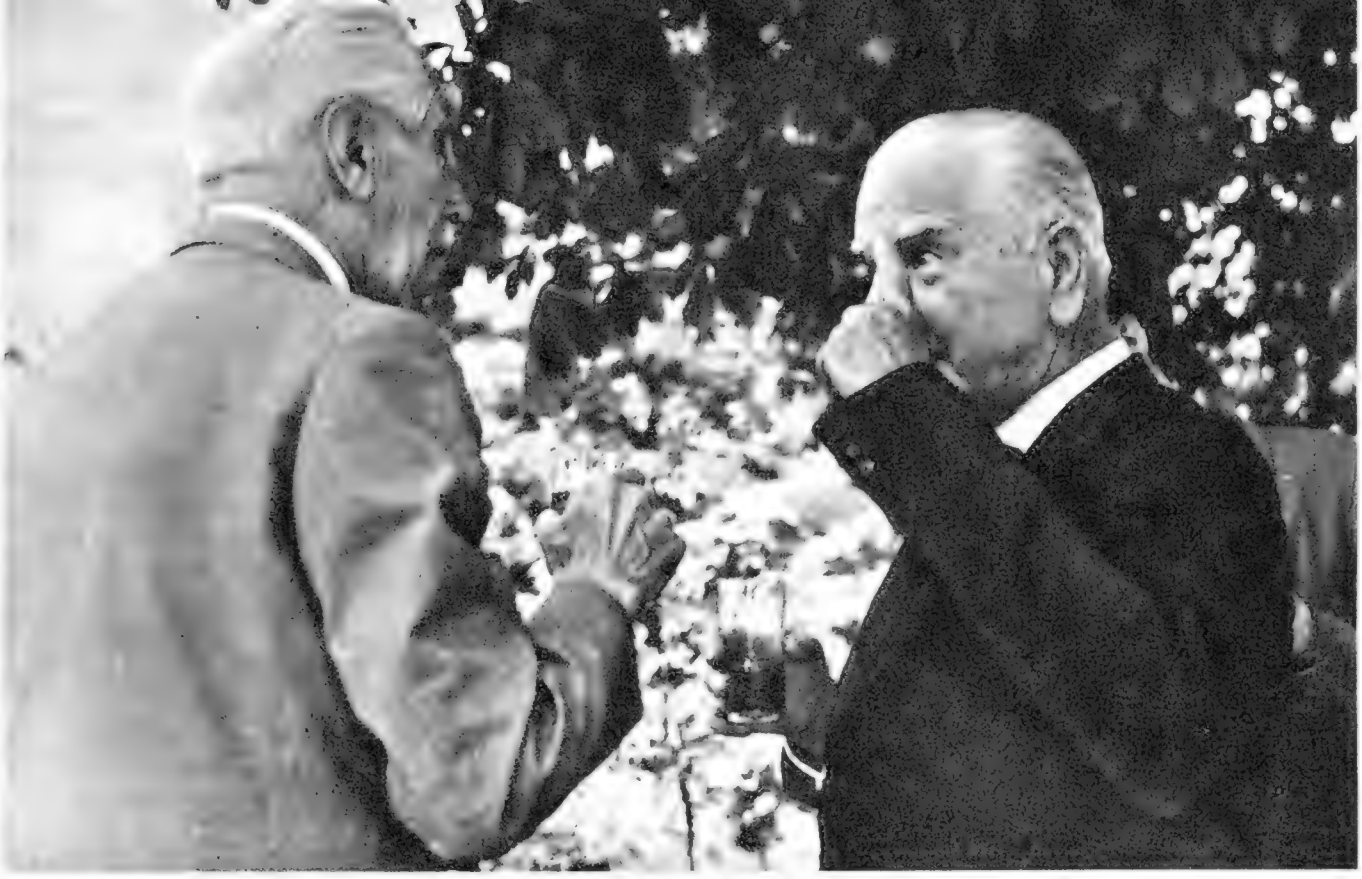

A. F. Cebesoy Almanya'nın eski Ankara büyükelçisi Von Papen ile.

Kumandanlığına, Üsküp Kolordu Kumandanlığına getirildi. Balkan Harbi'nde Sahil Kolordu kumandanı oldu. Bunu takiben de tekaüde ayrıldı. Millî Mücadele'de, Sıvas Kongresine Yozgat murahhası olarak gitti. Sıvas Kongresi Reis Vekili seçildi. 1. Büyük Millet Meclisi'ne gene Yozgat'tan mebus gösterildi. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 70 yaşında iken Nafia Vekili oldu. O sırada da vefat etti. Türkçe ve Fransızca'sı çok kuvvetli idi. Hayatında okuduğu bütün mektepleri birincilikle bitirmiştir.

— «Rauf Bey'i sevdiğinizi biliyoruz. Öteden beri iyi arkadaşlık tesis etmişsiniz. Şayet onun yerine, siz başvekil olsaydınız, aranızda ne gibi düşünce ve görüş ayrılığı olabilirdi?»

Paşa biraz düşündükten sonra, cevaplarını kelimelerin üzerlerine basa basa verdi:

— «İcraatına tamamıyla mutabıkım. Programını da aynen tatbik etmek isterdim. Ama son zamanda birdenbire çekilmesine taraftar olmadım. Lozan muahedesinin imzasından sonra, beraber Atatürk'e gittik. Orada, birdenbire, yorgunluğunu ileri sürerek, istifa etti. Bu istifasını Atatürk de, ben de doğru bulmadık. Zaten Rauf Bey başvekil iken, ben de Meclis ikinci reisi idim. Bu itibarla hükümet icraatında, aramızda bir görüş ayrılığı yoktu.»

Bir an, Paşa'nın yazdığı kitapları düşündük. Bunlar, öylesine malzeme ve vesika bolluğu ile tertiplenmiştir ki, ileride karşılaşılması muhtemel bazı siyasî çatışmaları bile içine alan, birçok yönleri iyi hesaplanmış bir harekât plânına benzetilebilirdi. Paşa'ya, bu düşüncemizi açıkladık. Şu cevabı verdi:

— «Evet. Öyledir. Benim ve Kâzım (Karabekir) Paşa'nın eserleri, vesikaların ışığında umumî bir mahiyet taşır.»

Konuşmamız burada bitti. Paşa'nın nezaketini suiistimal etmek istemedik. Veda edip ayrıldık.

2000 YILINDA TÜRKİYE

- **35 yıl sonra İstanbul'un nüfusu 5 000 000**
- **Ankara'nın nüfusu 4 000 000'a çıkacak.**
- **Adana, Türkiye'nin üçüncü büyük şehri oluyor.**

Gelecek sayımızı bekleyin.

kitaplar arasında

Dünyanın En Kudretli Devleti Olduğu Çağlarda Türkiye

Okuyucularımıza HAYAT TARİH MECMUASI'nın her sayısında, yeni veya son yıllarda çıkmış tarih ve kültür kitaplarından bazılarını tanıtacağız. Bu eserleri bazan geniş bir şekilde inceleyeceğiz. Bu sayımızda Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a gelmiş bir İspanyol'un çok dikkate değer seyahatnamesini tanıtıyoruz.

TÜRKLER'E ESİR DÜŞEN BİR İSPANYOL'UN GÖZÜYLE

Müellifin Türkiye'yi ziyareti sırasında inşa halinde bulunan Süleymaniye Camii

BÜYÜKELÇİ Fuad Carım, çok dikkate değer bir kitap yayınladı. Bu kitap, şimdiye kadar ilim âleminde bilinmiyordu. Son zamanlarda İspanya'da eserin İspanyolca orijinali neşredilmiş, Fuad Carım, bu metinden kitabı Türkçe'ye çevirmiştir. Arada, metni açıklayan notlar konulmuştur. Bu notlardan mütercimin, Osmanlı tarihini, meslekten tarihçi olmayan bir diplomat için şaşılacak derecede iyi, teferruatlı ve sağlam şekilde bildiği anlaşılıyor. Gerçi çok iyi tarih bilmeyen bir diplomat, hattâ umumiyetle devlet adamının başarılı bir şahsiyet olamayacağı muhakkaktır. Onun için dünyanın çe-

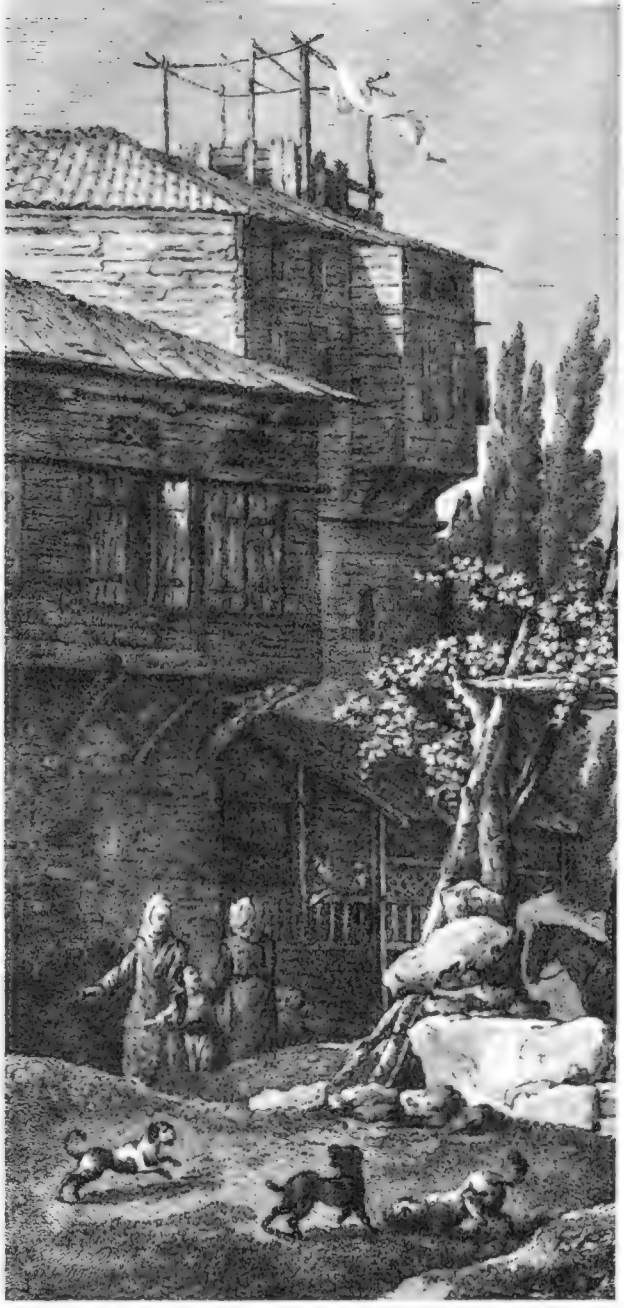

şitli siyasal bilgiler okullarında tarih, derslerin yüzde ellisinden fazlasını teşkil eder. Fakat gene de Fuad Carım'ın ihtısas derecesine varan bilgisini tebrike değer buluyoruz. Gerek tercümesinde, gerek notlarında, birçok meslekten tarihçinin kitaplarından görülen fâhiş hatalar yok. Safevîler'in Hazret-i Ali'ye çıkarılan şeceresini gerçek sanmak (s. 123), Yasef Nasi'nin tesirini ve Kıbrıs seferiyle ilgisini çok mübalâğalandırmak (s. 143), «hükümdar» mânasına da gelen «prens» kelimesini dalgınlıkla «prens» olarak bırakmak (s. 110) gibi ufak tefek birkaç nokta büyük ehemmiyet arz etmiyor. Şimdi, bu çok ilgiye değer eseri tanıtıyoruz. XVI. asır Türkiyesi'nin en büyük düşmanı ve rakibi olan İspanya'nın pek kudretli kıralına, Charles-Quint'in oğlu ve halefi II. Felipe'ye sunulan bu eser, bu asrın en kudretli Hıristiyan devletinin bir tebaası tarafından kaleme alındığı için, büsbütün ehemmiyet kazanıyor. Müellif, 1552 ağustosunda Türkler'e esir düşmüş, İstanbul'a getirilmiş, Kapdân-ı Deryâ Sinan Paşa'nın hekimleri arasına girmiş, 1555 martında esirlikten kurtulmuştur. Şu halde Türkiye'de 2,5 yıl kalmış oluyor. İspanya'ya dönünce, 1557'de eserini yazıp kırala sunmuştur. Yazar, çok zeki ve tenkidçi bir adamdır. Bilmeden bir saygısızlık yapanların bile diri diri yakıldığı XVI. asır İspanya'sında, Papa'yla alay etmekten, kardinallerin ahlâksızlıklarından bahsetmekten çekinmiyor. Türkler'in de daima lehinde bulunmuyor. Fakat umumiyetle öyle bir Türkiye tablosu çiziyor ki, bu tablo, zamanımızda bütün dünyanın A. B. D.'ne bakışına benziyor. Bilindiği gibi XVI. asırda Türkiye, dünyanın birinci devletiydi. Bu birinciliğin nasıl elde edildiği ve asırlarca muhafaza olunduğu, İspanyol yazarını okuduktan sonra, bazı noktalarıyla açıklanabiliyor. Bu önemli eserin yazarı, kendini «Pedro» adıyla tanıtıyor. Gerçek adı, ele geçirilen manüskride yok. Onun için bilmiyoruz. İspanyol bilginleri bazı tahminlerde bulunuyorlarmış. Yazar ayrıca kısa bir Osmanlı Devleti ve Rodos Şövalyeleri Tarihi yazmışsa da, bu eserleri de bugün kaybolmuş durumda.

ESERİN yazıldığı devirde İspanya'da Araplar, Katolik; Kuzeydoğu Avrupa'da Türkler, Ortodoks olmadıkları takdirde, İspanyollar ve Ruslar tarafından, en feci usullerle imha ediliyorlardı. Müellifimiz, Türkler'in kimseyi din değiştirmek için zorlamadığını şöyle izah ediyor: «Müslümanlık teklif etmek, şeriatlarına aykırıdır. Hem Müslüman yapmakta faydaları yoktur ki. Müslüman olan Hıristiyan esirler, serbes kalırlar ve kürekçilikten (forsalıktan) kurtulurlar. O vakit kim kürek çekecek? Zorlanmak şöyle dursun, esirlerin çoğu, Müslüman olmaya can atarlar. Müslüman olmak için yalvardıkları halde baştan savulanları ben çok gördüm. Bir gün Sinan Paşa: 'Bütün isteklileri sünnet ettirmek için bir dükkân açsaydık, kulelerde tek kişi kalmazdı' dedi. Çok doğru söylediğine ben şahidim.»

Yazar, Sinan Paşa'nın yeni konağının yapılmasındaki sürate hayret ediyor: «Konağın arsası için, 300'e yakın küçük evi satın almıştı. Herkes, sade bu evleri yıkıp molozlarını kaldırmak 7-8 ay sürer sanıyordu. Fakat 6 ay geçmeden, çevresi yarım fersaha yaklaşan konak, müştemilâtını teşkil eden binalarla beraber tamamlandı, Paşa da içine girip yerleşti. İnşaatta, usta ve işçi olarak, 1 500 esir çalıştırıldı. Bunlara 200 gardiyan bekçilik ediyordu... İnşaat sırasında Paşa bir gün yeni örülen bir duvarın üzerine 15 arşın boyunda ve 50 eskudo değerinde ipekli bir kumaş serdirdi. Bunun, o gün en çok duvar örecek ustaya mükâfat olduğunu ilân ettirdi. En çok kilit takacak çilingire 30 ve en çok kapı ve pencere takacak doğramacıya da 50 eskudo vadetti.

Yazar Pedro, eserinde bir arkadaşıyla yaptığı konuşmayı şöyle naklediyor:

— «Türkler, bizde yaptıkları gibi eserlerin alınlarını dağlayıp damga vururlar mı?»

Uzun müddet Türkler'in elinde kalan Sakız adası, damla sakızıyla ünlüdür. Resim Sakız adasında bir bahçeyi gösteriyor.

— «Bunu yapmak, Türkler'de büyük günah sayılır.»

— «Görüyorum, ha bizde, ha onlarda, tutsaklık kötü şey. Ama ben, gene de bizim gemilerde kürek çekmeyi tercih ederim.»

— «Çok aldanıyorsun. Türkler'de 4 yıl kürek çekmeyi, bizim gemilerde bir yıl kürek çekmeye değişmem. Bir kere bizde bütün yıl aralıksız kürek çektirirler. Türkler'de ise yaz mevsiminde. Sonra bizim gemilerde doyacak kadar peksimet verilmez. Türk gemilerinde ise, hem çok miktarda, hem çok iyi peksimet verilir.»

İstanbul'un nüfusu ve şehirdeki ticarî faaliyet de yazarı şaşırtmıştır: «İstanbul, öyle işlek bir şehir ki, buraya günde İspanya'nın Valladolid şehrinin nüfusu kadar yabancı girip çıkar (Bu devirde Valladolid'in nüfusu takriben 50 000 idi). Emisyon fazlalığı, İspanya'ya nispeten çok fazla altın paranın tedavülde olduğu da yazarımızın dikkatini çeken konular arasındadır.

Yazar, arada Türkler'i yermekle beraber, onlardan umumiyetle iyi muamele gördüğünü saklamaz. Bilhassa İspanya'da Türk esirlerine yapılan muameleyle mukayese edip haline şükrediyor, diyor ki: «Hıristiyan kadırgalarında Türk esirlerinin neler çektiklerini bilmediğin anlaşılıyor.»

Kapdân-ı Deryâ Sinan Paşa (ki Sadrâzam Damat Rüstem Paşa'nın kardeşidir) öldüğü zaman altın, gümüş para ve mücevherat olarak 2 milyon duka bıraktığını söylüyor ki, bu paranın bugünkü satın alma gücü aşağı yukarı 1,2 milyar TL. eder.

O DEVİRDE RUSLAR BARBARDI

O yıllarda Rusya, büyük devletler arasına girmeye çalışıyordu. Ruslar, Avrupalı olmayan barbar bir kavim sayılıyordu. Yazarın «Tatar» dediği Kırım Türkleri çok iyi tanındığı halde, Ruslar hakkında Avrupalılar'ın hiçbir ciddî bilgisi yoktu. Müellif Ruslar'ı ancak «Tatarlar'la sınırdaş olan bir millet» şeklinde tarif edebiliyor.

Yazarımız Sakız adasına da uğramıştır. Bu devirde Sakız, iç işlerinde bağımsız, fakat Türkiye'ye

Dünyanın en kudretli devleti olduğu çağlarda Türkiye'nin başında bulunan Kanunî Sultan Süleyman Han.

bağlı bir İtalyan (Ceneviz) devletçiğiydi (1566'da doğrudan doğruya Türkiye'ye katılacaktır). Ada, Türkiye'ye yılda 14 000 duka (8,4 milyon TL.) vergi vermektedir. Sakız'ın bütün şöhreti, dünyada yalnız burada yetişen sakız ağaçlarındandır. Bu mahsul yılda 20 000 duka (12 milyon TL.) gelir getirmektedir. Türkiye'ye ödenen vergi, bu gelirle bol bol karşılanmaktadır. Sakız mahsulü, inhisar altındadır. El uzatan idam edilir. Bu mahsul, sandıklandıktan sonra her yıl yarısı İstanbul'a, yarısı Ceneviz'e (Genova) gönderilir. İstanbul'dan Asya, Ceneviz'den Avrupa ülkelerine tevzi edilir.

«RUMLAR HAYVAN GİBİ CAHİLDİ»

Yazarımız, Rumlar'ın cehaletleri hakkında şöyle diyor: «Atina'da olsun, Yunanistan'ın her hangi tarafında olsun, ne mektep, ne de tarihin kaydettiği eski kültürden eser vardır. Papazların okutmak için ellerine verilen çocuklara öğretebildikleri, okumayı zar zor sökebilmek ve üstünkörü iki, üç gramer kaidesidir. Esasen okutanların da bilgisi bu kadar dır.» Gene bu yıllarda Papa devletinin merkezi olan Roma'da devlete aidat ödeyen 13 000 fahişe bulunduğunu öğreniyoruz (bu sıralarda Roma'nın nüfusu 100 000'in az üzerindedir).

Yazar, Türk kültür ve medeniyeti üzerinde dikkate değer müşahedelerde bulunmaktadır: «Türkler, hayvanlar gibi cahil olan Rum ve Ermeni Hıristiyanlar'dan daha bilgilidir... Türkçe şarkılar kadar dokunaklı şarkılar, hiçbir dilde yoktur. Türkler arasında okuma-yazma bilenler, İspanya'dakilerden çoktur.»

Türk tacirlerinin kara ticaretinde Asya'ya doğru tertip ettikleri kervanlarda ticaret eşyası taşıyan 10-12 bin deve bulunduğunu söyleyen müellif, böyle bir kervanı idare eden adamın, mühim bir şahsiyet sayıldığını da ekliyor ve Türkiye hakkındaki intibalarına şöyle devam ediyor:

«Türkler'in bıraktığı çeşitli hayır eserleri, bizde bırakılanlardan çoktur. Türk zenginleri hayatlarında, bizimkilerden daha cömert davranırlar. Dört padişahın yaptırdığı 4 muhteşem caminin(*) etrafı, hayır eserleriyle doludur. Paşalar da böyle eserler yaptırırlar. Kasabalarda ve tenha yollar üzerinde yolcular için kervansaraylar yaptırır, yollar açtırırlar. Su olmayan yerlere çeşmeler inşa ettirir, helâlar kurdururlar. Halk bedava faydalansın diye yaptırdıkları yapıların birçoğu öyle görünüşlüdür ki, âdeta sarayları andırır. Bu hayır eserlerinden faydalananların «Allah yaptırandan razı olsun!» demelerine imkân yoktur. Türkler, sade hemcinslerine değil, hayvanlara bile iyilik etmeyi sevap sayarlar. Çok kimse, denizdeki balıklara ekmek atar. Bütün İstanbul, sahipsiz köpeklerle doludur. Köpek yavrularını öldürmek günah sayılır. Kediler de çok boldur. Türkler arasında bir, iki düzine ciğer veya ekmek satın alıp kedi ve köpeklere dağıtanlara çok raslanır. Türkiye'den işlerini yoluna sokamadan dönen Avrupalılar, Türkler zalimdir, cimridir, bilmem nedir, diye akıllarına geleni uydururlar, hepsi yalandır.

«Türkler'in evlenirken yaptıkları, bizde yapılanların aksidir. Onlarda ağırlığı, erkek tarafı verir. Gelin, eşyasını beraberinde getirir, miras hakkına da sahiptir. Erkek, kararlaştırılan ağırlığı verip, nikâhı kıydırmadan önce gelini göremez. Gelinin babası, aldığı ağırlıkla kızına üstbaş ve mücevherler alır... Türk kadınlarının çoğu iyi musiki bilirler, çalar, söyler ve oynarlar...

«Türk erkeği karısını boşayabilir. Fakat bu takdirde, evlenirken biçilen ağırlığın ikinci kısmını da karısına ödemek mecburiyetindedir. Bu takdirde kadın, yalnız kendi eşyasını almakla kalmaz, kendisine hediye edilen bütün eşya ve mücevherleri de beraberinde götürür. Bir erkek aynı kadınla evlenmek isterse, ona yeniden ağırlık vermeye mecburdur.

«Türk'ün adaleti, Hıristiyan, Yahudi, Müslüman, herkese eşit olarak tatbik olunur. Kadıların rahleleri üzerinde Kur'an'dan başka Haç ve Tevrat da vardır. Hıristiyan ve Yahudiler'e, bunların üzerine yemin ettirirler... Türkler katili idam eder, eşkıyayı asar, casusu kazıklarlar. Silâh çeken bir kabadayıyı, kim-

(*) Fâtih, Bâyezid, Sultanselim ve Şehzade Camileri. Bu sırada Süleymaniye, inşa halinde bulunuyordu (1557'de bitecektir).

seyi yaratamamış olsa bile soyup teşhir ederler. Bundan dolayı bu teşhirden korkup bellerindeki silâha davranmaya yeltenmeden kavgayı sille tokatla geçiştiren çok Türk gördüm. Türkiye'de bulunduğum yıllar sırasında bir tek cinayet oldu... Yalancı şahitlerin suratlarını boyar, eşeğe ters bindirip eşeğin kuyruğunu eline verir, ibret olsun diye gezdirirler. Suçunu da, eşeğin alnına asılı bir levhaya yazarlar. Halk böyle bir yalancı şahit geçerken, portakal ve patlıcan kabuğu yağmuruna tutar.

PASAKLI KADINLARA DAYAK!

«Kapdân-ı Deryâ Sinan Paşa, İstanbul'da bulundukça, sık sık tebdil gezer. Olup bitenleri öğrenmek için, aşçı dükkânlarına girip yemek yer. Yangına karşı alınan tedbirleri görmek için geceleri sokakları dolaşır... Herkes kapısının önünü temiz tutmaya mecburdur. Sinan Paşa, kapısının önü kirli bir ev buldu mu, evin hizmetçisini, yoksa hanımını kapının önüne çağırtır, bazan bunlara dayak attırır. Hattâ bir gün üstü başı pis bir Yahudi'yi yoldan çevirdi. Niçin böyle pis gezdiğini, evli olup olmadığını sordu. Yahudi, karısının kendisine bakmadığını söyledi. Paşa, Yahudi'nin karısını buldurup yüz değnek attırdı. Ben ömrümde bu kadar haklı, bu kadar hoş bir hareket duymadım. İşte bu kimselere biz «barbar» diyoruz. Onlara «barbar» demekle, asıl biz barbar oluyoruz.

DÜNYAYA BEDEL HAZİNE

«Türk mahkemelerinde, bizde olduğu gibi iltimas mektupları geçmez. Adaletlerinin en iyi tarafı, dâvaların kısa sürmesidir. İspanya'da olduğu gibi «nasıl olsa dâva bitmeyecek» diye haklı taraf, haksız tarafla uyuşma yoluna gitmez. Gerek Divân-ı Hümâyun'da, gerek alelâde mahkemelerde mübaşir 3 kere «kimin maslahatı var?» demeden oturuma son verilmez... Hukukçular, bizdeki gibidir. Yalnız dâvaları safsataya boğmazlar... Türk kanunları bizimkilerden daha azdır ve daha çok örfe dayanır... Uzun dâvalar yoktur. Bir dâva 30 gün uzadı mı, çok uzun sürmüş sayılır. Bütün işlerinde görülen düzen, bundan ilerigelir. Şahitler derhal celbedilir... Tanrı'nın hikmetinden sorulmaz. Adaleti tatbik etmek kâfir Türkler'e düşsün, bizse adaletin sade lâfıyla geçinelim.

«Padişah sarayı (Topkapı Sarayı), âdeta bir şehir gibidir. Sûrlarla çevrilmiştir. Sûrların 6 kulesinde toplar vardır. Dünyanın bütün hazinelerinde bulunan servetlerin toplamı, Türk padişahının hazinesinin zenginliğine erişemez. Sarayın dairelerini ve binalarını anlatmaya, kalem-kâğıt yetmez.

«Türk Ordusu, bizim ordumuzdan daha düzenlidir. Türk askeri, bizdeki gibi toplama değildir. Tecrübe görmüş, meslekten askerdir. Türk ordusu daima hazırdır. Bizde olduğu gibi her savaşta yeniden asker toplanmaz. Padişah «filân beylerbeyi falan yerde bulunsun» diye emretti mi, ordu derhal toplanır. Beylerbeyiler sancakbeylerine, onlar da subaşılara padişah emrini bildirirler. Barış zamanı da savaş zamanındaki gibi hazır olan beylerbeyiler (askerî umumî valiler), padişahtan emir alındığının 3. günü yola çıkarlar. 3 günü geçiren beylerbeyi, sulh zamanında keyfine bakıp sefer zamanında ihmal gösterdi diye idam edilir. Büyük-Türk (Padişah), İran seferine karar verince, bu şekilde 80 000 kişilik bir kuvveti 15 gün içinde topladı... Türkler'in askerî

Türk padişahlarının devamlı ilâveler yaparak genişlettikleri Topkapı Sarayı.

musikileri dikkate değer. Davulları o kadar kocamandır ki, bir deveye ancak bir davul yüklenir. Davulu iki kişi çalar ve bu sırada yer, gök titriyor sanılır (yazar, «köş»lerden bahsediyor)... Büyük-Türk'ün sefere çıkışı, görülecek şeydir... Türk askeri, tepeden tırnağa ipekli ve sırma işlemeli elbise giyer. Bu duruma şaşmamalıdır. Çünkü Büyük-Türk kadar zengin bir hükümdar, yeryüzünde mevcut değildir.

TÜRKLER HER MİLLETTEN KUVVETLİDİR

«Padişahın 2 000 köpeği vardır. Bu köpeklerin. askerler gibi gündelik hesabıyla maaşları vardır. Tazılarla büyük zağarlar yeniçeri neferi gündeliği, küçük zağarlar, acemioğlan gündeliği alırlar. Türkiye'de av köpekleri de atlar gibi çullanır. Her köpeğin yılda bir çul hakkı vardır... Daimî olmayan asker sınıfları da vardır. Hafif piyade olan «azablar» böyledir. Bu Türk çocukları, sefer bitince terhis olunurlar... Büyük-Türk'ün 800 000 kişiyle sefere çıktığı rivayetleri, Avrupalılar tarafından uydurulmuştur. Padişah, bütün yardımcı sınıflar ve uşaklar dahil, hiçbir seferine 400 000 kişi bile götürmemiştir.

«Türkler, atlarına her milletten daha iyi bakarlar. Atları çok terbiyelidir ve ahırda bir sürü at, tepişmeden yan yana kalabilir... Türk askeri, bizimkiler kadar zırh kuşanmaz. Zırhlı gömlek giyen, tulgası olan sınıflar azdır. Tulga (madenî başlık) giymelerine de pek lüzum yoktur. Zira giydikleri keçe külâhlar o kadar sert ve sağlamdır ki, bunlara, tıpkı demir başlıklar gibi, tüfek kurşunu işlemez. Türk atlıları, uzun mızraklarının ucuna canfesten bayrakçıklar takarlar. Çok uzaktan, çok güzel bir manzara teşkil ederler... Taşıma tertibatı dahil, topu ve topçusu Türkler'inkine yetişebilecek hiçbir millet yoktur. Artık eski model olduğu için kullanmayıp bir kenarda süs olarak muhafaza ettikleri topları bile, ordularımızda kullanılan toplardan üstündür(*)... Türk ateşli silâhlarının üstünlüğü yüzünden İran Şahı, Osmanlılar'la hiçbir meydan muharebesi kabul etmez, çete savaşına girişir.

TÜRK KADININ GÜZELLİĞİ

«Türk kadınları pek güzeldir... Bizde kadın yüzünden her gün çıkan kavgalardan, bıçaklamalardan ve ölümle biten dalaşmalardan, Türkiye'de eser yoktur.

«Türkler dama, satranç gibi şeyler oynarlar. Fakat asla parayla değil. Kumar, kesin olarak yoktur... Yemeklerini çok çabuk yerler... Çok da az uyurlar. Şafak söktüğü zaman hiç kimse yatağında bulunmaz. Asker, esnaf, herkes derhal çalışmaya koyulur... Dinî ibadetleri dışında kalan boş zamanlarını okumak ve matbaaları olmadığı için, kitap kopya etmekle geçirirler. Adalet işleriyle uğraşanların, başlarını kaşımaya vakitleri yoktur. Askerler, silâh talimi yaparlar. Uzaktan yumurtayı vururlar. Kılıçla bir kılı ikiye bölmeye uğraşırlar... Padişahtan başlayarak, paşalarının o kadar geniş bir imparatorluğu çevirebilmek için o derece çeşitli işleri vardır ki, zaten oyun ve eğlence için vakitleri kalmaz. Bir millet için bütün bunlar, büyük fazilettir ve bizim için, çok utandırıcıdır. Türk gemilerinde forsalıktan kurtulmuş Hıristiyanlar'ın, gördükleri sert muameleden dolayı Avrupa'da Türkler aleyhinde anlattıkları şeyler, inanılmaya değmez. Bu, tıpkı işe yaramayan askerlerin, kumandanlarını yermelerine ve her kabahati onlara yıkmalarına benzer. Esasen bu forsalar Türkler'i tanıyamadıkları için, haklarında bilgileri yoktur. Çünkü forsalar, gemilerden ve tersanelerden çıkarılmazlar. Değil Türk evlerinin içini, sokakları bile göremezler. Benim gezip tozduğum yerler, dünyanın üçte birine yaklaşır. Hiçbir ülkede Türkler'den daha faziletli insanlara raslamadım. Hindistan gibi görmediğim ülkelerde raslayabileceğimi de sanmıyorum. Muhammed'e inandıkları için cehennemi boylayacaklarına şüphe olmamakla beraber, gerçekte, Türkler dediğim gibi insanlardır.»

Yazarın ifadesinden (s. 153) Kanunî Sultan Süleyman'ın 3. İran (Nahcuvân) seferi sırasında İstanbul'da Kapdân-ı Deryâ Sinan Paşa'nın kaymakamlık ettiği anlaşılıyor. Sayın mütercim-nâşirin de söylediği gibi, bizim tarihlerimizde böyle bir kayda tesadüf edilmiyor.

«Türkler yemekte konuşmazlar. Sofrada yemeğini bitiren «Allah'a çok şükür» deyip kalkar, diğerlerini beklemez. Herkesin işi, gücü çoktur. Sofrada boşalan yere başkası çöküp oturur. Yemek hususunda aralarında ayrılık gayrılık yoktur. Bir evde, konakta, toplulukta, herkes aynı yemeği yer. Dışarıdan gelen ve hiç tanınmayan bir kimse sofraya oturup yemek yiyebilir. Yemeğini bitirince, konağın sahibine dua edip çıkar, gider. Buna kimse şaşmaz. Yemeğini bitiren her Türk «el-hamdu li'llah, çok şükür ya Rabbi, Allahü Ta'alâ padişahımızın bir gününü bin eylesin!» (*) der. Bu duayı günde 4 defa tekrarlamayan hiçbir Türk yoktur... Artan yemekler, kedilere, köpeklere, kuşlara verilir. Esasen yemekler o miktarda pişirilir ki, bu hayvanlar da nasiplerini alsınlar... Türkler bazan muhteşem ziyafetler de çekerler. Turgut Reis, İstanbul'a geldiği zaman, efendim Sinan Paşa ona böyle iki ziyafet verdi ki, bu derece parlak bir ağırlama, İspanya'da görülmemiştir... Türk ekmekleri pek güzeldir. Fırınların halk için çıkardıkları ekmek bile, İspanya'da senyörlerin yedikleri francaladan aşağı değildir. Büyük konakların kendi hususî fırınları vardır.

«Tophane'de, kundakları alınmış 400 kadar top dizilmiştir. Bunları Türkler, eski model diye kullanmıyorlar. Fakat ordusunun topçu kuvvetini bu terk edilmiş toplarla kurmaktan memnun kalacak pek çok kıral vardır.

«Türkler'in bize haklı olarak yönelttikleri tenkitlerin başlıcası, kirli oluşumuzdur. İspanya'da ömrü boyunca iki kere yıkanmış hiçbir kadın ve erkek

(*) Bu devirde İspanya, Hıristiyan devletler içinde. nispetsiz şekilde en büyük ordu ve donanmaya sahipti.

(*) İspanyolca orijinal metinde bu gibi cümle ve tâbirler. hep Türkçe olarak geçmektedir.

Avratpazarı: İmparatorluk zamanında kadın esirler bu adla anılan esir pazarında satılırdı. Resimde Avratpazarı'nda bir cariye alışverişini gösteriyor.

yoktur (*)... Türk hamamlarında, çok su harcanır. Dünyada İstanbul kadar çeşmesi olan hiçbir şehir yoktur. Her sokakta çeşme vardır... Yeryüzünde, eski adı «Bizans» olan İstanbul kadar uygun bir yere kondurulmuş bir şehri bulamaz. İstanbul limanının ticareti çok canlıdır. Karadeniz'den gelen gemileri görseniz, donanma sanırsınız.»

İSTANBUL'UN ZENGİNLİĞİ

Yazar, İstanbul'da 120 000 ev bulunduğunu tahmin ediyor (s. 181). Saraylar, kışlalar, banliyöler (Boğaz kıyıları), tabiatıyla bu hesabın dışındadır. Bu vaziyette bu devirde İstanbul ve banliyöleri için bir milyon nüfus tahmin etmek mümkün oluyor. Esasen VI. asırda Justinianus devrinde de şehrin nüfusu 1,5 milyondu. Bu, dünyanın en büyük şehri demektir. Bu tarihte nüfusu yarım milyona yaklaşan hiçbir Hıristiyan şehri yoktu. İlk defa asrın sonlarında Londra'nın nüfusu yarım milyonu bulmuştur.

«Bedesten'in bir dükkânında görülebilecek olan mücevherler, ölçekle tartılabilecek derecede çoktur... Bir tek dükkânda, bizim Medina del Campo meydanında görülebilen bütün mücevherler kadar değerli taşlar yığılmıştır... Çuha, kumaş, silâh, baharat satan dükkânların muhteviyatı da çok zengindir... Şehre girerken görülen ilk yerlerden biri de Yedikule'dir. Bir araya toplanmış 7 tane sağlam kuleden meydana gelmiştir. İçleri hazine doludur derler. Fakat ben kulelerden birine girdim, saman yığınlarından başka bir şey göremedim... İstanbul'da çok buz harcanır. Buz satan dükkânlar, kasap dükkânlarından az değildir... Türkler, çiçekleri pek severler. Beğendiği bir çiçeği satın alabilmek için bir Türk hanımı, üzerindeki bütün parasını verebilir. Yazın çiçek satan pek çok dükkân vardır. Dükkânlarında 500 duka (300 000 TL.) değerinde çiçek bulunduran tacirler mevcuttur... «Avratpazarı»nda dünyanın her tarafından getirilmiş cariyeler satılır. Burası çok güzel bir yapıdır. 100 000 dukaya (60 milyon TL.) çıktığını sanıyorum. İstanbul'u, Roma, Venedik, Milano, Napoli, Paris ve Lyon ile kıyaslamaya girişmek, pek büyük bir yanlış olur. Hepsini de gördüğüm bu şehirlerin önemlerini ve genişliklerini, mevkilerini ve güzelliklerini, ticaretlerini ve bolluklarını hep bir araya toplasak, gene bir İstanbul'u tutturamayız. Bu hükme, esaslı incelemelerde bulunduktan sonra vardım. İstanbul'un bütün hususiyetlerini anlatabilmek için, bir ömür yetmez.»

Bu derece orijinal, dikkate değer ve kıymetli bir eseri Türk okuyucularına tanıttığı için, daha önce «Cezâyir'de Türkler» gibi eserlerinden de tanıdığımız Büyükelçi Fuat Carım'ı tebrik ederiz.

Y. O.

NOT: Kanuni Devrinde İstanbul. Dört Asır Yayınlanmadan Köşede Kalmış Çok Önemli Bir Eser. İstanbul. 1964. Bateş.

(*) Avrupa'da yıkanmak âdeti XVIII. asır sonlarından itibaren başlamıştır.

2 Güzel Roman

Cehennem Kulesi

Şatoda herkesi, her şeyi saran bir sır vardı. Cathy genç bir gelin olarak girdiği bu şatoda gizlenen hakikati ne kadar korkunç olursa olsun öğrenmek istiyordu. «Rüzgârlı Şato» yazarı Virginia Holt'un en güzel aşk ve heyecan romanı.

160 sayfa — 3 Lira

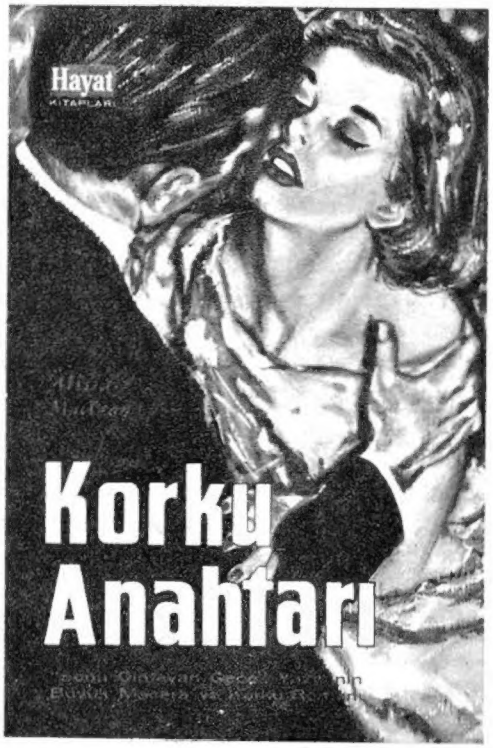

Korku Anahtarı

Meksika Körfezi'nin petrol mıntakasının çelik ormanlarında, denizlerin dibinde, ıssız dağ başlarında geçen kanlı bir maceranın heyecan ve korku dolu hikâyesi. «Sonu Olmayan Gece» yazarının en sürükleyici romanı.

160 sayfa — 3 Lira

Hayat
KİTAPLARI

Büyük rağbet gören emsalsiz bir eser

Yazan:
T. Yılmaz Öztuna

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

Türkiye Tarihi

Yeni Çıktı:

5. Cilt: Yavuz Sultan Selim devri ve Kanunî devrinin ilk kısmı

Her cilt harita, şema, liste ve bibliyografyalı olarak 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskılı ilâve resimlerle 304 sayfa, 7,5 liradır.

«Türkiye Tarihi» nin iyi kâğıda basılmış yaldız ciltli nüshaları hazırlanmaktadır. Bu ciltlerin fiyatı 15 liradır. 12 cilde abone olan okuyucularımıza 12,5 liradan verilecektir. 12 cildin abone bedeli olan 150 lirayı yatıran okuyucularımıza şimdiye kadar çıkmış beş cilt, ciltlenmiş olarak derhal teslim edilir. Diğer ciltler, her cildin satışa arzedilişinde, postayla adreslerine gönderilir. «Türkiye Tarihi» nin iyi kâğıda basılmış ciltli nüshaları 12 cilt tamamlanmadan teker teker satışa arzedilmeyecek, abonelere tahsis edilecektir.

Abone ve sipariş adresi: **Bateş Bayiilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - İstanbul**